

UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI”
CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE STUDII EUROPENE
ȘCOALA DOCTORALĂ „PARADIGMA EUROPEANĂ”

**DE LA FRANÇAFRIQUE LA AFRIQUE-
FRANCE.**

RELAȚIILE FRANCO-AFRICANE DUPĂ 1990

Studii de caz : Coasta de Fildeș, Gabon și Benin

Coordonator științific:

Prof. univ. dr. Sergiu Mișcoiu

Doctorand:

Grigoreta-Iulia Lupulescu

Cluj-Napoca

2020

Cuprins

Introducere.....	5
Motivarea alegerii temei.....	5
Structura lucrării.....	9
Capitolul I- Abordări istorice, conceptuale și teoretice ale relațiilor de tip <i>Françafrique</i> și <i>Afrique-France</i>	10
I.1 Retrospectivă istorică a relațiilor franco-africane în perioada de după decolonizare	12
I.1.1 Etapa decolonizării și de după decolonizare	12
I.1.2 Relațiile franco-africane post 1990.....	17
I.2 Definirea conceptelor și a terminologiei utilizate în lucrare	25
I.3 Abordări teoretice ale Françafrique și Afrique-France. Teoria regimurilor și analiza rețelisticii în relațiile internaționale.....	30
I.3.1 Teoria regimurilor internaționale.....	31
I.3.2 Analiza rețelelor în relațiile internaționale.....	40
Concluzii.....	47
Capitolul II- Ipoteze, grila de analiză.....	50
1.1 Întrebări de cercetare	50
1.2 Ipoteze.....	52
1.3 Obiective specifice ale lucrării și criterii transversale.....	54
1.4 Descrierea succintă a scopului și mizelor principale ale lucrării	55
Metodologia cercetării.....	57
2.1 Studiul de caz- definiții, avantaje și limite	58
2.2 Design-ul cercetării/al studiului de caz	65
2.3 Analiza de proces și alte metode utilizate	67
Concluzii.....	72
Capitolul III-Aspecte/dovezi empirice ale trecerii de la <i>Françafrique</i> la <i>Afrique-France</i> .	
Studii de caz: Coasta de Fildeș, Gabon și Benin	75
Introducere	75
3.1 Coasta de Fildeș.....	79
3.2 Gabon.....	90
3.3 Benin.....	101
Concluzii.....	115

Capitolul IV- Ilustrări ale trecerii de la <i>Françafrique</i> la <i>Afrique-France</i>	117
Introducere	117
IV.1 Relațiile franco-africane și teoria regimurilor internaționale. Câteva exemplificări. 119	
<i>Françafrique</i>	120
<i>Afrique-France</i>	131
Concluzii	137
IV.2 „Rețeaua franco-africană.” Situația Coastei de Fildeș, a Gabonului și a Beninului 139	
<i>Françafrique</i>	141
<i>Afrique-France</i>	144
IV.3. Trecerea de la <i>Françafrique</i> la <i>Afrique-France</i> - Studii de caz: Coasta de Fildeș, Gabon și Benin.....	148
<i>Relația cu fosta metropolă</i>	152
<i>Aspecte de ordin economic</i>	155
<i>Cooperare militară</i>	161
<i>Diplomație</i>	165
Concluzii	168
Concluzii generale	173
BIBLIOGRAFIE.....	178

LISTĂ DE ABREVIERI

AOD	Asistență Oficială pentru Dezvoltare
ASEAN	Asociația Națiunilor din Sud-Estul Asiei
CFA	Comunitatea Financiară a Africii
ECOWAS	Comunitatea Economică a Statelor Vest Africane
ECWA	Comunitatea Economică a Africii de Vest
FAB	Forțele Armate Benineze
FMI	Fondul Monetar Internațional
NATO	Organizația Tratatului Atlanticului de Nord
OCAM	Uniunea Africană și Malgașă
OMC	Organizația Mondială a Comerțului
ONU	Organizația Națiunilor Unite
OUA	Organizația Unității Africane
PDCI	Partidul Democratic al Coastei de Fildeș
RECAMP	Consolidarea operațiilor africane de menținere a păcii
SUA	Statele Unite ale Americii
UE	Uniunea Europeană
UNESCO	Organizația Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură

Introducere

Scopul central al lucrării este acela de a reflecta într-o manieră cât mai clară schimbarea produsă în relațiile franco-africane după 1990, cu accent pe transformările apărute în modul de relaționare dintre Franța și fostele colonii: Coasta de Fildeș, Gabon și Benin. În evidențierea acestor schimbări, vom utiliza teoria regimurilor internaționale și analiza de rețea drept abordări teoretice menite să surprindă modul de construcție și reformare a relațiilor Franței cu aceste trei state.

În același timp, o miză importantă a lucrării este aceea de a elabora o grilă de analiză cât mai elocventă care să illustreze această transformare profundă și care să aibă capacitatea de a evidenția domeniile concrete de manifestare a acestei schimbări, prin formularea unor ipoteze care vor fi testate pe parcursul tezei și prin definirea unor criterii transversale. Finalmente, această grilă de analiză ne poate furniza o nouă optică de analiză asupra studiilor africane și asupra evoluției și stadiului actual al interacțiunii Franței cu fostele colonii africane.

Motivarea alegerii temei

Anii 1990 au marcat la nivel mondial un proces de schimbare și recalibrare a sistemului internațional. Dincolo însă de prăbușirea Uniunii Sovietice și debutul procesului de tranziție spre democrație cunoscută de statele europene, anii '90 au devenit reprezentativi și pentru ilustrarea unor mutații produse în relația unor state europene precum Franța cu alte state aflate în zone care s-au aflat mai puțin în atenția cercetătorilor din domeniul relațiilor internaționale. Continentul african se înscrie astfel în seria spațiilor de interes în analizarea impactului și a schimbărilor produse după 1990.

Dintr-o perspectivă istorică, este evident că sistemul colonial instaurat în Africa a fost una dintre cele mai complexe modalități de interacțiune din istoria colonialismului european atât prin gradul ridicat de integrare al societăților respective cât și prin atenția prioritară acordată permanent de Franța acestor state. Mai mult decât atât, modul de relaționare al Franței cu spațiul african a continuat să frapeze după încheierea procesului de decolonizare.

Spre deosebire de alte foste mari imperii coloniale precum cel britanic, spaniol, german sau portughez, care au păstrat o interacțiune diferită și limitată în raport cu fostele

colonii, Franța a continuat să acorde o importanță deosebită construirii și menținerii unor relații cât mai apropiate cu statele africane, conexiuni care au devenit cunoscute sub denumirea de *Françafrique*.¹

Acest tip de relaționare este extrem de ilustrativ însă nu doar în a evidenția gradul ridicat de integrare între Franța și fostele colonii africane ci și rolul de coordonator al fostei metropole în derularea acestor conexiuni extrem de puternice. Pornind de la necesitatea prezervării și promovării în continuare a intereselor sale în plan internațional, Franța a utilizat permanent relația cu Africa ca o modalitate de a obține resursele necesare asigurării preeminenței sale în plan global. În același timp, politica sa față de Africa a fost mereu asociată unei politici interne mai degrabă, iar deciziile cele mai importante care vizau relațiile franco-africane au continuat să fie adoptate la cel mai înalt nivel de decizie politică, fiind în continuare atributul președintelui Republicii.

Dincolo de dimensiunea istorică însă, modul în care Franța continuă să interacționeze cu fostele sale colonii africane rămâne fascinant pentru cercetătorii din sfera relațiilor internaționale. Fascinația și noutatea acestui demers sunt aduse tocmai de unicitatea și complexitatea modului de creare al acestui construct de interacțiune franco-african postcolonial.

Acest cadru deopotrivă complex și unic de acțiune a cunoscut însă o transformare radicală după 1990, prin trecerea la ceea ce vom denumi în cadrul lucrării drept *Afrique-France*.² Schimbarea majoră care a survenit acum și care a reclamat o redefinire a relațiilor franco-africane s-a materializat sub forma inversării centrului de putere în cadrul relațiilor franco-africane, prin dobândirea unui rol tot mai proeminent al liderilor africani care încep nu doar să condiționeze accesul Franței la resurse, ci să utilizeze materiile prime de care dispun drept monedă de schimb pentru obținerea unor avantaje și urmărirea propriilor interese în raport cu Franța și cu alte puteri la nivel global.

Această schimbare este, pe de o parte, rodul mutațiilor geopolitice produse la nivel global după 1990, iar, pe de altă parte, este rezultatul unor evoluții și schimbări interne, produse la nivelul societăților africane, fie sub forma cristalizării unei societăți civile autentice, fie prin apariția unor lideri noi, care susțin desprinderea completă de trecutul colonial și practicile franco-africane din trecut.

¹Termen avansat de primul președinte al Coastei de Fildeș, Félix Houphouët-Boigny pentru a ilustra gradul ridicat de intensitate și complexitate al legăturilor franco-africane. Ulterior, acesta a fost utilizat adesea în sens peiorativ (începând cu François-Xavier Verschave) pentru a sublinia corupția rețelelor franco-africane.

²Termen avansat de Antoine Glaser pentru a descrie noul mod de interacțiune în cadrul rețelei franco-africane, în cadrul căreia liderii franco-africani au început să dobândească un rol tot mai proeminent.

Având în vedere toate aceste elemente, lucrarea de față își propune să decanteze atât procesul de transformare al relațiilor franco-africane cât și valențele concrete ale noului mod de interacțiune între Franța și fostele sale colonii africane. Lucrarea de față își propune să analizeze această schimbare de paradigmă apărută în cadrul relațiilor franco-africane și impactul pe care aceasta l-a avut asupra redefinirii politicii Franței față de Africa pentru a se adapta la noul context.

Putem sesiza că alegerea unor state din zona Africii drept studii de caz pentru testarea unor teorii ale relațiilor internaționale rămâne încă un element relativ nou în cadrul disciplinei. Deși au cunoscut o creștere semnificativă în ultimii ani, inclusiv în cadrul catedrelor mai multor universități europene (în afară de universitățile franceze) chiar și în România (spre exemplu prin înființarea Centrului de Studii Africane de la Cluj-Napoca), studiile africane rămân totuși un domeniu de analiză mai degrabă de nișă în cadrul disciplinei teoriei relațiilor internaționale.

De altfel, teoria relațiilor internaționale a fost o perioadă îndelungată axată cu predilecție pe studiul marilor fenomene istorice și evenimente care au modelat de o manieră decisivă și uneori chiar ireversibilă sistemul internațional. Tocmai de aceea, cele mai importante lucrări din cadrul disciplinei au avut drept studii de caz fie mari puteri (SUA-Federația Rusă), fie evenimente istorice cu un ecou puternic precum încheierea războaielor mondiale, sfârșitul Războiului Rece, etc.

Gradul de noutate al lucrării este dat de abordarea unui subiect care deși cunoaște o popularitate crescută pentru cercetătorii în domeniu de origine franceză, rămâne totuși o temă de nișă pentru teoreticienii și analiștii central și est-europeni. Mai mult decât atât, analizarea acestei teme nu doar prin intermediul teoriilor clasice ale relațiilor internaționale ci și prin inserția unor abordări noi în domeniu, reflectă nu doar noutatea unghiului de analiză ci și multiplele posibilități de aprofundare a cercetării în acest domeniu.

Detașându-se de abordarea exclusivă a unor teorii definite în literatura de specialitate ca fiind mai degrabă clasice (realism, liberalism), lucrarea operează deopotrivă cu abordări teoretice noi (analiza de rețea) și concepte mai nou apărute în analizarea raporturilor franco-africane (cum este cazul conceptului de *Afrique-France*).

Noutatea lucrării este așadar susținută de abordarea a două aspecte deopotrivă nișate: alegerea unei problematice și a unor studii de caz mai puțin abordate de cercetătorii din domeniul relațiilor internaționale (relațiile postcoloniale franco-africane de după 1990) și analizarea acestei schimbări de paradigmă prin raportarea atât la elemente teoretice de factură clasică din cadrul disciplinei teoriei relațiilor internaționale (teoria regimurilor internaționale)

cât și la abordări apărute recent, prin preluarea unor elemente de analiză teoretică din cadrul altor discipline cum este cazul sociologiei (analiza de rețea).

Cadrul teoretic ce fundamentează ipoteza și încadrează întregul demers științific este, de asemenea, un punct de referință semnificativ. Analizarea celor două concepte (*Françafrique* și *Afrique-France*) prin intermediul celor două abordări teoretice are rolul de a aduce o înțelegere aprofundată asupra schimbării produse în relațiile franco-africane după 1990. De asemenea, elementele de factură empirică furnizate de cele trei studii de caz justifică pe deplin selectarea Coastei de Fildeș, a Gabonului și a Beninului drept unități de analiză.

Miza lucrării este aceea de a ilustra schimbarea de paradigmă produsă în relațiile franco-africane după 1990, reflectată prin trecerea de la *Françafrique* la *Afrique-France*. Tocmai de aceea, din perspectiva metodologiei utilizate, studiul de caz se profilează drept varianta selectată pentru a aplica și valida ipotezele de cercetare stabilite, deoarece permite o analiză în profunzime. Totodată, facilitează identificarea deopotrivă a unor asemănări și deosebiri între domeniile de manifestare ale acestei schimbări, precum și pentru a identifica cauzele și modul de apariție al acesteia în cadrul Coastei de Fildeș, Gabonului și Beninului.

Această analiză centrată pe studiul de caz multiplu va facilita totodată identificarea și înțelegerea elementelor care au impulsionat această transformare a relațiilor franco-africane în situația fiecărui studiu de caz. Pornind de la aceste aspecte particulare, lucrarea își propune să poată elabora ulterior un set de concluzii generale care să explice de o manieră mai extinsă apariția acestei schimbări și modul în care aceasta s-a tradus în mod concret în cadrul relațiilor franco-africane.

În privința rezultatelor preconizate, se urmărește într-o primă etapă analizarea modurilor de manifestare ale *Françafrique* și ulterior ale *Afrique-France*. Ulterior, lucrarea va încerca să valideze această repoziționare a statelor africane în raport cu Franța prin intermediul unor exemple concrete, oferite de cele trei studii de caz alese. Nu în ultimul rând, este vizată demonstrarea ipotezei centrale ce susține apariția unei transformări profunde în cadrul relațiilor franco-africane după 1990.

Rezultatele lucrării, reieșite în urma aplicării concrete a cadrului teoretic asupra celor trei studii de caz ar putea totodată releva noi perspective în definirea și abordarea studiilor africane, prin îndepărtarea de abordările exclusiv clasice și inserarea unor elemente de noutate în analiză, cum este și cazul abordărilor provenite din sociologie.

Structura lucrării

Din perspectiva structurii argumentației, **primul capitol** este dedicat analizării cadrului teoretic prin definirea terminologiei și conceptelor utilizate și prin prezentarea succintă a celor mai importante premise teoretice ale teoriei regimurilor internaționale și ale analizei de rețea. **Cel de-al doilea capitol** va prezenta grila de analiză prin definirea întrebărilor de cercetare, a ipotezei centrale și a ipotezelor secundare, alături de criteriile transversale și va descrie totodată metodologia de cercetare utilizată.

Cel de-al treilea capitol va realiza o prezentare a situației și evoluției celor trei studii de caz dintr-o perspectivă factuală accentuând asupra celor mai importante momente din evoluția acestora și care au avut un impact semnificativ asupra relaționării acestora cu Franța. Nu în ultimul rând, **cel de-al patrulea capitol** va aplica cadrul teoretic asupra celor două concepte și va analiza domeniile concrete de manifestare ale acestei transformări într-o manieră comparativă, asupra fiecăruia dintre cele trei state africane, prin raportarea la criteriile transversale identificate în cadrul celui de-al doilea capitol.

Pe baza tuturor elementelor analitice și empirice identificate pe parcursul celor patru capitole, lucrarea își propune să valideze sau să infirme ipoteza centrală, aceea că relațiile franco-africane de după 1990 au cunoscut o schimbare profundă, marcând trecerea spre ceea ce am denumit drept *Afrique-France*. Tocmai de aceea, vor fi urmărite cele mai importante momente din evoluția relațiilor franco-africane de după decolonizare, cu un accent mai pronunțat asupra evenimentelor de după 1990.

Așadar, pornind de la descrierea cadrului teoretic și prezentarea metodologiei de cercetare, identificând principalele elemente empirice și aplicând toate aceste premise analitice și teoretice asupra situației celor trei studii africane, lucrarea își propune să identifice un răspuns adecvat la toate întrebările de cercetare identificate. Abordarea va fi una secvențială și aplicată, axată mai puțin pe studierea momentelor istorice și mai mult pe dimensiunea prezentării analitice a acestora.

Capitolul I- Abordări istorice, conceptuale și teoretice ale relațiilor de tip *Françafrique* și *Afrique-France*

Relațiile franco-africane au ocupat un rol deosebit de important în cadrul politicii franceze, reprezentând încă din perioada colonialismului, fundamentul influenței franceze în plan extern. Franța a reușit astfel să își asigure prin intermediul coloniilor africane un rol central în politica mondială.

Transformările produse odată cu încheierea celui de-al Doilea Război Mondial, la care se adaugă pledoariile tot mai acute ale coloniilor africane pentru independență, au condus la o serie de schimbări în relațiile metropolă-colonii, conducând la crearea așa-numitei Comunități Franceze, precum și la crearea unui sistem monetar comun, prin introducerea francului. În pofida acestor schimbări, manifestările tot mai pronunțate ale naționalismului african, soldate și cu apariția unor partide care militau în favoarea obținerii independenței, au condus în cele din urmă la un inevitabil proces de decolonizare. Spre deosebire de Imperiul Colonial Britanic, Franța a adoptat o perspectivă diferită asupra acestei problematice, menținând zona francului, intensitatea schimburilor comerciale și chiar antamând o serie de acorduri de apărare reciprocă, care au perpetuat prezența trupelor franceze în proaspăt independentele state africane.

Cazul Franței a fost și rămâne unul aparte tocmai prin maniera singulară în care s-au derulat raporturile franco-africane atât în etapa marelui imperiu colonial francez cât și în era postcolonială, definite deopotrivă de liderii francezi și africani sub formula de *Françafrique*. Amestecul în afacerile interne, reflectat în menținerea unor forțe militare care au intervenit de numeroase ori în etapa de după decolonizare, influențarea alegerilor electorale prin sprijinirea vădită a unui anumit candidat, dar și influența și ingerințele economice și sociale au fost semne ale persistenței intervenționismului francez. Un aspect deosebit de interesant este însă acela că în ultimii 25 de ani, raporturile franco-africane au fost și expresia unor schimbări, liderii africani începând să impună pe agenda Franței prioritățile, urmărindu-și obiectivele naționale, ceea ce a condus la echilibrarea sau chiar inversarea relațiilor clientelare. „Africa fără Franța este asemenea unei mașini fără șofer. Franța fără Africa însă, este asemenea unei mașini fără combustibil,”³ declara în anul 1996 Omar Bongo, fost președinte al Gabonului în cadrul unui interviu pentru ziarul francez *Libération*. Afirmția reflectă întocmai nu doar

³Adekeye Adebajo, Ismail Rashid, *West Africa's Security Challenges. Building Peace in a Troubled Region*, Londra: Lynne Rienner Publishers, 2004, p. 362.

simbioza raporturilor franco-africane ci, mai ales, noua paradigmă post 1990 de derulare a lor într-o nouă formulă în cadrul căreia regulile încep să fie stabilite și de liderii africani.

În acest proces, resursele și materiile prime de care dispun coloniile africane au jucat un rol esențial. Acestea au devenit moneda de schimb utilizată de liderii africani în raport cu Franța în eforturile acestora de asigurare a unei independențe reale și în implementarea și atingerea propriilor obiective de politică internă și politică externă.

Putem observa că după 1990 asistăm la o schimbare importantă de paradigmă în relațiile franco-africane din cel puțin două perspective: pe de-o parte unilateralismul francez în definirea relațiilor cu fostele colonii africane nu mai funcționează, iar pe de altă parte, liderii africani, conștienți de propriile capacități și de influența pe care o pot exercita, încep să modeleze agenda politică a liderilor de la Vichy.

Această remodelare a relațiilor franco-africane nu a fost însă un proces cu un debut brusc ci mai degrabă a îmbrăcat forma unor evoluții treptate, în acord și cu schimbările produse la nivel internațional. În acest sens, noua paradigmă, s-a manifestat, în anumite cazuri, inclusiv prin alegerea unor lideri africani considerați „autentici lideri locali,” reprezentanți ai respectivelor societăți africane, iar în alte cazuri (cel mai ilustrativ dintre acestea este poate Gabonul), deși puterea a revenit pe linie succesorală directă, a devenit sesizabilă o tendință de diversificare a relațiilor bilaterale cu alți actori printre care putem aminti SUA și China, dublată în același timp de o diminuare a interacțiunilor cu Franța.

Urmând scopul central al tezei, acela de a identifica noile raporturi de forță în relațiile sau existența unei schimbări de paradigmă a raporturilor franco-africane după 1990, primul capitol va încerca să ofere primele răspunsuri din perspectiva unei dimensiuni teoretice, pornind de la fundamentele relațiilor franco-africane și printr-o prezentare succintă a dinamicii istorice a legăturilor dintre Franța și fostele colonii africane în perioada post-decolonizare și cu un accent mai pronunțat pe etapa post 1990.

Miza primului capitol rămâne așadar una de factură deopotrivă teoretică și conceptuală, esențială în stabilirea cadrului de analiză al lucrării și în dezvoltarea premiselor ce conduc la lansarea, în cel de-al doilea capitol al tezei, a ipotezei centrale și a celorlalte ipoteze subsecvente. Definirea conceptelor cheie ale lucrării precum și identificarea și prezentarea succintă a cadrului teoretic reprezintă demersuri esențiale în eforturile de elaborare și consolidare a lucrării de față.

Pornind de la premisa că o elaborare riguroasă a unei cercetări debutează în primul rând prin analizarea literaturii deja existente în domeniu, primul capitol este unul de sinteză și analiză a principalelor teorii în domeniu, atât pentru a identifica puncte de referință în

teoretizarea lucrării, cât și eventual pentru a observa anumite deficiențe sau lipsuri și a argumenta necesitatea elaborării unor noi teorii care să umple golul existent până atunci.

Revizuirea literaturii de specialitate reprezintă un demers esențial în eforturile de conturare a premiselor lucrării, în perspectiva realizării unei analize succinte a scrierilor deja existente pe această tematică, o comparare a ideilor fundamentale și o identificare a necesității de construire de noi argumente și premise care justifică noi abordări și contribuții aduse de o nouă teză în domeniu. Din această perspectivă, primul capitol constituie pilonul teoretic al lucrării, sintetizând și analizând comparativ diferitele teorii ale domeniului relațiilor internaționale aplicabile subiectului propus și structurând deopotrivă istoricul relațiilor franco-africane după decolonizare.

Așadar, urmărind linia de argumentație a lucrării, primul capitol al tezei va avea două mize importante: identificarea premiselor istorice, recurențelor și discontinuităților relațiilor franco-africane, cu accent pe perioada decolonizării și ulterior etapa post 1990, precum și definirea terminologiei utilizate, respectiv a conceptelor utilizate pe parcursul întregii lucrări, *Françafrique* și *Afrique-France*. Primele două subcapitole vizează conturarea unei scurte retrospective istorice în vreme ce ultima parte vizează o conceptualizare a termenilor de referință ai tezei, alături de încadrarea teoretică a temei printr-o analiză sintetică a principalelor teorii care servesc scopului primar al tezei.

I.1 Retrospectivă istorică a relațiilor franco-africane în perioada de după decolonizare

Un demers fundamental în identificarea și analizarea schimbării de paradigmă înregistrate în relațiile franco-africane, vizează stabilirea premiselor istorice. Având în vedere abordarea teoretică a tezei, fără a urmări elaborarea unei lucrări de o pronunțată factură istorică, subcapitolul prezintă de o manieră extrem de succintă evoluțiile istorice ale relațiilor franco-africane din etapa decolonizării și apoi perioada post 1990.

I.1.1 Etapa decolonizării și de după decolonizare

Sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, în anul 1945, a adus cu sine o nevoie tot mai acută de schimbare în politica externă a marilor puteri coloniale. Statele africane militau tot mai fervent pentru obținerea independenței, solicitări asemănătoare se regăseau și în Asia și în America Latină, astfel că Franța, Marea Britanie și celelalte mari puteri, care dețineau

numeroase colonii, au fost nevoite să ofere un răspuns și să accepte schimbarea inevitabilă. Prin urmare, au avut loc restructurări ale administrației coloniale și modificări ale principiilor și regulilor de conducere.

De altfel, schimbările denumirilor oficiale ale celor două imperii erau indicatori clari ai noilor tendințe de la nivel mondial: „Imperiul Britanic a devenit Bogăția Comună a Națiunilor (The British Commonwealth of Nations) în perioada interbelică, iar după 1945 a reapărut ca Bogăția Comună a Națiunilor.”⁴ Eliminarea termenului „britanic” a avut rolul de a sugera ideea de egalitate a tuturor participanților, dar avea și scopul de a întări unitatea. „Imperiul Francez a fost reconceptuat ca Uniunea Franceză în 1945, iar apoi a fost redenumit 'Comunitatea', în momentul întoarcerii lui Charles de Gaulle la putere, în 1958.”⁵ De altfel, în acest sens, într-un discurs susținut în Brazzaville în data de 24 august 1958, acesta declara : „Este normal și legitim ca popoarele africane să acceadă la acel grad politic unde să aibă responsabilitatea deplină pentru afacerile lor interne și unde să poată să decidă pentru ele însele.”⁶

Deși francezii încă mai sperau să poată menține o comunitate colonială unită, asemenea imperiului de odinioară, era tot mai clar că era necesară și o schimbare politică. De aceea, a fost permisă o participare tot mai mare a localnicilor la viața politică a statului respectiv și a fost restructurată administrația colonială europeană. Finalmente, în anii 1950, partidele formate în deceniul anterior au căpătat accente naționaliste tot mai pronunțate, iar dorința de obținere a independenței a căpătat un ecou tot mai răsunător. În urma acestor fenomene, are loc o schimbare fundamentală care îmbracă forma fenomenului decolonizării continentului african. Decolonizarea a avut loc însă după două evenimente de o importanță deosebită.

Primul dintre acestea a fost reprezentat de „retragerea forțată a Franței din Indochina franceză ce a urmat înfrângerii armatei franceze la Dien Bien Phu, în anul 1954.”⁷ Ca urmare a acestui eveniment, Franța a recunoscut în iulie 1954, la Geneva, independența Republicii Populare a Vietnamului de Nord. Ulterior, datorită succesului obținut în Vietnam de Ho Chi

⁴ Raymond F. Betts, *Europe in Retrospect : A Brief History of the Past Two Hundred Years*, Lexington: D.C. Heath and Company, 1979.

⁵*Ibidem*.

⁶Charles de Gaulle, « Discours de Brazzaville le 21 août 1958 » în *Charles-De-Gaulles.org*, <http://www.charles-de-gaulle.org/pages/l-homme/dossiers-thematiques/de-gaulle-et-le-monde/de-gaulle-et-lrsquoafrique-vers-l-independance-1944-1960/documents/discours-de-brazzaville-le-21-aout-1958.php>, accesat în 2.04.2018.

⁷Guy Arnold, *Historical Dictionary of Civil Wars in Africa*, ediția a doua, Lanham, Maryland: The Scarecrow Press, 2008, p. 176.

Min, în noiembrie 1954, Frontul de Eliberare Națională din Algeria a inițiat un război de gherilă împotriva puterii coloniale franceze. În încercarea de a evita ca evenimentele de aici să ia o turnură asemănătoare celor din Indochina, guvernul francez a angrenat un efort militar considerabil în acest scop împotriva naționaliștilor algerieni. Luptele au continuat până în 1962, când guvernul Generalului de Gaulle „a negociat în final o pace care a asigurat o Algerie independentă.”⁸ Apoi, între 1 ianuarie și 28 noiembrie 1960, mai multe noi state africane își obțin independența și doresc să își facă apariția în cadrul Organizației Națiunilor Unite: Camerun, Senegal, Togo, Madagascar, Dahomey (Benin), Niger, Volta de Sus (Burkina Faso), Coasta de Fildeș, Ciad, Congo-Brazzaville, Gabon, Mali și Mauritania.⁹

Așadar, după 1945 Franța, asemenea Marii Britanii, și-a văzut influența mondială aflată într-un declin tot mai accentuat. De aceea, în această situație, menținerea dominației asupra coloniilor africane era esențială și a devenit o prioritate a politicii externe a președinților francezi. Franța a urmărit această politică printr-o serie de mijloace precum: „menținerea legăturilor comerciale puternice și stabilirea unor termeni preferențiali pentru exporturile africane către Franța. Prin furnizarea unui ajutor substanțial, prin menținerea Zonei Francului (...) și printr-o disponibilitate de a interveni militar pentru a sprijini regimurile francofone care se confruntau cu amenințări interne sau externe.”¹⁰

Zona Francului asigura liberă circulație a monedei între statele membre și metropolă și garanta o anumită stabilitate financiară acestor țări, zona fiind creată înainte ca Africa Francfonă să își obțină independența. Majoritatea fostelor colonii africane au decis să se alăture Zonei Francului, deși „Mali s-a retras în 1962, iar Guineea a fost exclusă în 1968, atunci când a optat pentru o independență deplină.”¹¹ Dincolo de mijloacele monetare și financiare, Franța a apelat și la o serie de instrumente culturale, căutând în special să perpetueze folosirea limbii franceze în aceste zone pentru a putea menține o influență culturală semnificativă.

Franța a menținut garnizoane militare în multe țări africane chiar și după ce acestea și-au obținut independența. Astfel, „pacea franceză a continuat să existe într-o mare parte a Africii, (...) Franța încheind trei acorduri de apărare, cu Republica Centrafricană, Coasta de Fildeș și Gabon, cărora li se adaugă în 1963, 1974 și 1977 alte trei stabilite cu Togo,

⁸ Betts, *op.cit.*

⁹ Agence France Presse, « En 1958, de Gaulle engageait le début de la décolonisation », în *Jeune Afrique*, 24.10.2014, <http://www.jeuneafrique.com/Article/DEPAFP20100824T094152Z/afrique-brazzaville-francophonie-decolonisation-independances-de-1960-en-1958-de-gaulle-engageait-le-debut-de-la-decolonisation.html>, accesat în 2.04. 2019.

¹⁰ Arnold, *op.cit.*, p. 177.

¹¹ *Ibidem*.

Camerun și Djibouti, iar, ulterior, (...) a încheiat acorduri de «cooperare militară», un pact Senegal și Comore.”¹² De asemenea, a mai încheiat alte 16 acorduri de cooperare militară cu alte state africane, propunând această formă de contract mai lejer inclusiv unor state care nu au aparținut în trecut imperiului colonial francez.

În acest mod, Franța și-a asigurat perpetuarea legăturilor strânse cu fostele colonii africane chiar și după momentul obținerii independenței acestora. Mai mult decât atât, și-a extins spațiul de influență pe continentul francez, chiar și în state în care anterior nu exercitase prerogativele puterii coloniale. Acordurile de apărare prevedeau însă, „într-o clauză «secretă», dreptul de intervenție al puterii protectoare, inclusiv amestecul în afacerile interne”¹³ ale statului respectiv, deși acesta se bucura potrivit declarației de independență obținute și în virtutea normelor de drept internațional, de toate drepturile unui stat suveran.

Forțele franceze staționate în Africa interveneau în timp real în cazul izbucnirii unor conflicte, uneori chiar și fără a fi solicitată în mod expres intervenția acestora. În mod oficial, acestea aveau rolul de a răspunde solicitărilor fostelor colonii care se confruntau cu probleme și acționau în baza unor tratate încheiate între Africa Francofonă și Franța. În realitate însă, acestea, „aveau rolul de a aminti permanent de interesele franceze din regiunea respectivă.”¹⁴

Motivul disponibilității Franței de a interveni în Africa se datora faptului că, întrucât cea mai mare parte a Imperiului Colonial Francez se afla în Africa, Franța a realizat numeroase investiții în aceste zone și, ca urmare, interesele sale aveau în nucleul lor, o puternică bază materială. Astfel, fostele colonii africane au rămas un centru de putere și de interes permanent pentru Franța, îndeplinind un rol central în cadrul aparatului securitar mai larg al Republicii: „Africa a reprezentat întotdeauna (...) inima dispozitivului său strategic și singurul continent de influență, în special pentru serviciile secrete. Doar pentru interesele fostei metropole.”¹⁵

De altfel, atitudinea Franței față de Africa francofonă a fost întotdeauna una aparte, inclusiv după decolonizare, existând o serie de state privilegiate permanent de fosta putere colonială: „Franța are state de suflet. A trecut mult timp -mai bine de un secol- de când misiunea sa civilizatoare a raliat de o manieră generală, plină de satisfacție deopotrivă dreapta și stânga eșichierului politic.”¹⁶

¹² Antoine Glaser, Stephen Smith, *Comment la France a perdu l'Afrique*, Paris: Calmann- Lévy, 2005, p. 81.

¹³ *Ibidem*, p. 82.

¹⁴ *Ibidem*, p. 176.

¹⁵ Antoine Glaser, *Arrogant comme un français en Afrique*, Paris: Fayard, 2016, p. 31.

¹⁶ *Idem*, *Comment la France...*, p. 21.

Mai mult decât atât, după decolonizare și după evenimentul din 1954 (înfrângerea armatei franceze la Dien Bien Phu), relațiile franco-africane au devenit cheia asigurării influenței Franței în plan global și stoparea colapsului iminent în care se regăsea. Baza acestor legături era dată de relațiile diplomatice stabilite de președinți francezi precum Charles de Gaulle cu omologii lor africani precum Leopold Senghor al Senegalului sau președintele Coastei de Fildeș de atunci, Félix Houphouët-Boigny, cărora le erau asigurate inclusiv locuri în cadrul Adunării Parlamentare franceze. Totul era menit să garanteze păstrarea influenței politice și culturale a Franței în aceste teritorii.¹⁷ Mai târziu, în timpul mandatului președintelui francez Georges Pompidou, a fost lansată ideea organizării unor summit-uri franco-africane anuale, văzute ca o modalitate prin care conducerea de la Paris putea să își întărească influența în această regiune.¹⁸ În realitate însă, statele africane au văzut în aceste summit-uri o posibilitate foarte bună de a exercita presiuni asupra fostei puteri coloniale, pentru a-și putea urmări propriile interese.¹⁹

În contextul noilor realități și pe fondul emergenței noilor state africane independente, relațiile franco-africane au cunoscut un proces treptat de redefinire inclusiv prin prisma regândirii și redenumirii fostului sistem colonial francez. Astfel, în pragul procesului de decolonizare (anii 1960) asistăm la crearea Comunității franceze: „cea mai mare parte a conducătorilor africani s-au raliat comunității franco-africane cu scopul de a o transforma rapid într-o serie de angajamente comune, stabilite între state egale, «partenere».”²⁰ În acest sens, Imperiul Francez a fost reconceptuat ca Uniunea Franceză în 1945, iar apoi a fost redenumit 'Comunitatea', în momentul întoarcerii lui Charles de Gaulle la putere, în 1958.²¹

Așadar, după 1945 Franța, asemenea Marii Britanii, și-a văzut influența mondială aflată într-un declin tot mai accentuat. De aceea, în această situație, menținerea dominației asupra coloniilor africane era esențială și a devenit o prioritate a politicii externe a președinților francezi. Franța a urmărit această politică printr-o serie de mijloace precum: „menținerea legăturilor comerciale puternice și stabilirea unor termeni preferențiali pentru exporturile africane către Franța. Prin furnizarea unor nivele substanțiale de ajutor, prin

¹⁷Richard E. Stren, „Urban Policy and Political Conflict in Africa: A Study of the Ivory Coast by Michael A. Cohen”, în *The American Political Science Review*, Vol. 71, No.2, p.761.

¹⁸ Gregory Mann, „Locating Colonial Histories: Between France and West Africa” în *The American Historical Review*, aprilie 2005, Vol. 110, No. 2, p. 418.

¹⁹*Ibidem*, p. 418.

²⁰ Antoine Glaser, Stephen Smith, *Comment la France...*, p. 53.

²¹ Betts, *op.cit.*

menținerea Zonei Francului (...) și printr-o disponibilitate de a interveni militar pentru a sprijini regimurile francofone care se confruntau cu amenințări interne sau externe.”²²

În același timp, limba și cultura franceză au reprezentat un instrument esențial în proiectarea influenței franceze în cadrul fostelor colonii africane: Inventatorul termenului de „francofonie” a identificat o serie de similitudini între politica Romei față de regiunile cucerite și intrate ulterior în componența Imperiului Roman și situația Africii francofone, în perioada colonialismului francez: „În Africa suntem precum Roma prin intermediul păcii franceze, prin intermediul limbii (...) și prin intermediul unei superiorități prodigioase.”²³

Perioada Războiului Rece a adus noi valențe relațiilor franco-africane și a corespuns „unei perioade de glaciațiune care i-a permis Franței să își extindă dominația în acea parte a lumii.”²⁴ În acest context, proaspăt independentele state africane au rămas în zona de influență franceză cu atât mai mult cu cât celelalte mari puteri ale vremii se regăseau prinse în jocul geopolitic al bipolarității specifice perioadei Războiului Rece. În această perioadă, „fără excepție, valoarea geopolitică a Africii și în special cea a Africii francofone a fost scăzută, ceea ce i-a permis Franței să se afirme în vechile sale colonii prin intermediul unei politici a prezenței tutelare.”²⁵ Statele africane nu au fost în perioada Războiului Rece nici pioni ai puterii americane, nici ai celei rusești, influența Franței în fostele colonii fiind astfel preservată.

I.1.2 Relațiile franco-africane post 1990

Anul 1990 a fost unul marcant în plan internațional. În zona continentului european acest reper temporal a simbolizat finalul regimului comunist și debutul reconstrucției politice și democratice a statelor est-europene. Anul 1990 a fost astfel un moment important și pentru Franța ce trebuia să se adapteze noilor sisteme și realități globale, iar raporturile cu zona Africii au cunoscut treptat o redimensionare importantă. Africa însăși a trecut printr-un proces important de schimbare, anul 1990 marcând și prăbușirea treptată a regimurilor autoritare din statele africane. Căderea zidului Berlinului în anul 1989, ce anunța și încheierea Războiului Rece a avut ecouri deosebite inclusiv asupra continentului african. Astfel, „în

²² Arnold, *op.cit.*, p. 177.

²³ Onésie Reclus *apud* Antoine Glaser, Stephen Smith, *Comment la France ...*, pp. 21-22.

²⁴ Antoine Glaser, Stephen Smith, *Comment la France...*, p. 30.

²⁵ *Ibidem*, p. 81.

capitalele statelor africane mulțimile de manifestanți ce umpleau străzile (...) pentru a saluta «o a doua independență».²⁶

Pe fondul sfârșitului Războiului Rece și al ecurilor democratizării, Africa s-a regăsit într-un proces de schimbare și redefinire, printr-o întoarcere la propriile valori. Continentul african a început să cunoască treptat, după 1990, un proces de africanizare, înlocuind steagurile tipice epocii coloniale cu cele strămoșești și inițiind un proces de întoarcere către sine și către propriile origini.²⁷

Așadar, sfârșitul Războiului Rece a condus la o tranziție rapidă spre multipartidism în zona continentului african. În același timp, fragmentarea politică și conflictele care au izbucnit în numeroase state central și vest-africane, combinate cu eșecul economic și criza datoriilor - au amenințat influența franceză și au crescut costurile necesare menținerii rolului său privilegiat- *pré carré*.²⁸ Mai mult decât atât, sfârșitul Războiului Rece a eliminat fundamentul geopolitic al relațiilor franco-africane. În contextul emergenței luptei pentru independență și odată cu pledoariile tot mai puternice în favoarea democrației și a unui sistem politic democratic, logica de securitate a Franței și sprijinul acordat regimurilor autocratice nu își mai găsea o justificare credibilă.²⁹

Totodată, dincolo de transformările interne ale Africii, se remarcă și o serie de schimbări survenite din plan extern. Este notabilă creșterea preocupărilor altor actori față de zona Africii. China, alături de SUA au efectuat în special în ultimii ani investiții masive, debutând un proces de implicare internațională și a altor actori importanți în zona Africii, ceea ce a afectat treptat relațiile cu fostele metropole.

Statele Unite ale Americii reprezintă una din marile puteri ale vremii respective, care, după încheierea epocii bipolarității își concentrează treptat atenția și își exercită influența asupra altor zone ale lumii, inclusiv asupra continentului african. „În anul 1991, după fericita încheiere a Războiului Rece, președintele George Bush-senior- a proclamat venirea unei «noi ordini mondiale.» Pentru Africa, după dezghețul american care a avut loc în Somalia doi ani mai târziu, acea nouă ordine a fost marcată de abandonarea sa către Organizația Națiunilor Unite și către alte organizații umanitare, ca urmare a dezangajării fostelor puteri tutelare,

²⁶*Ibidem*, p. 104.

²⁷*Ibidem*, p.106.

²⁸Tony Chafer, “Chirac and ‘la Françafrique’: No Longer a Family Affair”, *Modern & Contemporary France*, 13:1, p. 12, <https://doi.org/10.1080/0963948052000341196>, accesat în 25.03. 2018.

²⁹Emmanuelle Lavallée, Julie Lochard, “French Neo-Colonialism? French African Trade after Independence”, martie 2016, p.5, <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=5a-lavallee-lochard-2016.pdf&site=24>, accesat în 05.04 2018.

inclusiv Franța.”³⁰ Ulterior, relațiile franco-americane cunosc o intensificare accentuată, proces ce culminează în martie 1998, cu o vizită la nivel înalt, Bill Clinton fiind „primul președinte american care sosește în Africa după căderea zidului Berlinului, celebrând «noua rasă a liderilor africani».”³¹

Totodată, influența chineză în spațiul african devine treptat una tot mai semnificativă în ultimii ani, înregistrându-se creșteri importante ale investițiilor chinezești în zonă. În acest sens, sesizăm o creștere a împrumuturilor acordate Coastei de Fildeș, de la 0 în anul 2000, la 2,5 miliarde de dolari în perioada 2010-2015.³² De asemenea, alți actori din Orientul Mijlociu, cum este cazul Emiratelor Arabe Unite încep, la rândul lor, să aloce fonduri destinate investițiilor în Africa. În acest context al creșterii influenței altor actori în regiune și al diversificării surselor de finanțare, Franța începe să piardă, treptat, rolul central în regiune, ocupând, în anul 2016, doar locul 6 în ierarhia țărilor care investesc în Africa, cu 7.7 miliarde de dolari, în vreme ce sumele investite de China s-au ridicat la 38.4 miliarde de dolari.³³

Pe de altă parte, în aceeași perioadă, „Franța a cunoscut, de asemenea, o schimbare în profunzime, iar sfârșitul Războiului Rece nu a reprezentat altceva decât o confirmare a acelor mutații profunde. Franța s-a angajat în mod irevocabil în procesul construcției europene pe cheltuiala «desenului său african».”³⁴

Mai mult decât atât, sfârșitul Războiului Rece a schimbat în mod fundamental postura Franței în plan internațional și a condus la o reșezare a obiectivelor și intereselor franceze în plan european și inclusiv la nivel global. „După un interval de două generații, Franța se regăsește în aceeași -rea- postură contradictorie: la fel ca după încheierea celui de-al Doilea Război Mondial, victoria «lumii libere» în anul 1989 a provocat, ca reacție, focare emancipatoare în cadrul curții sale (neo)coloniale. Franța s-a regăsit din nou într-o postură defensivă în marginea lumii unde își afirma propriul «rang».”³⁵

De altfel, câteva alte evenimente semnificative au condus către o schimbare a politicilor franco-africane: moartea primului președinte al Coastei de Fildeș, Boigny, artizanul *Françafrique*, adoptarea doctrinei *La Baule*,³⁶ potrivit căreia Franța sprijinea acum

³⁰ Antoine Glaser, Stephen Smith, *Comment la France...* p.138.

³¹ *Ibidem*, p. 127.

³² Landry Signé, “France-Africa relations challenged by China and the European Union”, 5 februarie 2019, <https://www.brookings.edu/blog/africa-in-focus/2019/02/05/france-africa-relations-challenged-by-china-and-the-european-union/>, accesat în 3.01 2020.

³³ *Ibidem*.

³⁴ Antoine Glaser, Stephen Smith, *Comment la France...*, p.106.

³⁵ *Ibidem*, p. 107.

³⁶ Abdurrahim Siradağ, “Understanding French Foreign and Security Policy towards Africa: Pragmatism or Altruism”, în *Afro Eurasian Studies Journal*, Vol 3. Issue 1, 2014.

democrația și protejarea drepturilor omului în Africa și își diminuea sprijinul economic și asistența față de regimurile africane de tip dictatorial, genocidul din Rwanda și implicarea tardivă a Franței (i-au diminuat prestigiul), începutul dezvoltării relațiilor și cu alte state în afara celor francofone (vizitele lui Jacques Chirac în Africa de Sud, Mozambic, Namibia, Angola în anul 1998) și nu în ultimul rând înăsprirea politicii Franței în sfera migrației pentru a combate migrația ilegală provenită în special din Nordul Africii și statele sub-sahariene.³⁷

Din perspectiva relațiilor speciale desfășurate în mod neîntrerupt în perioada Războiului Rece, chiar și după obținerea independenței statelor africane, se remarcă o schimbare de paradigmă în etapa post 1990, mai ales în contextul emergenței terorismului și creșterii numărului de imigranți ilegali. Africanii nu mai sunt mereu bineveniți, ci, mai mult decât atât, sunt percepuți ca simpli imigranți, iar încă din anul 1986, după o încercare de atentat terorist lansat asupra Franței, este introdusă obligativitatea vizei pentru locuitorii fostelor colonii franceze din Africa.³⁸

În acest context, Franța inițiază măsuri de readaptare și recalibrare a raporturilor cu zona privilegiată a fostei sale sfere de influență, statele din Africa francofonă. Pe de-o parte, Franța continuă practica summit-urilor franco-africane anuale (lansate încă din anul 1974). Acest aspect a stârnit însă critici din partea unor lideri africani, precum Omar Bongo însă, tind să perceapă inutilitatea acestora și să critice imposibilitatea atingerii unui consens și adoptarea de decizii care să aibă un impact real pe termen lung în cadrul întâlnirilor respective.³⁹

În anul 1990, președintele François Mitterand inițiază turul public de vizite în fostele colonii și, pentru prima dată după lansarea summit-urilor anuale franco-africane dezbate public problematica democrației, drepturilor și libertăților cetățenești în zona continentului african, dar acesta „rămâne prizonierul paternalismului și clientelismului trecutului, promițându-le «elevilor buni» o «primă pentru democratizare».”⁴⁰ În același timp, Franța a intensificat acordarea ajutorului umanitar pentru a-și proteja sfera de influență și propriile interese economice.⁴¹ Se distinge specificitatea, caracterul particular al modului în care Franța acordă ajutorul pentru dezvoltare fostelor colonii africane.

³⁷*Ibidem.*

³⁸Antoine Glaser, Stephen Smith, *Comment la France...*, p.106.

³⁹*Ibidem*, pp. 106-107.

⁴⁰*Ibidem*, p. 108.

⁴¹ Siradağ, *op. cit.*

Ceea ce îi conferă caracterul său aparte și o definește drept „excepția franceză” este „inserția sa într-un cadru instituțional fără egal în lume.”⁴² Interacțiunea Franței cu Africa în perioada colonială, respectiv specificitatea colonialismului francez s-a reflectat în modul unic în care Franța a stabilit un sistem distinct în relația cu propriile colonii, care au constituit o prelungire, o dublare a sistemului francez în zona continentului african, menținând permanent promisiunea emancipării.⁴³

Continuitatea în relația cu Africa a fost un principiu fundamental în conturarea întregii politici externe franceze după decolonizare și chiar începând cu anii 1990. Africa a rămas o zonă prioritară pentru Franța nu doar din perspectivă economică (acces la materii prime importante) ci și prin prisma unei expansiuni a culturii și limbii franceze (institute, francofonie, etc.). Președinții francezi au acordat și în această perioadă o atenție deosebită relației cu fostele colonii africane, iar politica Franței față de Africa a rămas într-o mare măsură, tocmai din considerentul importanței sale semnificative, atributul președinților Republicii. Tocmai de aceea, în special președinții francezi din anii 1990 au urmat o serie de practici mai vechi, cum este cazul președintelui François Mitterrand care din dorința de continuare și reformare a relației cu Africa, acesta „își numește propriul fiu, Jean Cristophe în postul de *domn al Africii*, la Élysée.”⁴⁴

Pe de altă parte însă, modul de interacțiune al Franței cu Africa a cunoscut schimbări importante care au avut drept punct de plecare necesitatea de adaptare a relațiilor franco-africane la noile realități socio-economice de după 1990. De altfel, noua politică a Franței față de Africa a fost rezumată de prim-ministrul Jospin într-un discurs susținut la Dakar în decembrie 1997 sub formula „de a nu face mai puțin ci de a face mai bine.”⁴⁵

Noua abordare a Franței după 1990 în privința fostelor colonii africane s-a manifestat prin adoptarea unei noi abordări, marcând o trecere dinspre o politică unilaterală spre multilateralism, în special prin utilizarea influenței sale în cadrul Uniunii Europene. Mai mult decât atât, inclusiv din perspectiva operațiilor militare s-a remarcat o schimbare semnificativă și o orientare spre multilateralism, prin crearea, în anul 1998, a RECAMP (Reinforcement of African Peacekeeping Operations), Asociație din care făceau parte statele africane

⁴² Antoine Glaser, Stephen Smith, *Comment la France ...* p. 56.

⁴³ *Ibidem*, p. 56.

⁴⁴***, *Françafrique La raison d'Etat*, 22 decembrie 2012, <https://www.youtube.com/watch?v=jXOPPI9aO-E>, 1 :17 :15- 1 :17 :19, accesat în 20.08 2020.

⁴⁵ Chafer, *op. cit.*, p. 17.

francofone, SUA, Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord, Belgia și cinci state africane anglofone.⁴⁶

Obiectivele fundamentale ale creării RECAMP au fost următoarele: „pentru a obține sprijinul organizațiilor internaționale în desfășurarea operațiilor militare franceze din zona Africii, pentru a legitima operațiunile militare franceze în Africa și în întreaga lume, pentru a întări cooperarea militară între Africa și Franța și pentru a reduce costurile mari ale operațiilor militare franceze din zona Africii.”⁴⁷

Anul 2019 a adus o altă transformare importantă în dinamica și modul de derulare al relațiilor franco-africane prin decizia restructurării sistemului monetar instituit în contextul decolonizării, prin stabilirea monedei CFA. În decembrie 2019, în cadrul unei vizite efectuate de președintele francez, Emmanuel Macron în Coasta de Fildeș, a fost anunțată decizia de renunțare treptată la utilizarea CFA și trecerea spre o monedă denumită ECO.⁴⁸ Schimbarea a fost agreată și stabilită în cooperare cu alte state africane: Benin, Burkina Faso, Guineea-Bissau, Coasta de Fildeș, Mali, Senegal și Togo, toate acestea, cu excepția Guineei-Bissau fiind foste colonii franceze.⁴⁹

Decizia adoptării unei noi monede este extrem de importantă și poate fi considerată un pas deosebit inclusiv din perspectivă simbolică. Moneda CFA a fost considerată decenii întregi o dovadă incontestabilă a neocolonialismului francez și a fost parte a sistemului de reguli instituit de fosta putere colonială, sub forma Comunității franceze. Tocmai de aceea, adoptarea unei noi monede poate fi privită ca o ruptură semnificativă în modul uzual de derulare a relațiilor franco-africane și o încercare de reformă, propusă de președintele francez și acceptată de fostele colonii vest-africane.

În același timp, liderii africani au acordat o atenție deosebită acestei schimbări, care a fost anunțată de această dată în comun cu președintele francez, în cadrul unei conferințe de presă. Astfel, Alassane Ouattara, președintele Coastei de Fildeș a anunțat în acest sens schimbări majore: „o schimbare a numelui monedei, renunțarea la obligativitatea de a menține 50% din rezervele de monedă în trezoreria franceză și retragerea guvernării franceze.”⁵⁰ Din această perspectivă, noua monedă nu va mai presupune acceptarea acestor

⁴⁶Sıradağ, *op. cit.*

⁴⁷*Ibidem.*

⁴⁸Aisha Salaudeen, “France is set to end the use of the 75-year-old controversial CFA franc in West Africa”, <https://edition.cnn.com/2019/12/23/africa/france-stops-use-of-cfa/index.html>, 23 decembrie 2019, accesat în 2.01.2020.

⁴⁹ ***; “Eight West African countries agree to sever common currency from France”, <https://www.france24.com/en/20191222-eight-west-african-countries-agree-sever-common-currency-france-ivory-coast-emmanuel-macron>, 22 decembrie 2019, accesat 2.01.2020.

⁵⁰*Ibidem.*

condiționalități pentru garantarea ei de către Republica Franceză sau desemnarea unui emisar francez în cadrul Băncii Centrale a respectivelor state africane, dar va fi în continuare legată de moneda euro.⁵¹

În ceea ce privește etapele de implementare a acestor schimbări, liderii francezi și africani deopotrivă au descris procesul drept o „tranziție lină,” Franța urmând să nominalizeze un reprezentant independent în cadrul consiliului de administrație al Băncii Centrale regionale și având rolul de a monitoriza zilnic rezervele de monedă existente.⁵² Toate aceste măsuri vor fi inițiate în anul 2020, urmărind obiectivul încheierii procesului de adoptare al monedei ECO pe parcursul acestui an.

Adoptarea unei noi monede reprezintă un moment semnificativ în redefinirea relațiilor franco-africane și în trasarea unor noi linii și forme de cooperare care se îndepărtează treptat de dinamica instituită prin intermediul *Françafrique* și care le acordă acum liderilor statelor africane un rol de parteneri, de actori egali în dialogul politico-diplomatic și economic.

Pe de altă parte, această schimbare menită să revoluționeze sistemul monetar franco-african care a fost parte integrantă a strategiei franceze din etapa de după colonizare, este mai degrabă o reflecție a unei schimbări de natură politică și nu economică. Din perspectiva elitelor africane, această transformare are rolul de a marca o îndepărtare de hegemonia franceză și de orice formă de neocolonialism, denunțată adesea de societățile africane.⁵³

Din perspectiva Franței, această decizie marchează un moment fundamental în contextul eforturilor asumate și derulate de președintele Emmanuel Macron în scopul îndepărtării de formele de manifestare ale neocolonialismului francez și în vederea îndeplinirii obiectivului de reformare a relațiilor franco-africane. Tocmai de aceea, în cadrul discursului susținut la Abidjan, în decembrie 2019, președintele francez a denunțat colonialismul francez ca fiind „o eroare gravă și o greșală a Republicii” și a prezentat planurile sale de reconstruire a relațiilor cu fostele colonii africane: „Vreau să angajez Franța într-o reformă istorică și ambițioasă de cooperare între Vest și uniunea economică și monetară africană și țara noastră. Facem acest lucru pentru tinerii africani.”⁵⁴

Politica lui Emmanuel Macron în raport cu Africa se distinge de cea a predecesorilor săi și prin aceea că, fiind un adept al rupturii de *Françafrique*, încearcă să imprime mai multă

⁵¹Salaudeen, *op. cit.*

⁵²David Pilling, “A Revolution in Africa’s Relations with France is afoot”, <https://www.ft.com/content/8894ad6e-2650-11ea-9a4f-963f0ec7e134>, accesat în 3.01.2020.

⁵³*Ibidem.*

⁵⁴Salaudeen, “*op.cit.*”

credibilitate propunerilor sale de reformare a relațiilor franco-africane, fiind și primul președinte francez care face parte dintr-o generație de lideri născuți după încheierea etapei de decolonizare a continentului african. Încă de la începutul mandatului său, a asumat două linii strategice majore în raport cu Africa: menținerea abordării politice centrată pe asigurarea securității în regiunea Sahel-ului și inaugurarea unei reforme cuprinzătoare a asistenței acordate pentru dezvoltare.⁵⁵

Totodată, și-a asumat în mod deschis rolul de „lider nou,” parte a unei alte generații și pregătit să implementeze toate reformele necesare, care au rămas de cele mai multe ori doar propuneri la nivel declarativ, făcute de predecesorii săi. Tocmai de aceea, acesta a afirmat că este parte a unei generații care nu va mai dicta liderilor africani, urmând a aplica principiul egalității în dialogul franco-african, iar o măsură importantă în această direcție a fost inclusiv propunerea de renunțarea la moneda CFA și adoptarea ECO, ca urmare a unei consultări și cooperări cu liderii africani.⁵⁶

Dincolo de toate aceste elemente, schimbări importante în relațiile franco-africane survin și dintr-o serie de transformări care apar în cadrul societăților africane, asistând la emergența unor noi generații de posibili lideri, care, fără a cunoaște perioada colonialismului, încearcă să regândească temeiurile independenței propriilor state și chiar și fundamentul relațiilor franco-africane. Este așadar un fenomen extrem de important acela al apariției unei noi generații de tineri africani- „Jeune Afrique,” care nu a cunoscut etapa colonizării și vizează relații înnoite și distincte în raport cu fosta putere metropolă, Franța.

Din perspectiva dimensiunii istorice, relațiile franco-africane au cunoscut cel puțin două dinamici importante: etapa de după decolonizare, caracterizată de eforturile Franței de a menține un ritm la fel de intensificat al legăturilor cu fostele colonii (palierul economic, militar și cultural) și etapa post 1990, definită printr-o redefinire a modului de raportare între vechea metropolă și fostele colonii.

⁵⁵Thomas Gomart, Mark Hecker (editori), “Macron, diplomat. A New French Foreign Policy?”, https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/gomart_hecker_macron_diplomat_new_french_foreign_policy_2018.pdf, aprilie 2018, accesat în 3.01.2020.

⁵⁶***, “France's Macron outlines new approach to African policy”, <https://www.bbc.com/news/world-africa-42151353>, 27 noiembrie 2017, accesat în 3.01. 2020.

I.2 Definirea conceptelor și a terminologiei utilizate în lucrare

O altă dimensiune importantă în realizarea lucrării de față, o constituie analizarea literaturii deja existente în domeniu, atât pentru a identifica puncte de referință în teoretizarea lucrării cât și, eventual, pentru a observa anumite deficiențe sau lipsuri și a argumenta necesitatea elaborării unor noi teorii care să umple golul existent până atunci.

O metodă de clasificare și elaborare a unei revizuirii a literaturii de specialitate este cea avansată de Cooper⁵⁷ care propune cinci criterii de evaluare: focusul, obiectivul, perspectiva, organizarea, audiența. Din perspectiva primului criteriu, lucrarea se concentrează pe o revizuire teoretică, cu scopul de a identifica teoriile existente, pe cele concurente, pentru a stabili posibile conexiuni între conceptele fundamentale prezumate de acestea, dar și pentru a stabili gradul de acoperire a acestor teorii sau insuficiența explicativă a acestora.⁵⁸

Perspectiva asumată este cea a unei prezentări neutre, acoperirea studiilor existente urmărește criteriul reprezentativității, iar organizarea este deopotrivă istorică (urmărind evoluția literaturii de specialitate și a lucrărilor relevante în domeniu), cât și conceptuală (organizată în jurul conceptelor utilizate pentru termenii de *Françafrique* și *Afrique-France*). Audiența vizează cercetători avizați în domeniu, preocupați de problematica teoretică avansată de această lucrare.

Pornind de la aceste premise, un demers esențial în eforturile de coagulare a filonului lucrării vizează definirea conceptelor primare ale acesteia, respectiv acela de *Françafrique* și *Afrique-France*. Având drept premisă fundamentală a lucrării tocmai analizarea unei schimbări de paradigmă politică în derularea raporturilor franco-africane post 1990, reflectată în trecerea de la așa-numita *Françafrique* la ceea ce definim drept *Afrique-France*, este fundamentală conturarea unor definiții a terminologiei utilizate pentru a nu risca apariția unor confuzii și erori de comprehensiune.

În ceea ce privește conceptul de *Françafrique*, acesta a cunoscut o istorie îndelungată, reprezentând încă de la început nucleul și specificitățile relațiilor franco-africane, inclusiv în perioada de după decolonizare, până la începutul anilor 1990. Importanța acestui concept și decizia utilizării sale în teză pornește de la unicitatea termenului și asumarea sa drept un element nu doar distinct, fără egal în raport cu celelalte foste mari imperii coloniale, precum

⁵⁷Cooper apud Justus J. Randolph, "A Guide to Writing the Dissertation Literature Review", în *Practical Assessment, Research & Evaluation*, Vol 14, Nr. 13, p. 2.

⁵⁸*Ibidem*, p.3.

cel britanic, cel portughez sau cel belgian, ci și prin prisma conotației inițiale pozitive, menite să înglobeze o formă unică de colonialism și relații strânse între metropolă și colonii.

Termenul a fost pentru prima dată avansat în anul 1955 de către primul președinte al Coastei de Fildeș, Félix Houphouët-Boigny. Expresia era menită să „încapsuleze legăturile strânse și amicale între propria țară și fosta putere colonială, Franța, referindu-se la specificitatea modului în care relațiile franco-africane s-au proliferat.”⁵⁹ Concret, conceptul propus de Boigny avea rolul de a sublinia intensitatea acestor relații unice, stabilite în perioada colonială și perpetuarea acestora și în etapa post-independență. Aceasta a fost viziunea inițială asupra conceptului, în maniera în care aceasta a fost gândită de fondatorii săi, liderii franco-africani din perioada respectivă. În mod complementar, aceasta era într-o manieră declarată și viziunea Franței, tradusă în doctrina pe care așa-numitul „domn al Africii,” Jacques Foccart o sintetiza într-o singură frază: „Ceea ce este bun pentru Franța este bun și pentru Africa.”⁶⁰

Ulterior însă, termenul a căpătat o dimensiune negativă, fiind pentru prima dată utilizat de o manieră peiorativă în mod direct de către François-Xavier Verschave, în celebra sa lucrare, *„Françafrique. Cel mai lung scandal al Republicii.”* Acesta definește termenul drept „o nebuloasă de actori economici, politici și militari în Franța și în Africa, organizată în rețele și lobby-uri și polarizată în vederea acaparării a două tipuri de rente: materiile prime și asistența oficială pentru dezvoltare. Logica acestui sistem este aceea de a interzice orice inițiative, cu excepția celor venite din partea cercului inițiaților. Acest sistem autodegradant se reciclează sub forma criminalizării. El este în mod natural ostil democrației.”⁶¹

François-Xavier Verschave descrie așadar o realitate diferită, diametral opusă conceptului de *Françafrique*, în maniera imaginată de primul său autor, Felix Boigny. Această rețelistică a corupției și exploatării fostelor colonii de către liderii de la Paris a continuat să se remarce drept viziunea dominantă asupra conceptului, cu atât mai mult cu cât Franța a continuat să mențină forțe militare semnificative în vechile colonii, iar politica sa africană a îmbrăcat tot mai mult forma unei cooperări între liderii africani autoritari și liderii francezi, aceștia din urmă facilitând perpetuarea unor regimuri autoritare timp de decenii.

După cum observă și Antoine Glaser:

„Controlul- politic, diplomatic, militar și financiar- Franței asupra zonei sale privilegiate a Africii de Vest și a Africii Centrale a fost un sistem integrat, etanș. Clauzele

⁵⁹ Maja Bovcon, "Françafrique and regime theory", în *European Journal of International Relations*, 23 August 2013, <http://ejt.sagepub.com/content/early/2011/08/23/1354066111413309>, accesat în 15.04.2018.

⁶⁰ Antoine Glaser, *AfricaFrance. Quand les dirigeants africains deviennent les maîtres du jeu*, Paris: Pluriel, 2017, p. 11.

⁶¹ François-Xavier Verschave, *La Françafrique, le plus long scandale de la République*, Paris: Stock, 2003.

secrete garantau șefilor de stat înnobilați securitatea și menținerea la putere, o asigurare a tuturor riscurilor și garanția impunității. În schimb, liderii africani asigurau punerea la dispoziția Franței a tuturor materiilor prime de care dispuneau și votau în bloc în favoarea opțiunilor Parisului în cadrul sistemului Organizației Națiunilor Unite.”⁶²

Din această perspectivă, pentru criticii săi, acest sistem a fost caracterizat de „relațiile africane (care) reflectau mai puțin raporturi internaționale între state, cât un melanj periculos de relații oficiale și interese private, de legături personale, rețele paralele care erau întotdeauna îndeaproape conectate.”⁶³

Sistemul definit drept *Françafrique* a fost de fapt o mască în spatele căreia se ascundeau interesele Franței și ale liderilor africani din acea perioadă (precum cele de tipul Boigny-Charles de Gaulle).⁶⁴ Fosta putere colonială sprijinea anumite regimuri autoritare în aceste state, care, la rândul lor ofereau sprijin economic Franței și finanțare. Totodată, garnizoanele franceze din aceste țări aveau rolul de a interveni și aplana orice tensiuni, uneori chiar și fără acordul statului în cauză.

În același timp, în ceea ce privește funcționalitatea sa practică, „*Françafrique* rămâne un tip de relație eminamente interpersonală (...) care funcționează prin intermediul unor lideri locali (...) care primește sprijin financiar și posibil avantaje simbolice, dar, mai ales protecție.”⁶⁵ Tocmai de aceea, așa cum sesizăm în cadrul *Françafrique*, relația între „patron” și „client” este esențială și se bazează pe existența unui schimb între cei doi actori. Cel dintâi oferă „protecție în schimbul unor avantaje de diferite tipuri din partea clientului.”⁶⁶

Având în vedere aceste elemente, putem sesiza că fundamentul *Françafrique* este reprezentat tocmai de această reciprocitate și dependență a unui actor de celălalt, a statului-patron de statul-client. Cele două entități au o interacțiune cu un grad crescut de intensitate care asigură o dinamică susținută pentru că fiecare dintre acestea își poate îndeplini nevoile și obiectivele numai printr-un schimb permanent cu celălalt actor.

Dintr-o altă perspectivă însă, putem observa influența deosebită pe care o are funcționarea acestei relații de tip stat-patron/stat-client asupra modului de asigurare a conducerii statului client în cele din urmă. Astfel, „relația cu statul-client devine de fapt un mod de guvernare a cărui stabilitate de-a lungul timpului reprezintă cel mai bun indicator al forței sale.”⁶⁷

⁶² Glaser, *AfricaFrance...*, p.12.

⁶³***, « La France en Afrique », în *Politique africaine*, n°5, mars 1982, p. 4.

⁶⁴ Bovcon, *op. cit.*

⁶⁵ Bertrand Badie, *Humiliation in International Relations. A Pathology of Contemporary International Systems*, Oxford, Portland: Hart Publishing, 2017, p. 83.

⁶⁶*Ibidem*, p. 83.

⁶⁷*Ibidem*, p. 84.

De asemenea, această tipologie a relației de tip tranzacțional ridică o problemă importantă din prisma echității și mai ales a modului de raportare între cei doi actori. Putem astfel sesiza că „la fel ca toate relațiile de acest tip, această conexiune este una profund inegală: statul-client are o nevoie vitală de statul-patron în vreme ce statul-patron va putea accepta pierderea unui stat-client drept o pierdere ușoară. Inegalitatea, devine, inevitabil, în vreme de criză, distructivă pentru suveranitate.”⁶⁸ În acest sens, perpetuarea unor relații tranzacționale de acest tip poate părea, pe de-o parte, crucială pentru supraviețuirea statelor-client, cum este cazul fostelor colonii africane. Pe de altă parte însă, riscul asociat continuării unor asemenea conexiuni este unul legat de însăși existența statului respectiv, și anume garantarea suveranității.

Françafrique este, prin urmare, un concept deopotrivă inovator și inedit prin aceea că înglobează nu doar specificul raportării Franței la zona africană ci mai ales pentru că ilustrează în varii domenii formele și instrumentele de sorginte neocoloniale pe care Franța le-a aplicat perpetuu chiar și după finalizarea procesului de decolonizare. Trecerea de la *Françafrique* la *Afrique-France* în perioada post 1990 este expresia unei noi etape în derularea relațiilor franco-africane în contemporaneitate.

Conceptul de *Afrique-France* nu a beneficiat de o definiție atât de precisă și variată nici din perspectivă istorică, nici în cadrul abordărilor mai degrabă teoretice, dar a început să fie utilizat tot mai frecvent în perioada post 1990, o perioadă de regândire și relansare a perspectivelor raporturilor franco-africane.

Schimbarea fundamentală produsă în abordarea relațiilor franco-africane, reflectată și în inversarea termenilor ce compun conceptul a fost expresia unei reșezări în turnesolul franco-african, prin intermediul unor lideri africani puternici. Această discontinuitate apărută în modul obișnuit de derulare a raporturilor de tip *Françafrique* a fost expresia preluării *leadership-ului* de către liderii africani, care, sesizând necesitățile și interesele franceze în zonele respective, au început să impună, la rândul lor, propria politică, retrasând coordonatele raporturilor franco-africane după decenii întregi în care acestea au fost dominate de partea franceză.

Antoine Glaser sesizează această reșezare a raporturilor de forță între fosta metropolă și vechile colonii, apreciind necesitatea redefinirii relațiilor franco-africane, printr-un nou concept, acela de *Afrique-France*. Vizând tocmai această inversare a raportului de forță, definit în termeni de finanțare și acces la materii prime și nu sub forma capabilităților

⁶⁸*Ibidem.*

militare, Antoine Glaser apreciază apariția unei noi paradigme și a unei discontinuități semnificative în analizarea și manifestarea raporturilor dintre Franța și fostele colonii africane, o nouă paradigmă în care liderii africani sunt cei care stabilesc raporturile de putere, finanțează și în cele din urmă susțin clasa politică franceză din ultimele două decenii și jumătate: „Toți acei lideri africani care lasă Franța să creadă că este încă o putere influentă pe continentul lor, o privesc de fapt cu atitudinea superioară a principiului «cine plătește, comandă».”⁶⁹

Așadar, cele două concepte primare utilizate în teză, *Françafrique* și *Afrique-France* dintr-o perspectivă istorică, au cunoscut două parcursuri distincte. Conceptul de *Françafrique* își are originile în perioada premergătoare debutului procesului de decolonizare, fiind avansat, pentru prima dată, de Félix Houphouët-Boigny, primul președinte al Coastei de Fildeș, pentru a sublinia specificitatea, inter-conectivitatea, dar mai ales unicitatea raporturilor coloniale franco-africane. Termenul a fost utilizat astfel în prima instanță într-o manieră pozitivă, menită să sugereze gradul ridicat de interdependență și apropiere dintre metropolă și colonii. Ulterior însă, odată cu încheierea procesului de decolonizare și obținerea independenței de către statele africane, *Françafrique* a fost utilizat tot mai des într-o manieră negativă, fiind asociat cu rețelele de corupție franco-africane și cu menținerea unor regimuri autoritare în fruntea statelor africane, regimuri care beneficiau în totalitate de sprijinul Franței.

În ceea ce privește conceptul de *Afrique-France*, acesta a cunoscut o urgență relativ târzie, fiind lipsit de popularitatea încă extrem de uzitată a termenului de *Françafrique*. *Afrique-France* înglobează schimbarea de paradigmă care a caracterizat relațiile franco-africane după încheierea Războiului Rece, reflectând preluarea ordinii de comandă de către liderii africani care, conștienți de dependența energetică a Franței, încep să își monetizeze tot mai mult propriile resurse pentru obținerea influenței în plan extern, devenind în cele din urmă finanțatorii clasei politice franceze.

Așadar, atașamentul francez față de zona fostelor colonii africane este un element de o importanță deosebită, iar politica și intervențiile în zona Africii sunt frecvent utilizate de președinții francezi pentru a se legitima pe plan intern. *Françafrique* este, prin urmare un concept deopotrivă inovator și inedit prin aceea că înglobează nu doar specificul raportării Franței la zona africană ci mai ales pentru că ilustrează în varii domenii formele și instrumentele de sorginte neocoloniale pe care Franța le-a aplicat perpetuu chiar și după

⁶⁹ Glaser, *AfricaFrance* ..., p. 19.

finalizarea procesului de decolonizare. De altfel, trecerea de la *Françafrique* la *Afrique-France* în perioada post 1990 este expresia unei noi etape în derularea relațiilor franco-africane în contemporaneitate.

Având în vedere premisele istorice ale avansării celor două concepte, este fundamental ca perspectivele istorice să fie completate de o abordare complementară, provenită din sfera teoriei relațiilor internaționale. Următorul subcapitol urmărește să ofere o perspectivă teoretică asupra conceptelor de *Françafrique* și *Afrique-France*, analizând cele două perspective de abordare a acestora, teoria regimurilor internaționale și analiza de rețea, cu scopul de a operaționaliza cât mai bine termenii și de a identifica premisele teoretice cele mai adecvate scopului primar al lucrării de față.

I.3 Abordări teoretice ale Françafrique și Afrique-France. Teoria regimurilor și analiza rețelisticii în relațiile internaționale

Simbioza puternică a relațiilor franco-africane, gradul ridicat de interdependență, precum și unicitatea relațiilor metropolă-colonii, au condus la crearea unor forme distincte de cooperare, asociate în perioada colonialismului și în anii etapei post-decolonizare cu termenul de *Françafrique*, redefinite ulterior prin ceea ce am denumit în cadrul lucrării drept *Afrique-France*.

Odată definită terminologia utilizată în cadrul lucrării, este însă esențială stabilirea cadrului teoretic de referință din interiorul disciplinei teoriei relațiilor internaționale, prin raportarea la principalele abordări în domeniu care se pliază pe conceptele avansate de lucrare și prin stabilirea în cele din urmă a dimensiunii teoretice utilizate și supunerea spre analiză, prin intermediul acestor paradigme teoretice, a studiilor de caz selectate și a conceptelor primare ale lucrării.

Specificitatea relațiilor franco-africane și unicitatea modului de derulare a acestora, alături de abordările liderilor francezi și africani, restrâng cadrul de analiză în domeniul teoriei relațiilor internaționale către o serie de abordări axate cu precădere, fie pe dimensiunea constituirii regimurilor în plan internațional, fie centrate, mai degrabă pe dimensiunea relațională a abordărilor în domeniu.

În vederea identificării cadrului teoretic cel mai adecvat, subcapitolul va fi structurat în două părți, fiecare dintre acestea fiind dedicată unei abordări teoretice distincte, respectiv teoria regimurilor internaționale și analiza de rețea, cu scopul prezentării succinte a principalelor premise teoretice, urmărind definirea unui singur cadru teoretic adecvat

analizării celor două concepte-cheie ale lucrării, utilizate în descrierea relațiilor franco-africane, *Françafrique* și *Afrique-France*.

Din perspectiva teoriei relațiilor internaționale, lucrarea își va propune să analizeze *Françafrique* și *Afrique-France* în virtutea a două doctrine teoretice și anume teoria regimurilor internaționale și analiza rețelelor, o abordare mai degrabă nouă în cadrul disciplinei de studiu. Așadar, miza acestei secțiuni este aceea de a prezenta succint câteva abordări și clasificări regăsite în literatura de specialitate și în cadrul teoriilor concurente.

I.3.1 Teoria regimurilor internaționale

O primă perspectivă teoretică ale cărei premise conferă o perspectivă de abordare a formelor de relaționare franco-africane este teoria regimurilor internaționale. Într-o primă etapă, vom urmări identificarea principalelor concepte și asumptii creionate de teoria regimurilor internaționale.

Demersurile de identificare a premiselor teoretice ale teoriei regimurilor internaționale impun o prezentare succintă și deopotrivă comparativă a principalelor abordări teoretice din cadrul disciplinei teoriei relațiilor internaționale (realism, liberalism) asupra problematicii regimurilor internaționale. Această secțiune va fi dedicată atât conceptualizării termenului de regim internațional în sfera relațiilor internaționale cât și identificării premiselor teoretice care definesc și consacră anumitor legături și politici externe existența unui regim internațional.

Teoria regimurilor internaționale a cunoscut o varietate de abordări în cadrul disciplinei teoriei relațiilor internaționale și a reușit să reunească în creuzetul conceptelor și argumentelor sale, deopotrivă teoreticieni realiști și liberali. Pornind de la insuficiența argumentelor oferite de așa-numitele teorii de *high-politics*, preocupate exclusiv de conflictele armate sau de dilemele strategice, teoria regimurilor internaționale a încercat să ofere argumente care depășesc abordările exclusiv stato-centrice, având acum drept punct de pornire, cauzele și trăsăturile structurale ale sistemului internațional.⁷⁰

În același timp, teoria regimurilor internaționale a cunoscut o serie de variații teoretice și prin prisma abordărilor funcționaliste și a celor strategice sau provenite din cadrul teoriei jocurilor și a teoriilor cunoașterii, centrate pe trei dimensiuni: cunoaștere, ideologie și

⁷⁰Stephan Haggard, Simmons A. Beth. 1987, "Theories of international regimes", în *International Organization*, 41, no. 3: 491, pp. 491-492.

regimuri.⁷¹ Toate aceste sfere de analiză au adus contribuții importante în eforturile de definire a noii abordări din cadrul disciplinei teoriei relațiilor internaționale.

Teoria a încercat să construiască argumente legate de „relația structurilor instituționale internaționale în fundamentarea capabilităților de putere.”⁷² Aceste eforturi teoretice au avut drept punct de pornire diferitele curente de gândire asociate numeroșilor autori care au încercat să definească și să analizeze realitățile politicii internaționale și relațiile dintre state, pornind de la trăsăturile și caracteristicile sistemului internațional și raportându-se la fundamentele teoriilor clasice din cadrul disciplinei.

Preocuparea față de teoria regimurilor internaționale a izvorât din insuficiența răspunsurilor oferite de celelalte teorii ale relațiilor internaționale centrate exclusiv pe conceptele de ordine internațională, autoritate și organizații/organizare.⁷³ Abordările teoriilor apreciate drept clasice nu surprindeau complexitatea relațiilor dintre state sau pe cele dintre entitățile statale și alte organizații și nici dimensiunea relațională care îngloba specificitatea acestor legături.

Teoria regimurilor internaționale a încercat să acopere lacunele existente în cadrul disciplinei prin „definirea unui obiectiv central, care nu era nici atât de extins precum structura internațională, nici atât de îngust precum studiul organizațiilor formale.”⁷⁴ Teoria propunea ca, pornind de la conceptele avansate de marile teorii din domeniu, câmpul de analiză să fie extins într-o așa manieră încât să completeze abordările clasice cu noi concepte și cadre de analiză care mergeau în profunzimea subiectelor supuse analizei.

„Într-o lume a statelor suverane, funcția primordială a regimurilor este aceea de a coordona comportamentul statelor pentru a obține rezultatele vizate în domenii-cheie.”⁷⁵ Regimurile devin un câmp sau o formă de cooperare între state, într-o serie de domenii de interes pentru actorii care decid să participe la formarea unui regim, reprezentând deopotrivă un spațiu de avansare a intereselor acestora în plan internațional.

Prin atenția acordată importanței normelor, fără a neglija însă nici obiectivul primar al urmăririi obiectivului național, teoria regimurilor internaționale a fost considerată un efort de reconciliere a viziunilor teoretice concurente din relațiile internaționale. Din această perspectivă, putem sesiza existența a trei abordări ale teoriei regimurilor internaționale: perspectiva realistă (premise ce pornesc dintr-o dimensiune centrată pe putere), liberală (care

⁷¹*Ibidem*, pp.500- 513.

⁷²Stephen D. Krasner (Ed.), *International Regimes*, Ithaca and London: Cornell University Press, 1983, p. IX.

⁷³ Haggard, *op. cit.*, p. 491

⁷⁴ *Ibidem*, p. 492.

⁷⁵ Krasner, *International Regimes...*, p. 7.

accentuează sfera intereselor actorilor și acordă o importanță deosebită rolului organizațiilor internaționale) și cognitivism (abordare centrată pe cunoaștere).

Primele două abordări se înscriu în sfera teoriilor raționaliste, reprezentând totodată așa-numitele teorii apreciate drept clasice în relațiile internaționale (realism și liberalism), în vreme ce abordările cognitiviste apreciază rolul ideilor și normelor drept definitoriu în apariția și menținerea unui regim internațional. Există așadar mai multe școli de gândire și în studiul regimurilor internaționale, „realiștii care se centrează pe relațiile de putere, neoliberalii, care își centrează analizele pe constelațiile de interese și cognitiști, care accentuează problematica dinamicii cunoașterii, comunicarea și identitățile.”⁷⁶

Teoria regimurilor internaționale prevede așadar o distribuție a puterii între mai multe categorii de actori precum: organizații internaționale, companii multinaționale și alte categorii de agenți actori, fără a accentua exclusiv rolul statelor în relațiile internaționale, nefiind o teorie exclusiv stato-centrică. Această teorie acordă o atenție importantă actorilor statali (ca în realism), extinzând însă sfera de analiză și spre alte categorii de actori.

În exemplificarea principalelor contribuții asupra formării și conceptualizării teoriei regimurilor internaționale, putem aprecia că cea mai cunoscută abordare centrată pe putere a teoriei relațiilor internaționale provine din cadrul teoriei stabilității hegemonice – printr-un regim, hegemonul reușește să producă și bunuri comune pentru comunitate.⁷⁷ În același timp, cealaltă abordare teoretică care vizează abordările centrate pe cunoaștere, sau teoriile cognitive se centrează pe modul de formare a preferințelor statelor în plan internațional.⁷⁸

Dintr-o perspectivă realistă, se remarcă abordarea lui Kenneth Waltz. care, pornind de la caracterul anarhic inherent și perpetuu al sistemului internațional, sistem internațional ale cărui părți sunt statele, care acționează în mod egoist, urmărindu-și propriul interes, apreciază că statele pot fi constrânse în cadrul acestui sistem doar de propria interacțiune cu alte state.⁷⁹ Astfel, „comportamentul este o funcție a distribuției de putere între state și în ceea ce privește puterea fiecărui stat (particular). Atunci când distribuțiile de putere se schimbă, comportamentul se va schimba, la rândul său. Regimurile pot fi pentru Waltz doar un mic pas înlăturat din capacitățile de putere care le susțin, care stau la baza lor.”⁸⁰

⁷⁶Andreas Hasenclever, Peter Mayes, Volker Rittberger, *Theories of international regimes*, Londra: Cambridge University Press, 1997, p.2.

⁷⁷Rittberger, https://www.researchgate.net/publication/254898594_Regime_Theory_in_International_Relations, accesat în 18 .04.2018.

⁷⁸ *Ibidem*.

⁷⁹ Krasner, *International Regimes*.....p. 7.

⁸⁰ *Ibidem*.

Într-un prim, efort de definire a regimurilor internaționale pe palierul gândirii liberale neo-instituționaliste în domeniu, Robert Keohane aduce în atenție o definiție izvorâtă din sfera liberalismului, apreciind că „regimurile sunt instituții cu reguli explicite, agreate de guverne, care aparțin anumitor categorii de problematici din relațiile internaționale.”⁸¹ Din această perspectivă, Keohane asociază în mod direct regimurile internaționale cu instituțiile, considerate de liberali drept elemente esențiale în relațiile internaționale, care arată în mod direct dorința de cooperare a statelor în plan internațional, contrară viziunii realiste în domeniu.⁸²

O altă definiție oferită de Robert Keohane alături de Joseph Nye, apreciază rolul organizațiilor internaționale și implicit acordă un rol important și dimensiunii regimurilor internaționale pe care le definesc drept „seturi de aranjamente guvernamentale” care includ „rețele, norme și proceduri care reglementează comportamentul și le controlează efectele.”⁸³ În această linie, liberalii apreciază rolul normelor în stabilirea/formarea regimurilor internaționale. În același timp apreciază virtutea procedurilor și implicit a principiilor în definirea cadrului de relaționare stabilit prin intermediul unui regim internațional. Definiția rămâne însă una destul de lacunară pentru că nu cuprinde abordările privitoare la preocupările privind ordinea internațională și fără a avea în vedere o evaluare clară a actorilor implicați.

Un alt autor care a abordat în studiile sale problematica regimurilor internaționale este Ernst Haas. Acesta apreciază că regimul se distinge prin „unificarea unui set coerent de proceduri, reguli și norme.”⁸⁴ Astfel, Haas evidențiază, la rândul său conceptul de norme și proceduri în definirea unui regim internațional. Mai mult decât atât, Ernst Haas aprofundează abordările în domeniu și realizează o distincție extrem de importantă între trei concepte: ordine, sistem și regim, apreciind că „regimurile sunt aranjamente create de oameni (instituții sociale) de gestionare a conflictelor într-un cadru de interdependență (...), regimurile reprezintă o parte a sistemului, sistemul este un întreg, regimurile o mică parte a întregului.”⁸⁵ Prin această distincție introdusă în definirea conceptului de regim internațional, Haas extinde și cadrul de referință și analiză, apreciind că regimurile au în primul rând o dimensiune socială, subliniind astfel rolul liderilor politici (oameni, instituții sociale) în crearea regimurilor internaționale.

⁸¹ Hasenclever, *op. cit.*, p. 12.

⁸² Grigoreta-Iulia Lupulescu, „Theoretical Approaches on Francafricque Theory of International Regimes”, în *Studia Europaea*, nr. 2/2019, ISSUE DOI: 10.24193/subbeuropaea.2019.2, decembrie 2019, p. 284.

⁸³ Robert O. Keohane, Joseph Nye, *Putere și interdependență*, București: Editura Polirom, p. 19.

⁸⁴ Krasner, *International Regimes*..., p. 2.

⁸⁵ *Ibidem*, pp. 26-27.

Viziunea este completată și de abordările lui Hedley Bull în domeniu care apreciază importanța regulilor și instituțiilor, considerând că instituțiile asigură aderența la reguli prin formularea, administrarea, adoptarea, modificarea, interpretarea, legitimarea și adaptarea lor.⁸⁶ În consecință, Bull, preocupat deopotrivă și de conceptul de ordine internațională, reliefează importanța instituțiilor în plan internațional în consacrarea unei coerențe domeniului, aducând o contribuție importantă în avansarea teoriei regimurilor internaționale.

Alți autori în domeniu, precum Oran Young, Raymond Hopkins și Donald Puchala consideră regimurile internaționale drept „caracteristici universale ale sistemului internațional (...), iar regimurile și comportamentele sunt legate în mod intrinsec.”⁸⁷ Aceștia iterează, la rândul lor, dimensiunea relațională a regimurilor internaționale și implicit rolul elitelor politice/conducătorilor în stabilirea acestora și în definirea gradului lor de complexitate și intensitate.

Mai mult decât atât, Oran Young definește instituțiile internaționale/regimurile internaționale drept „modele recunoscute de comportament sau practici în jurul cărora converg așteptările.”⁸⁸ În acest sens, Oran Young introduce/inserează în discuție conceptul de așteptări și evidențiază, totodată, importanța practicilor recurente și a comportamentului statelor în crearea/apariția unui regim internațional.

Pe de altă parte, Stephan Haggard și Beth A. Simmons prezintă, la rândul lor, o altă definiție a regimurilor internaționale, regăsită mai ales în textele lui Oran Young, acestea fiind considerate „acorduri multilaterale între state care vizează să reglementeze acțiunile naționale în cadrul unei anumite problematice.”⁸⁹ Regăsim așadar o similitudine în perspectiva lui Young, pe de-o parte și cea a lui Haggard și Simmons, pe de altă parte, care vizează drept condiție primordială, premergătoare apariției unui regim internațional, identificarea unui domeniu comun de interes. În același timp, toți cei trei autori asociază conceptul de regim internațional cu cel de acord internațional/multilateral.

Din perspectiva abordărilor asupra teoriei regimurilor internaționale centrate pe problematica cunoașterii, se remarcă necesitatea existenței unui consens asupra cunoașterii drept o condiție premergătoare *sine quanon* în perspectiva formării regimurilor internaționale.

⁸⁶*Ibidem*, p. 3.

⁸⁷*Ibidem*, p.1.

⁸⁸Oran Young, “Regime Dynamics: The Rise and Fall of International Regimes”, în Krasner, *International Regimes*, p. 277.

⁸⁹Haggard, *op. cit.*, p.495.

„Dacă doar anumite părți au un anumit set de credințe/convingeri, semnificația lor este complet mediată de puterea aderențelor acestora.”⁹⁰

Dincolo de aceste contribuții, se distinge și abordarea lui Stephen Krasner în domeniu, devenită un punct de referință. Definiția consensuală a conceptului de regimuri internaționale, cel mai des utilizată apoi în cadrul disciplinei, a fost cea avansată de Stephen Krasner într-un articol publicat în anul 1983.

Acesta, alături de alți autori, definesc regimurile internaționale printr-o a treia formulă, devenită cea mai influentă în cadrul disciplinei relațiilor internaționale. Stephen Krasner definește regimurile internaționale drept „seturi implicite sau explicite de principii, norme, reguli și proceduri de adoptare a deciziilor în jurul cărora converg așteptările actorilor dintr-o anumită sferă a relațiilor internaționale.”⁹¹

Definiția oferită de Stephen Krasner conceptului de „regim internațional,” considerată a fi cea mai influentă în domeniu, vizează reconcilierea celor două viziuni concurente din cadrul teoriilor clasice ale relațiilor internaționale (realism și liberalism), prin eforturile de identificare „a unui spațiu de mijloc între conceptul de ordine și angajamentele explicite.”⁹² Conceptualizarea realizată de Krasner reconciliază astfel viziunile acordând, într-o manieră echilibrată, un rol central angajamentelor și principiilor, fără a neglija însă importanța ordinii în sistemul internațional.

Mergând mai departe, Stephen Krasner explicitează conceptele care definesc un regim internațional, precizând că: „Principiile sunt convingeri/credințe de fapt, legături de cauzalitate și rectitudine. Normele sunt standarde de comportament definite în termeni de drepturi și obligații. Regulile sunt prescripții specifice ale unor proscripții de acțiune. Procedurile de luare a deciziilor sunt practici predominante pentru crearea și implementarea alegerilor colective.”⁹³ Pentru Krasner, principiile și normele sunt esențiale în consacrarea formării unui regim internațional, acestea fiind trăsăturile și condițiile specifice ale acestuia în sfera relațiilor internaționale.

În acest sens însă este esențială delimitarea conceptelor de regim internațional și acord multilateral. Apreciem astfel, pornind inclusiv de la perspectiva lui Krasner și a altor autori în domeniu că regimurile internaționale nu pot fi asociate în mod direct conceptului de acord internațional, care are mai degrabă un caracter limitat, uneori temporar și chiar de tip

⁹⁰ Krasner, *International Regimes*., p. 20.

⁹¹ Stephen Krasner, “Structural causes and regime consequences: Regimes as intervening variables”, în *International Organization*, 36(2), 1982, p. 186.

⁹² Haggard, *op. cit.*, p. 493.

⁹³ *Ibidem*, p. 186.

ad-hoc. Regimurile internaționale au un caracter de continuitate și se stabilesc pe baza unor principii și reguli de funcționare bine delimitate, spre deosebire de modul de constituire și funcționare al acordurilor multilaterale.

Deși considerată versiunea reconciliantă de definire a regimurilor internaționale, fiind cea mai echilibrată și agreată, conceptualizarea oferită de Stephen Krasner a fost supusă criticilor venite în special din cadrul teoriilor clasice și cu precădere din partea realiștilor care apreciază în mod deosebit rolul puterii definite în termeni de capacități militare/materiale în relațiile internaționale, fără a acorda o atenție normelor și modului de formare a preferințelor în această sferă.

Cercetători realiști, precum Susan Strange au subminat rolul principiilor, normelor și procedurilor de adoptare a deciziilor și implicit atenția acordată teoriei regimurilor internaționale în cadrul disciplinei. Totodată, Susan Strange, în anul 1983 reclama imprecizia și caracterul ambiguu al conceptului de regim internațional, apreciind că în utilizarea acestuia în cadrul disciplinei, nu îi era atribuit același sens.⁹⁴ Multitudinea de abordări în domeniu în definirea regimurilor internaționale, i-a conferit o imprecizie și ambiguitate criticată mai ales de cercetătorii realiști din domeniu, apreciind că termenul este neclar și cunoaște o varietate de utilizări în domeniu, element ce ar putea crea confuzie în evoluția și operaționalizarea sa.

Oran Young merge mai departe pe filonul criticilor aduse teoriei regimurilor internaționale, reclamând aceeași ambiguitate a conceptului, provenită și din fundamentul instabil/șubred pe care s-a clădit conceptul în cadrul teoriei relațiilor internaționale.⁹⁵

De asemenea, într-un articol de revizuire al studiilor lui Stephen Krasner, Young, critica definiția avansată de acesta asupra regimurilor internaționale, pornind de la trei premise: elementele înșiruite în definiție sunt concepte greu de diferențiat, este, din această perspectivă „subțire,” prea puțin consistentă din punct de vedere conceptual, nereușind să conecteze conceptele-cheie cu un sistem mai larg de idei sau cu o altă teorie și arată o realitate deconcertantă atunci când este aplicat lumii reale a relațiilor internaționale.⁹⁶

John Mearsheimer a criticat, la rândul său, teoria regimurilor internaționale, aducând în dezbatere ideea de falsă promisiune a organizațiilor internaționale. Dintr-o perspectivă realistă, instituțiile internaționale pot fi privite doar ca o arenă de acțiune a statelor, modelată în mod direct de acestea, pe baza urmăririi, în mod unilateral a propriilor interese egoiste, definite în termeni de putere militară/materială: „Sistemul internațional modelează în mod

⁹⁴Hasenclever, *op. cit.*, p.8.

⁹⁵*Ibidem*, p.8.

⁹⁶*Ibidem*, pp 11-12.

definitiv comportamentul statelor, limitând gradul de distrugere pe care credința falsă în teoriile instituționale l-ar putea produce.”⁹⁷

Sintetizând, putem aprecia că regimurile internaționale ocupă un loc important în cadrul teoriei relațiilor internaționale pentru că „facilitează o anumită formă a guvernancei globale într-un cadru anarhic.”⁹⁸ Ele sunt ilustrative în a susține premisa potrivit căreia statele sunt înclinate mai degrabă să coopereze în plan internațional pentru a-și asigura obiectivul primar al supraviețuirii și pentru a urmări o serie de obiective în plan extern.

Putem identifica abordări diferite în cadrul teoriei regimurilor internaționale, care corespund principalelor curenți de gândire din cadrul disciplinei. În acest sens, teoreticienii de factură liberală care au fost preocupați de conceptul de regimuri internaționale le consideră pe acestea forme ilustrative ale cooperării în plan internațional, manifestări ale înclinației statelor în a construi diferite tipuri de instituții internaționale, toate acestea contracarați argumentele curenților realiste care accentuează caracterul anarhic al sistemului internațional.

În ceea ce privește câmpul și forma de manifestare a regimurilor internaționale, „regimurile pot îmbrăca forma unor convenții, acorduri internaționale sau instituții internaționale (...) și pot fi regăsite într-o varietate de domenii, inclusiv: economie, protecția mediului înconjurător, poliție, transport, securitate, comunicații, drepturile omului, controlul armamentului sau chiar drepturi de autor și brevete.”⁹⁹ Regimurile internaționale sunt prezente în plan internațional într-o multitudine de domenii, fără a fi însă limitate de o anumită formă de cooperare. Regimurile internaționale sunt: „bilaterale, multilaterale, regionale sau globale în scop (...), putând fi puternic instituționalizate sau chiar libere și informale.”¹⁰⁰ Așadar, regimurile internaționale oferă un grad semnificativ de stabilitate în plan internațional mai ales în contextul în care (susțin unii teoreticieni) sunt dominate de un hegemon.

Având în vedere originea, evoluția și utilizarea conceptului de regimuri internaționale în cadrul teoriei relațiilor internaționale și pornind de la definiția consacrată în domeniu, aparținându-i lui Stephen Krasner, teza va urmări aplicarea premiselor teoriei regimurilor internaționale pe conceptele de *Francafrigue* și *Afrique-France* în eforturile de a evidenția schimbările produse în relațiile franco-africane în etapa de după 1990. O prezentare extrem

⁹⁷ John Mearsheimer, “The False Promise of International Institutions”, în *International Security*, Vol. 19, No. 3 (Winter, 1994-1995), p. 49.

⁹⁸ Martin Griffiths, Terry O’Callaghan, *International Relations: The Key Concepts*, Londra și New York: Routledge, 2002, p. 272.

⁹⁹ *Ibidem*, p. 272.

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 272.

de succintă a aplicabilității teoriei va fi realizată în cadrul acestui capitol, urmând ca aplicarea grilei de analiză să se realizeze mai detaliat în cel de-al patrulea capitol al tezei.

Politica Franței față de Africa în etapa de după 1990, poate fi privită fie ca un proces de adaptare, fie o situație de confuzie. Principiul fondator al creării regimului *Françafrique* a fost *grandoarea/măreția*. Intervențiile în statele africane și trupele menținute aici chiar și în perioada post-independență pot fi privite ca un efort de menținere a statutului de mare putere/putere mijlocie.

Apelurile inconsecvente ale Franței la regulile, principiile și procedurile de adoptare a deciziilor de tip *Françafrique*, reflectă o paradigmă de confuzie a liderilor francezi în abordarea raporturilor franco-africane.

Este important să ne raportăm la *Françafrique* din perspectiva teoriei relațiilor internaționale pentru a putea înțelege mai bine atitudinea și implicarea Franței în afacerile interne ale fostelor colonii de-a lungul timpului, dar mai ales în ultimele decenii și în optica unor evenimente recente. Așadar, într-o viziune a literaturii de specialitate din domeniul Relațiilor Internaționale, conceptul de *Françafrique* poate fi interpretat ca sfera de influență a Franței ce presupune și existența unei ordini ierarhice a unui sistem internațional anarhic, de altfel.¹⁰¹

Ideea existenței unor sfere de influențe e specifică gândirii realiste din teoria relațiilor internaționale potrivit căreia statele au capacități diferite și datorită acestei inegalități apare o anumită ierarhie a puterii în plan internațional. De aceea, „vocile” anumitor state mai puternice în termeni de capacități militare sau economice tind să aibă un ecou mult mai răsunător, în vreme ce altele sunt nevoite să se subordoneze celor dintâi.¹⁰²

Teoria pornește tocmai de la ideea că în perioada postcolonială, Franța a stabilit cu fostele colonii africane o adevărată rețea de legături bazate pe interdependență în special în zone-cheie precum: comerț, sistemul monetar, sistemul educațional sau securitate.¹⁰³ În consecință, intensitatea acestor legături a condus la o situație în care acestea să fie percepute ca un întreg, ca un unic mare regim, denumit mai apoi *Françafrique* și redefinit în etapa de după 1990 drept *Afrique-France*.

În virtutea acestor asumptii și urmărind elementele și nivelurile de analiză specifice teoriei regimurilor internaționale, trei aspecte vor fi urmărite în vederea analizării celor două

¹⁰¹Bovcon, *op. cit.*

¹⁰²*Ibidem.*

¹⁰³*Ibidem*, p. 9.

concepte prin intermediul acestor lentile teoretice: principiile fondatoare ale regimului, regulile și procesul de adoptare a deciziilor.¹⁰⁴

I.3.2 Analiza rețelelor în relațiile internaționale

Un alt cadru teoretic care va fi aplicat relațiilor franco-africane vine din câmpul abordărilor mai recente în domeniu, privit ca un efort de completare și aprofundare al teoriilor relațiilor internaționale, prin importanța acordată modului de construire și apariție al anumitor rețele de actori, alături de o importanță crescută acordată dimensiunii relaționale, teoria analizei de rețea.

Analiza de rețea a fost mai degrabă exclusă din câmpul de studiu al relațiilor internaționale, rămânând într-un plan marginal al domeniului teoriilor relațiilor internaționale. Analiza rețelelor însă, poate conferi studiului anumitor fenomene din relațiile internaționale, analizate până atunci exclusiv prin intermediul lentilelor teoriilor clasice (realism, liberalism sau constructivism), un caracter mult mai explicit, aprofundând astfel câmpul de analiză.

Analiza rețelelor are în vedere o serie de procese, altfel neglijate de teoriile clasice din domeniu, care aduc însă noi valențe în studiul comportamentului statelor pe scena internațională. Aplicarea cadrului teoretic al analizei rețelelor ar putea conferi teoriei relațiilor internaționale un caracter mult mai aprofundat și comprehensiv, îmbunătățind cunoașterea în domeniu. Dintr-o perspectivă temporală și evoluționistă în ceea ce privește emergența analizei de rețea, în anii 1960-1970 se remarcă pionierii în domeniu, preocupați de „analiza structurilor emergente din cadrul sistemului internațional, rezultate din legăturile de rețea bazate pe comerț, apartenența la organizații internaționale și schimburi diplomatice.”¹⁰⁵

A urmat un al doilea val de cercetări în domeniu, care s-a remarcat la sfârșitul anilor 1970 și a cuprins abordări venite din cadrul sociologiei. Analiza de rețea era acum utilizată pentru a studia „determinantele structurale ale inegalității internaționale, bazate pe dependență și teoria sistemelor mondiale.”¹⁰⁶ Abia un al treilea val de teoreticieni, începând cu anii 1990 au început să aplice premisele teoretice ale analizei de rețea asupra politicii internaționale și studiului relațiilor internaționale.

¹⁰⁴*Ibidem*, p. 6

¹⁰⁵ Emilie M Hafner-Burton, Miles Kahler, Alexander H. Montgomery, “Network Analysis for International Relations”, în *International Organization*, 2009, p. 4.

¹⁰⁶*Ibidem*.

Analiza rețelelor oferă noi perspective asupra dimensiunii relaționale a teoriilor în explicarea politicii internaționale. De altfel, inclusiv în cadrul paradigmatelor teoretice clasice din cadrul teoriei relațiilor internaționale regăsim trimiteri sau accepțiuni directe sau indirecte față de conceptul de rețea, într-o formă mai diluată sau mai consistentă. Statele acționează în plan internațional în cadrul unor rețele pe care le-au stabilit de-a lungul timpului, amintind doar câteva exemple: UE, ONU sau ASEAN. Mai mult decât atât, politica internațională în sine are un puternic caracter relațional, fie că vorbim de elemente de conflict între state (o perspectivă mai degrabă realistă) sau de anumite forme de cooperare pe care acestea le-au stabilit (o abordare mai degrabă liberală). Toate acestea conferă și imprimă politicii internaționale un caracter și trăsături de tip relațional.

Realismul recunoaște doar de o manieră implicită că rețelele internaționale au o influență asupra comportamentului statelor, din perspectiva puterii relative. Formele de conflict și cooperare existente între state, prin intermediul cărora acestea urmăresc maximizarea puterii relative, pot fi astfel privite ca forme de relaționare, acceptate însă doar în mod indirect de către autorii realiști. Așadar, analiza rețelelor este o reflecție a puterii relative a statelor în plan internațional, numărul de relații stabilite de un stat cu alte state este o consecință a puterii relative. Această viziune este însă incompletă întrucât nu are în vedere analiza dimensiunii relaționale care poate explica comportamentele non-egocentrice ale statelor.

Dintr-o altă perspectivă, liberalismul apreciază rolul și relevanța relațiilor de rețea în plan internațional, dar și-a limitat câmpul de cercetare exclusiv asupra analizei comportamentului individual al statelor. Liberalii apreciază rolul rețelelor în creșterea puterii unui stat, pornind de la premisa modului în care acesta își construiește rețelistica, cu cât un stat are mai multe relații- o rețelistică mai mare, cu atât devine mai puternic. O lacună a abordării teoriei liberale asupra rețelelor survine însă din absența din câmpul de analiză a efectelor asupra deciziilor de politică adoptate de un stat în plan extern ca urmare a poziționării sale în cadrul unei rețele.¹⁰⁷

Constructivismul acordă o importanță explicită și mult mai semnificativă analizei rețelelor în sfera teoriei relațiilor internaționale, având în vedere difuzia ideilor prin intermediul rețelelor, care poate genera fie conflict, fie cooperare. O lacună a abordării constructiviste asupra acestei problematice survine din aceea că teoria constructivistă urmărește analiza rețelelor doar prin prisma construirii identității. Din această perspectivă, nu

¹⁰⁷Michael Doyle, "Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs", în *Philosophy and Public Affairs*, vol. 12, nr. 3, 1983.

are în vedere consecințele pe care crearea sau apartenența la o anumită rețea le-ar putea avea în plan extern.¹⁰⁸

Analiza de rețea a fost adesea privită în relațiile internaționale drept „un mod de organizare care facilitează acțiunea colectivă și cooperarea, exercită influență sau servește ca mod de guvernanță internațională.”¹⁰⁹ Cu toate acestea, efectele acestor structuri de rețea și influența pe care acestea o pot exercita asupra actorilor care o compun, au fost adesea neglijate din sfera de analiză a relațiilor internaționale.

Din perspectiva modului clasic în care au fost analizate rețelele în câmpul teoriei relațiilor internaționale, de o manieră mai degrabă secundară, putem observa că „rețelele în relațiile internaționale au fost tratate adesea ca un mod de organizare, unul care nu arată nici caracterul ierarhic al statelor și organizațiilor internaționale neconvenționale, nici relațiile efemere de negociere ale piețelor.”¹¹⁰ Însă, dimensiunea relațională și efectele pe care apartenența la aceste structuri le-ar putea avea, nu au fost supuse analizei în domeniu, fiind adesea privite exclusiv ca o simplă modalitate de organizare a statelor.

Tocmai de aceea, inserarea abordărilor și premiselor teoretice ale analizei de rețea în sfera relațiilor internaționale ar putea aduce noi valențe de studiu și analiză domeniului, întrucât putem aprecia că „rețelele evidențiază modul în care relațiile materiale și sociale creează structuri între actori prin intermediul unor procese dinamice.”¹¹¹ În acest context, rolul structurilor astfel create devine determinant în modul ulterior de interacțiune dintre statele respective având totodată o influență semnificativă asupra acțiunilor viitoare pe care le întreprind membrii rețelei respective. Rețelele pot reprezenta atât un mod de constrângere a acțiunilor actorilor respectivi, cât și un mod de definire al câmpului de acțiune al acestora. Din această perspectivă, analiza de rețea pornește de la premisa că relațiile/dimensiunea relațională au un rol decisiv în sfera relațiilor internaționale și influențează într-o manieră semnificativă rolul statelor în plan internațional.

Așadar, analiza rețelei sociale derivă din câmpul de analiză al sociologiei și vine cu o nouă abordare în sfera relațiilor internaționale, îndepărtându-se de teoriile definite mai degrabă drept clasice, care sunt stato-centrice. Potrivit unei perspective relaționale, care ocupă un loc central în cadrul analizei rețelei sociale, „unitățile implicate într-o tranzacție își

¹⁰⁸Burton, *op. cit.*, p. 569.

¹⁰⁹ Hafner-Burton, Kahler, Montgomery, *op. cit.*, p.5.

¹¹⁰ Emilie M. Harfen Burton, “Network Analysis of International Relations”, în *International Organization* 63, Summer 2009, p 560.

¹¹¹*Ibidem*, p. 560.

derivă propriul sens, semnificația și identitatea din rolurile funcționale aflate într-o permanentă schimbare, pe care ele le îndeplinesc în cadrul interacțiunii respective.”¹¹²

Dintr-o perspectivă teoretică, „analiza de rețea vizează identificarea unor modele în cadrul relațiilor, de tipul hub-urilor, clicilor sau broker-ilor/agenților și conectarea acelor relații cu obținerea unor rezultate de interes. Relațiile structurale sunt la fel sau chiar mai importante decât atributele unităților individuale în determinarea rezultatelor respective. Drept rezultat, convingerile/credințele și acțiunile agenților individuali nu sunt independente.”¹¹³

Analiza de rețea evidențiază gradul de interdependență pe care formarea și ulterior apartenența la o rețea îl creează pentru actorii care o compun. În același timp, subliniază rolul deosebit de important al legăturilor structurale, respectiv importanța dimensiunii relaționale în definirea comportamentului actorilor în cadrul unei rețele și impactul acesteia în sfera relațiilor internaționale.

Analiza de rețea este, de altfel, complementară abordărilor structurale în relațiile internaționale, care se centrează pe atribuțiile actorilor și echilibrul static. În schimb, „evidențiază modul în care relațiile materiale, sociale și ideatice creează structuri între actori prin intermediul unor procese dinamice.”¹¹⁴

Din perspectiva modului de conceptualizare al analizei de rețea precum și premiselor acesteia, alături de metodologia utilizată, putem remarca următoarele elemente:

„Analiza de rețea vizează relațiile definite de o serie de conexiuni între noduri (sau agenți). Nodurile pot fi indivizi sau actori corporatiști, precum organizațiile sau statele. Analiza de rețea privește asocierile dintre noduri mai mult decât atribuțiile unor noduri particulare. Este fundamentată pe trei principii: nodurile și comportamentele lor sunt direct dependente, nu autonome, legăturile dintre noduri pot fi canale de transmisie atât a produselor materiale (spre exemplu, arme, bani sau boli) cât și a celor nemateriale (spre exemplu, informații, convingeri și norme) și modelele persistente de asociere între noduri creează structuri care pot defini, permite sau restricționa comportamentul nodurilor.”¹¹⁵

Din această perspectivă, analiza de rețea privește actorii implicați în constituirea unor rețele drept noduri ale rețelei respective. Astfel, „în analiza de rețea, rețelele sunt definite drept orice set de legături stabilit între orice set de noduri.”¹¹⁶ Rețeaua este așadar definită prin conexiunile dintre aceste noduri, iar prin cele trei caracteristici care o definesc ilustrează nu doar rolul absolut fundamental al dimensiunii relaționale (și dependența pe care o creează în mod implicit) ci și modul în care apartenența la rețeaua respectivă condiționează acțiunile

¹¹²Emirbayer, M. (1997) Manifesto for a Relational Sociology, *American Journal of Sociology*, vol. 103, no. 2, pp. 287 (pp. 281-317).

¹¹³ Hafner-Burton, Kahler, Montgomery, *op. cit.*, p.4.

¹¹⁴*Ibidem.*

¹¹⁵ Burton, *op. cit.*, p. 562.

¹¹⁶*Ibidem*, p. 562.

nodurilor și le determină comportamentul, alături de aderența la un set de valori comune și posesiuni de ordin material.

O altă definiție a rețelei este oferită și de către Alex Mintz care apreciază că „o rețea reprezintă un grup de unități legate împreună de o anumită regulă, legătură sau alt tip de conexiune.”¹¹⁷ Din acest punct de vedere, sesizăm că rețeaua are, asemenea regimurilor internaționale un principiu fondator, reguli prestabilite sau un set de conexiuni care generează dependență între structurile sale.

Mai mult decât atât, „analiza de rețea permite calcularea și cartografierea proprietăților structurale ale nodurilor, grupurilor sau ale întregii rețele, facilitează predicțiile privitoare la crearea, creșterea și disoluția acestor rețele, precum și investigarea efectelor rețelelor asupra comportamentului statelor.”¹¹⁸ Astfel, relevanța unei rețele și influența sa se traduce prin impactul direct pe care aceasta îl poate avea asupra comportamentului statelor din componența sa, iar „puterea unei legături este conceptualizată ca o imixtiune/combinatie a magnitudinii și frecvenței interacțiunilor între două noduri.”¹¹⁹

În ceea ce privește originea creării rețelelor în relațiile internaționale, precum și distincția între diferite tipuri de rețele care emerg în sfera externă, analiza de rețea realizează o serie de precizări importante pe această dimensiune: „Legăturile pot deriva dintr-un număr variat de surse: rețele directe care asigură conexiunea între oameni sau parteneri comerciali, rețele afiliate de alianțe, organizații, acorduri sau rețele implicite între noduri legate prin identități comune, geografie sau alte caracteristici.”¹²⁰

Referitor la dimensiunea relațională, considerată implicită în crearea rețelelor și apreciată drept o virtute a analizei de rețea, cercetătorii în domeniu subliniază că:

„Analiza de rețea descrie mecanismele individuale și relaționale prin intermediul cărora noi legături de rețea sunt probabil să se dezvolte. Mecanismele relaționale sugerează modul în care amplasarea relativă în cadrul rețelelor actuale influențează probabilitatea formării rețelelor în vreme ce mecanismele individuale sugerează/exprimă atributele particulare ale nodurilor care diminuează probabilitatea formării acestor legături.”¹²¹

Pentru a utiliza teoria analizei rețelelor sociale, este însă esențial ca actorii analizați să poată fi definiți drept actori sociali. În cadrul aceste abordări, statele, ca actori primari ai formării rețelelor trebuie definiți pornind de la diferenții actori sociali și interacțiunile complexe dintre aceștia și o serie de asociații din care fac parte. De asemenea, având în

¹¹⁷ Alex Mintz. Bruce Russett, *New Directions for International Relations. Confronting the Method.-of-Analysis Problem*, 2005, p. 37.

¹¹⁸ Burton, *op. cit.*, pp. 562-563.

¹¹⁹ *Ibidem*, p. 563.

¹²⁰ *Ibidem*, p. 563.

¹²¹ *Ibidem*, pp. 566-567.

vedere faptul că statele manifestă intenționalitate în urmărirea propriilor interese în plan extern, au totodată abilitatea de a acționa și relaționează cu alte state, acestea pot fi privite ca actori sociali, putând fi utilizată analiza de rețea în analiza acestora.

Dincolo de aceste elemente, analiza rețelelor a condus la noi abordări privind conceptul de putere în relațiile internaționale, avansând și pledând în favoarea conceptului de putere socială: „structurile de rețea și legăturile creează, la rândul lor, așteptări comportamentale: state aflate în anumite poziții pot juca un rol important.”¹²² Din această perspectivă, dimensiunea relațională are un rol deosebit de important în consacrarea elementului de putere socială. Analiza de rețea surprinde modul în care rețelele potențază poziția și puterea anumitor state aflate în cadrul acestora, conferindu-le noi posibilități de re poziționare în plan internațional. Tocmai de aceea, rețelele conferă anumitor state o poziție privilegiată în plan extern/sau în cadrul rețelei, dar, în același timp, în anumite circumstanțe pot constrânge/stabili limitele de acțiune ale statului respectiv, conducând uneori la o diminuare a autonomiei acestor state.

Din perspectiva relațiilor internaționale, analiza de rețea accentuează două problematici de o importanță primordială: abilitatea actorilor de a-și crește puterea prin consolidarea și exploatarea pozițiilor acestora în cadrul rețelei și fungibilitatea puterii de rețea.¹²³ În acest context, „abordarea analizei de rețea socială poate fi asociată abordării alegerii raționale: amândouă conțin un set de asumptii fundamentale și instrumente analitice care pot fi aplicate unei largi varietăți de problematici asupra unor discipline substanțiale.”¹²⁴

Dincolo de veleitățile analizei de rețea socială și de rolul important pe care aceasta îl poate aduce în studiul politicii internaționale, în aplicarea acesteia, reies și o serie de probleme metodologice și critici: „Problema este oricum aceea că selecția noastră a unităților de analiză și a problemei substanțiale identificate determină în multe feluri alegerea noastră generală asupra modelelor teoretice, a metodelor și a rezultatelor substanțiale.”¹²⁵ Așadar, analiza de rețea îți poate dovedi limitele în domeniu în măsura în care cercetătorii tind să aleagă adesea drept unități de analiză cazurile care consideră că s-ar potrivi cel mai bine cu metoda de cercetare sau cadrul teoretic pentru care optează.

Este important să realizăm o precizare: analiza de rețea socială poate fi privită atât ca o lentilă teoretică în studierea structurilor sociale, cât și ca o abordare metodologică. În teza

¹²²*Ibidem*, p. 571.

¹²³ *Ibidem*, p. 571.

¹²⁴ Mintz, Russett, *op. cit.*, p. 37.

¹²⁵*Ibidem*, p.38.

de față, analiza de rețea va fi utilizată ca o perspectivă teoretică și nu ca o metodologie de lucru, cercetare.

Așadar, concluzionând, putem observa că analiza de rețea oferă noi perspective și abordări în ceea ce privește concepte-cheie din relațiile internaționale, precum cel de putere. În același timp, prin abordarea dimensiunii relaționale în cadrul interacțiunilor dintre diferiți actori, inclusiv statele, facilitează înțelegerea anumitor fenomene din cadrul relațiilor internaționale, inclusiv pe dimensiunea comportamentului statelor.

Prin urmare, utilizarea analizei de rețea socială în cadrul disciplinei relațiilor internaționale poate fi considerat un element relativ nou, dar unul care poate potența și aprofunda studiile în domeniu, conferind noi perspective și posibilități de analiză. Agenda viitoare de punere în aplicare a analizei rețelelor în relațiile internaționale va fi extrem de importantă și se va putea axa pe două dimensiuni, fie testarea teoriilor existente în domeniul relațiilor internaționale, fie testarea teoriilor relațiilor internaționale utilizând instrumentele analizei de rețea.

Din perspectiva scopului prezentei teze, de a analiza o schimbare de paradigmă în modul de derulare al relațiilor franco-africane în perioada post 1990 și de a identifica cel mai optim și complet cadru de analiză teoretică menit să surprindă unicitatea, complexitatea și simbioza relațiilor de tip *Françafrique* și *Afrique-France*, analiza de rețea poate oferi acestor ipoteze noi valențe teoretice. De altfel, imperiile coloniale/însăși ideea de imperiu au fost analizate prin prisma analizei de rețea, fiind notabile/de reținut o serie de elemente:

„Cele mai multe exemple de imperii accentuează relațiile bilaterale stabilite între metropola imperială și posesiunile sale periferice ca nucleu al definiției imperiului. Teoria rețelelor sugerează însă și o altă caracteristică importantă: puterea solicitată de metropolă ca urmare a slăbiciunii legăturilor de rețea, stabilite între nodurile periferiei. Metropola creează putere de negociere față de posesiunile coloniale, nu doar prin intermediul capacităților militare și economice intrinsece, ci și prin capacitatea/abilitatea de a menține legături exclusive sau aproape exclusive cu societățile din zona periferiei.”¹²⁶

Așadar, analiza de rețea poate conferi noi abordări studiului imperiilor în general și situației Imperiului Colonial francez și în mod special prin singularitatea și complexitatea relațiilor stabilite între metropolă și fostele colonii africane. Remarcăm totodată că stabilirea de către statele africane a unor noi conexiuni cu alți actori emergenți - China, SUA, Brazilia, etc. și fundamentarea unei noi rețelistici, a condus la schimbarea raporturilor de forță franco-africane post 1990. Așadar, este sesizabilă o creștere a influenței și puterii statelor africane în raport cu fosta metropolă, tocmai prin intermediul acestei dimensiuni relaționale, adusă în discuție în cadrul analizei de rețea.

¹²⁶ Burton, *op. cit.*, p. 572.

Având în vedere toate aceste elemente, abordarea în cadrul prezentei teze va viza într-o parte ulterioară și utilizarea premiselor teoriei analizei de rețea. Un pas subsecvent al lucrării va viza astfel, analizarea conceptelor de *Françafrique* și *Afrique-France* și prin prisma lentilelor teoretice furnizate de analiza de rețea în relațiile internaționale. Teza va aborda cele două concepte și din perspectiva teoriei rețelisticii, apreciind că teoria aprofundează elementele ce consacră și surprind specificitatea și unicitatea simbiozei relațiilor franco-africane analizate în cadrul tezei de față.

Concluzii

Primul capitol a încercat să ofere tezei de față un început coerent, dintr-o perspectivă terminologică și conceptuală, stabilită în jurul a trei mize fundamentale: pe de-o parte stabilirea cadrului istoric al relațiilor franco-africane, urmată de o conceptualizare a termenilor de *Françafrique* și *Afrique-France* și o identificare și prezentare succintă a principalelor teorii din cadrul teoriei relațiilor internaționale care facilitează definirea și analiza relațiilor franco-africane.

Primul subcapitol a fost centrat pe definirea cadrului istoric al formării și ulterior dezvoltării și consacrării relațiilor franco-africane sub formula *Françafrique*. Organizat sub forma unei retrospective istorice succinte, a descris succint momentele definitorii în construirea și aprofundarea relațiilor franco-africane, fără a urmări o detaliere a secvențelor istorice întrucât lucrarea nu urmărește o miză istorică ci una de factură teoretică și analitică, axându-se pe perspectivele conferite de curențele din cadrul teoriei relațiilor internaționale.

În același timp, au fost prezentate și schimbările survenite în etapa post 1990 atât în cadrul politicii franceze și a celei africane, cât și într-un cadru și context global mai extins, la nivel european și mondial, în perioada respectivă. Toate aceste elemente au avut rolul de a construi o imagine generală complexă asupra perioadei la care ne raportăm urmând ca teoretizarea și argumentarea ulterioară să se fundamenteze pe acești piloni de factură istorică, care susțin și confirmă din perspectivă faptică întregul demers al lucrării.

Cel de-al doilea subcapitol a vizat conceptualizarea celor doi termeni utilizați ulterior pe parcursul întregii lucrări, respectiv *Françafrique* și *Afrique-France*. Clarificarea terminologică era un demers absolut necesar în procesul de stabilire a premiselor teoretice, cu atât mai mult cu cât conceptului de *Françafrique* i-au fost atribuite diverse conotații, pornind de la sensul primar al termenului, în maniera în care acesta a fost avansat de Felix Boigny (conotație pozitivă care sublinia intensitatea relațiilor franco-africane) și până la abordările cu

o tentă negativă, precum cele ale lui François-Xavier Verschave (care descria o rețelistică a corupției și exploatării fostelor colonii de către Franța).

Acest subcapitol s-a axat pe definirea și operaționalizarea celor două concepte fundamentale ale lucrării încercând să identifice originea și contextul apariției lor, precum și diferitele definiții ale acestora în mai multe etape și momente istorice. În acest sens, abordarea a fost una cronologică, pornind din perioada colonialismului (pornind cu termenul de *Françafrique*) și urmând linia schimbărilor produse și a evoluțiilor apărute în perioada post 1990 care au condus inclusiv la apariția unui nou termen și anume acela cunoscut sub numele de *Afrique-France*.

Ultima parte a primului capitol a avansat ipotezele și asumțiile teoretice de abordare a celor două concepte pornind de la două abordări mai puțin uzitate în analiza acestui fenomen al relațiilor franco-africane: teoria regimurilor internaționale și analiza de rețea. Utilizând valențele unor teorii mai puțin clasice, care cuprind abordări deopotrivă din sfera realismului, liberalismului, constructivismului și chiar din cadrul sociologiei (cum este cazul analizei de rețea), în capitolele următoare, pornind de la premisele acestor teorii, va fi elaborat un cadru de analiză care va fi testat asupra studiilor de caz selectate, încercând să ofere un răspuns cât mai comprehensiv asupra acestei schimbări de paradigmă produsă în perioada post 1990 în cadrul relațiilor franco-africane, definită acum sub formula de *Afrique-France*.

Pornind de la premisele de argumentare și analiză oferite de teoria regimurilor internaționale și analiza de rețea, primul capitol a încadrat din perspectivă conceptuală și teoretică tema centrală a prezentei teze. Pe de-o parte, a evidențiat originea termenilor și diferitele abordări în utilizarea lor de-a lungul timpului atât din perspectivă franceză, cât și din perspectivă africană, iar, pe de altă parte, a identificat principalele teorii ale relațiilor internaționale care oferă cel mai adecvat cadru de studiu al acestor problematice.

Analiza și investigarea dintr-o perspectivă a teoriei relațiilor internaționale a mult-disputatului concept de *Françafrique*, formulat cu doar câțiva ani înainte de debutul masiv al procesului de decolonizare în zona Africii, tocmai pentru a surprinde și încapsula specificitatea raporturilor între mai vechile colonii și fosta metropolă, constituie obiectivul fundamental al propunerii. În același timp, un alt punct central al lucrării este acela de a identifica premisele teoretice și terminologice cele mai adecvate în definirea unui nou concept, apărut recent în sfera relațiilor internaționale, cel de *Afrique-France*, ca punct de pornire în definirea noii modalități de derulare a relațiilor franco-africane în etapa post 1990.

Fără a neglija însă nici perspectiva istoriei relațiilor franco-africane, lucrarea își propune însă a se detașa de o abordare exclusiv descriptivă și istorică, mizând în special pe capacitatea explicativă a interpretării *Françafrique* drept un veritabil regim internațional și, în același timp, o structură de rețea unică, cu legături extrem de puternice între nodurile componente, care pe de-o parte a condus la constrângerea acțiunilor acestora, oferind însă, în același timp, noi oportunități de afirmare a statelor africane prin prisma poziționării acestora în cadrul rețelei respective.

Așadar, teza vizează abordarea și deconstruirea raporturilor franco-africane în perioada post 1990 din perspectiva unor paradigme teoretice care se îndepărtează de ordinea dogmatică și insurmontabilă a teoriilor apreciate mai degrabă drept clasice. Urmărind o abordare axată în special pe utilizarea noilor abordări din cadrul teoriei relațiilor internaționale, miza lucrării va fi tocmai aceea de a analiza caracteristicile și construcția raporturilor franco-africane prin prisma specificității lor aparte, printr-o abordare teoretică duală: teoria regimurilor internaționale și analiza de rețea. Studiile de caz abordate în cel de-al treilea capitol al lucrării vor servi drept câmp de testare a abordării teoretice, urmând a confirma sau infirma ipotezele lucrării, prin aplicarea metodologiei de cercetare alese în acest scop.

Capitolul II- Ipoteze, grila de analiză

1.1 Întrebări de cercetare

Cea de-a doua parte a lucrării reprezintă o descriere succintă a aparatului metodologic al tezei de cercetare. Dacă primul capitol a fost conceput sub forma unei scurte retrospecive istorice a relațiilor franco-africane și, în același timp, ca un cadru teoretic, cu scopul de a prezenta principalele concepte și teorii care sunt ilustrative pentru relațiile franco-africane în perioada post 1990, cel de-al doilea capitol este dedicat aspectelor de ordin metodologic.

În acest sens, lucrarea va avea o structură duală, în cadrul căreia perspectiva teoretică va fi susținută de dovezi empirice. Teza își propune să fie „atât teoretică cât și empirică (observabilă, faptică) în natura sa (...) poate avea implicații normative (...) poate contribui la analizarea anumitor comportamente și politici care sunt superioare din punct de vedere moral- aceasta este miza în știința politică, nu etica.”¹²⁷

După definirea conceptelor-cheie ale lucrării, precum și a principalelor teorii din cadrul disciplinei relațiilor internaționale care sunt de natură să ofere explicații adecvate asupra schimbărilor identificate în modalitățile de relaționare dintre Franța și fostele colonii vest-africane, se impune operaționalizarea acestor concepte și trecerea spre o demonstrație empirică a asumpțiilor teoretice. Din această perspectivă, cel de-al doilea capitol al lucrării este menit să prezinte ipotezele centrale și transversale și obiectivele specifice ale tezei și să descrie, în același timp, metodologia care va fi utilizată în cadrul lucrării în vederea testării premiselor teoretice deja identificate într-o primă parte.

Pornind de la aceste premise, schimbarea de paradigmă apărută în relațiile franco-africane în perioada după 1990, definită în primul capitol drept o trecere de la *Françafrique* la *Afrique-France*, va fi explicată și operaționalizată în mod concret în cadrul acestui capitol. Vor fi identificate și prezentate principalele întrebări de cercetare cărora teza va încerca să le ofere un răspuns, urmând ca, aceste premise să fie ulterior definite ca ipoteze de cercetare și să fie separate și detaliate printr-o serie de obiective specifice ale lucrării, cu scopul de a defini mult mai clar și concis scopul și mizele acestei lucrări.

Din perspectivă metodologică, întrebările de cercetare pot fi clasificate în funcție de scopul formulării lor, definind în cele din urmă abordarea metodologică și chiar structura

¹²⁷ Lisa A. Baglione, *Writing a Research Paper in Political Science. A Practical Guide to Inquiry, Structure, and Methods*, Los Angeles, Londra, New Delhi, Singapore, Washinton DC, Boston: Sage, Copress, 2016, p. 29.

întregii lucrări. Literatura de specialitate în domeniu a identificat trei asemenea tipuri de întrebări: „cele care avansează teorii (*theory advancing*), cele centrate pe politici publice (*public policy*) și cele conceptuale (*conceptual*).”¹²⁸

În acest sens, întrebările de cercetare identificate în prezenta lucrare se subsumează în special primelor două categorii, fără a neglija însă și dimensiunea conceptuală. Acestea joacă, de altfel, un rol esențial în structurarea argumentelor lucrării cu atât mai mult cu cât „fiecare dintre aceste trei tipuri de întrebări este atât teoretică cât și empirică. Teoria ajută cercetătorul să încadreze răspunsul într-o primă etapă, dar testarea acelei teorii (...) este reflectată de modul în care aceasta rezistă și se aplică în cele din urmă în lumea reală.”¹²⁹

Așadar, putem aprecia importanța fundamentală a identificării unor întrebări de cercetare adecvate, care să confere un punct de pornire solid întregului demers științific. Pornind de la aceste elemente de factură metodologică, prima parte a acestui capitol este centrată pe lansarea întrebărilor de cercetare, ca demers premergător construirii ipotezelor de cercetare și a obiectivelor specifice ale lucrării.

Din perspectiva premiselor cercetării, lucrarea urmărește să ofere un răspuns coerent următoarelor **întrebări de cercetare** fundamentale:

„Sunt relațiile de tip *Françafrique* un regim internațional?”

„Poate fi analizat conceptul de *Françafrique* prin intermediul premiselor teoretice oferite de analiza de rețea?”

„Care este cadrul teoretic cel mai adecvat de analiză a raporturilor franco-africane definite drept *Françafrique*?”

„Formarea și formularea *Françafrique* a corespuns sau a coincis etapei de restructurare a raporturilor franco-africane în contextul decolonizării?”

„Care sunt formulele și domeniile de manifestare ale *Françafrique* după 1990?”

„Asistăm la o schimbare de paradigmă în relațiile franco-africane după anul 1990? De ce este acest moment unul referențial în istoria și dinamica relațiilor dintre fosta metropolă franceză și fostele colonii africane?”

„Putem defini această schimbare de paradigmă drept trecerea de la *Françafrique* la *Afrique-France* în etapa post 1990?”

„Care este specificitatea și care sunt caracteristicile raporturilor de tip *Afrique-France*?”

¹²⁸ *Ibidem*, p. 30.

¹²⁹ *Ibidem*, p. 30.

„De ce a decis Franța să păstreze preeminența raporturilor cu Africa în cadrul obiectivelor sale majore de politică externă?”

„În ce măsură este relevantă pentru Africa această trecere spre *Afrique-France*?”

„Care sunt sursele și dovezile acestei schimbări produse în modul de raportare al fostelor colonii africane față de Franța în cazul celor trei studii de caz alese? ”

„Este *Afrique-France* un factor de influență în politica franceză?”

Identificarea acestor întrebări a avut un dublu fundament: pe de-o parte este o consecință directă a revizuirii literaturii de specialitate, iar, pe de altă parte, a reieșit din eforturile de identificare a unui cadru teoretic cât mai adecvat analizării caracterului aparte al relațiilor franco-africane definit prin termenul de *Françafrique*. Din această perspectivă, întrebările de cercetare corespund scopului central al lucrării, acela de a identifica o schimbare de paradigmă în modul de interacțiune al Franței cu fostele colonii africane după 1990.

În acest sens, toate cele 12 întrebări de cercetare au rolul de a contribui la construirea ulterioară a ipotezelor de cercetare, care vor fi validate sau nu prin intermediul argumentelor. Acestea constituie cadrul care va structura întreaga lucrare, asigurând logica și coerența întregului demers științific cu atât mai mult cu cât au drept punct de pornire atât abordările teoretice din sfera relațiilor internaționale cât și aspectele de natură empirică.

1.2 Ipoteze

După identificarea întrebărilor fundamentale de cercetare ale lucrării, în vederea stabilirii unei chei de analiză și identificare a răspunsurilor, întrebările sunt operaționalizate sub forma unei ipoteze centrale (care descrie miza principală a lucrării, în ansamblul său) și a mai multor ipoteze transversale, menite să etapizeze procesul de analiză și să construiască o argumentație care să valideze/infirme ipoteza centrală de cercetare a acestei lucrări.

Din această perspectivă, această secțiune a lucrării cuprinde ipotezele de lucru, sub forma unei ipoteze centrale și a șase ipoteze transversale subsumate celei dintâi.

Ipoteza centrală este aceea că raporturile franco-africane au cunoscut o redimensionare importantă în perioada post 1990, reflectată în ceea ce se poate considera o trecere de la *Françafrique* la *Afrique-France*, păstrând formula unui regim de tip internațional/unei rețele, caracterizat însă acum de noi reguli și principii fondatoare/de o redefinire a mecanismelor care leagă nodurile rețelei. Astfel, momentul 1990 este considerat ca un punct de turnură, de redefinire a relațiilor franco-africane pe baza noii realități

geopolitice internaționale și a schimbărilor de factură ideologică, economică, socială care se manifestă la nivelul continentului european, dar care au și importante implicații pentru zona Africii în general și a celei francofone în mod special. Având în vedere acest moment de referință în redimensionarea relațiilor dintre fosta metropolă și coloniile sale africane, teza dezvoltă ipoteza centrală sub forma unor ipoteze transversale urmărind obiectivul analizării noii rețelistici formate în cadrul relațiilor Franței cu Africa francofonă.

Ipoteze transversale

Potrivit primei ipoteze avute în vedere, *Françafrique* a fost încă de la începutul formulării sale, în anii '50, expresia unei continuări a colonialismului francez. În același timp, următoarea ipoteză prezumă că *Françafrique* poate fi considerat un regim internațional în virtutea existenței celor trei aspecte descrise în literatura de specialitate drept elemente constitutive ale acestuia: un principiu fondator, reguli clare și un sistem specific de adoptare a deciziilor. În continuare, ce-a de-a treia ipoteză are în vedere specificitatea raporturilor dintre Franța și Africa ce în etapa post 1990 a marcat o trecere treptată de la *Françafrique* la *Afrique-France*. Am asistat în etapa post 1990 la o transformare a regimului internațional în toate cele trei dimensiuni ale sale: reguli, sistem decizional și principiu fondator.

Remarcăm, în același timp, că relațiile franco-africane pot fi analizate prin intermediul lentilelor teoretice ale analizei de rețea care oferă noi valențe în analiza unicității modului de relaționare între metropola franceză și fostele colonii africane. Raportarea la analiza de rețea este relevantă atât pentru relațiile de tip *Françafrique* cât și pentru a ilustra schimbările produse în cadrul acestora și trecerea spre *Afrique-France*.

Următoarea ipoteză prezumă că *Afrique-France* se manifestă în domenii-cheie precum: sectorul energetic, economic, militar, reiterând simbioza și specificitatea raporturilor franco-africane, într-o nouă formulă însă, în cadrul căreia regulile sunt stabilite mai degrabă de liderii africani.

O altă ipoteză pornește de la premisa că aceste schimbări produse în relația Franța-Africa au fost rezultatul consacării multipolarismului la sfârșitul Războiului Rece, noi jucători (precum SUA sau China) implicându-se acum puternic în zona continentului african și diminuând astfel preeminența franceză. O altă ipoteză apreciază însă că *Afrique-France* este o formulă de păstrare a rolului dominant al Franței în plan global, fiind unul din vectorii puterii franceze și un obiectiv-cheie de politică externă pe termen lung.

În același timp, în etapa post 1990 însă, relațiile cu fosta metropolă franceză, au fost utilizate de liderii africani, la rândul lor, pentru a-și crește influența în plan extern, iar resursele statelor africane au devenit o monedă de schimb care a permis o creștere a influenței conducătorilor africani în politica franceză, cu un rol mult mai proeminent în adoptarea deciziilor liderilor de la Vichy.

În fine, o ultimă ipoteză prezumă că, în pofda reînnoirii și redefinirii *Françafrique* sub egida *Afrique-France* regimul subzistă, cunoscând însă anumite modificări în definirea principiilor fundamentale de formare și a regulilor și modului de adoptare a deciziilor. Rețelele franco-africane după 1990 cunosc o nouă perspectivă de relaționare între nodurile (Franța și fostele colonii africane) care creează rețelele respective.

Acest aspect se remarcă prin apariția unui nou mod de interacțiune care reflectă un rol mult mai pregnant și hotărâtor al liderilor africani în inițierea și în derularea dialogului acestora cu Franța. Această nouă formă de relaționare constrânge acțiunile tuturor actorilor și câmpul lor de acțiune și determină noi formule de interacțiune, inclusiv o posibilă inversare a raporturilor dintre aceștia față de etapa de dinainte de 1990.

1.3 Obiective specifice ale lucrării și criterii transversale

Odată definite întrebările de cercetare și ipotezele de lucru, lucrarea urmărește să atingă un **set de obiective** ce vizează demonstrarea ipotezelor formulate în sub-secțiunea de mai sus:

1. Etapizarea perioadei colonialismului francez în zona Africii;
2. Identificarea și analizarea momentelor-cheie ale decolonizării și politica Franței față de Africa în perioada respectivă;
3. Definirea *Françafrique* din perspectiva teoriei relațiilor internaționale;
4. Prezentarea, în acest scop, a asumpțiilor teoretice-cheie ale teoriei regimurilor internaționale și ale analizei de rețea;
5. Identificarea raporturilor de tip *Françafrique* în cazul Coastei de Fildeș, Gabonului și Beninului;
6. Explorarea raporturilor franco-africane în etapa post 1990 din perspectiva criteriilor stabilite în cazul celor trei state africane selectate;
7. Definirea *Afrique-France*, ca nou concept de consacrare a relațiilor Franța –Africa, o redefinire a *Françafrique*;

8. Analizarea *Afrique-France* din perspectiva teoriei regimurilor internaționale prin identificarea diferențelor în modul de constituire și definire a principiilor fundamentale de formare și a regulilor și modului de adoptare a deciziilor;
9. Identificarea și analizarea modului de construcție a rețelisticii ce a caracterizat relațiile coloniale franco-africane;
10. Identificarea și analizarea momentelor-cheie în redefinirea politicii Franței față de Africa;
11. Analizarea principalelor documente și strategii de politică externă ale Franței în raport cu Benin, Gabon, Coasta de Fildeș;
12. Definirea specificității raporturilor de tipul *Afrique-France*;
13. Analiza schimbării de paradigmă a relațiilor franco-africane în etapa post 1990.

Criterii transversale

- relația cu fosta metropolă (reuniuni, discursuri, vizite oficiale, declarații comune);
- aspecte de ordin economic (sectorul energetic, industrie, monedă), dependența sau independența economică, monopolul accesului companiilor franceze. Vice-versa, în iterarea schimbării, a trecerii spre *Afrique-France* se va urmări în ce măsură liderii africani au impus condiționalități de ordin economic Franței;
- cooperare militară- existența unor acorduri de apărare, intervenții militare care au exprimat/ susținut deschis schimbarea sau apărarea conducerii curente sau chiar protejarea populației franceze față de cea locală;
- diplomație-inferențe de ordin politic- manipularea alegerilor sau manipularea electoratului în favoarea unui anumit candidat, sprijin vădit al unui așa-numit candidat *Françafrique* sau, dimpotrivă, detașarea electoratului și a candidaților de politica franceză și de liderii de la Élysée.

1.4 Descrierea succintă a scopului și mizelor principale ale lucrării

Miza lucrării se conturează așadar ca fiind aceea de a identifica ceea ce poate fi definit drept o schimbare de paradigmă intervenită în modul de derulare a relațiilor franco-

africane. Având drept moment de referință anul 1990, considerat a fi un veritabil moment de discontinuitate în raporturile de forță din cadrul relațiilor franco-africane, teza are drept scop analizarea în profunzime a noilor realități și premise de dezvoltare a acestora într-o perioadă de redefinire politică și ideologică în plan mondial.

În același timp, lucrarea își propune să contribuie la extinderea câmpului de analiză al relațiilor internaționale în general și a studiilor africane în mod special prin identificarea celui mai adecvat cadru de analiză a relațiilor franco-africane după anul 1990.

Un scop subsecvent al lucrării este, totodată, acela de a aplica teoriile clasice (teoria regimurilor internaționale) și noile perspective teoretice venite din câmpul sociologiei, unor studii de caz mai degrabă atipice în cadrul disciplinei. Având în vedere specificitatea modului de construcție a statalității în Africa - derivat ca urmare a colonialismului impus de statele vest-europene puternic dezvoltate - zona continentului african constituie o provocare importantă în aplicarea teoriei relațiilor internaționale asupra acestui spațiu. De altfel, abordările teoretice în domeniu par să negligeze mai degrabă zona continentului african în alegerea terenului de testare atât a teoriilor clasice cât și a celor mai noi modele teoretice în domeniu.

Din această perspectivă, lucrarea pornește de la teoriile apreciate în literatura de specialitate ca fiind clasice, precum realismul - care privesc relațiile franco-africane în forma clasică a unor relații de tipul stat-patron (un stat puternic, care se află în căutare de resurse și de clienți) și stat-client (un stat mai slab care are nevoie în special de protecție, dar în același timp, sesizând limitările inerente ale acestora- încearcă să extindă cadrul de analiză, apelând la premisele teoretice aduse de noi teorii în cadrul teoriei relațiilor internaționale, cu un filon inclusiv în alte științe socio-umane (precum sociologia), cum este cazul analizei de rețea.

Argumentația este construită în jurul ideii centrale potrivit căreia premisele modului de derulare a relațiilor franco-africane, ce poate fi considerat mai degrabă clasic, cunosc noi repere și valențe după anul 1990. Pe măsură ce statele africane dobândesc o mai mare deschidere externă, dată inclusiv de prezența pe continentul african a unor noi actori internaționali, obiectivele liderilor africani cunosc, de asemenea, o schimbare importantă.

Din această perspectivă, lucrarea va analiza modul de apariție al acestor veritabile mutații de substanță intervenite în modul obișnuit de interacțiune dintre Franța și fostele sale colonii africane, asociat până la acel moment unei forme de neocolonialism francez față de zona continentului african, precum și impactul pe care acestea îl au în definirea relațiilor cu fosta metropolă. De asemenea, un obiectiv central al lucrării va fi acela de a ilustra, prin intermediul unei grile teoretice de analiză aplicată studiilor de caz selectate, modalitățile

concrete și domeniile de manifestare a noii modalități de relaționare între fosta metropolă și vechile colonii, definită prin intermediul unui nou concept, acela de *Afrique-France*.

Metodologia cercetării

Alături de cadrul teoretic, perspectivele metodologice reprezintă un alt element absolut esențial în construcția lucrării. Metodologia are rolul de a testa, pe de-o parte, validitatea premiselor empirice asigurând, în același timp, realizarea unui proces similar de testare al asumpțiilor teoretice prezentate în cadrul primului capitol al prezentei lucrări. Astfel, în această a doua parte, va fi prezentat pe larg aparatul metodologic al lucrării printr-o descriere succintă a fiecărui instrument care va fi utilizat în cadrul următoarelor două părți ale lucrării.

Subcapitolul cuprinde descrierea abordării metodologice alese în vederea oferirii unui răspuns la întrebările de cercetare identificate. Lucrarea operează cu o metodologie de cercetare calitativă, pornind de la lansarea unei întrebări fundamentale de cercetare (și alte sub-premise, ipoteze și întrebări adiacente), continuând cu selectarea unor subiecți și a unei zone de analiză, urmată de o colectare a datelor (revizuirea literaturii de specialitate, documente oficiale, etc.), o interpretare a lor și finalizând în cele din urmă printr-o conceptualizare și elaborare a unei grile de analiză abstracte.¹³⁰

Stabilirea metodei de cercetare utilizate în lucrarea de față a avut drept punct de pornire asumpțiile teoretice prezentate în cadrul primului capitol al tezei, respectiv conceptele-cheie care înglobează și ipoteza centrală (schimbarea produsă în relațiile africane post 1990, precum și formele de manifestare și implicațiile acesteia), *Françafrique* și *Afrique-France*.

Având în vedere toate aceste elemente, am optat pentru alegerea metodei studiului de caz, menită să identifice în mod concret formele de aplicare ale conceptelor definitorii ale lucrării în cadrul parcursului istoric, politic, economic și social post 1990 al fostelor colonii africane ale Franței.

După încheierea procesului de conceptualizare, realizată în cadrul capitolului precedent, un demers esențial al cercetării este acela de a testa validitatea conceptelor, în maniera în care acestea au fost definite în primul capitol, inclusiv prin contextualizarea aplicării acestora, în mod concret, asupra unor studii de caz selectate. Tocmai de aceea, un

¹³⁰ Alan Bryman, *Social Research methods, Fourth Edition*, Oxford: Oxford University Press, 2012, pp. 385-386.

criteriu esențial în alegerea studiilor de caz vizează dimensiunea și posibilitatea asigurării unui grad adecvat de comparație a studiilor respective pentru a facilita posibilitatea de validare a conceptelor supuse analizei în cadrul lucrării.

Așadar, verificarea îndeplinirii obiectivelor specifice ale cercetării și validarea sau invalidarea ipotezelor de cercetare se vor realiza prin utilizarea instrumentului analizei și prin apelul la metoda studiului de caz. „Analiza reprezintă identificarea de *pattern-uri*/modele în date și idei care facilitează apariția acelor modele.”¹³¹ Finalmente, analiza poate fi considerată întotdeauna calitativă, fiind un proces continuu de dezvoltare a ideilor și colectare a datelor. „Pe măsură ce dezvolți idei, le testezi împotriva observațiilor tale. Observațiile îți pot modifica apoi ideile, care trebuie testate din nou și așa mai departe.”¹³² Fundamentându-se pe aceste premise, abordarea metodologică va fi descrisă pe larg în cadrul subcapitolelor următoare și va fi axată pe următoarele elemente: studiul de caz și *design-ul* acestuia, analiza de text, analiza de discurs și analiza de proces.

2.1 Studiul de caz- definiții, avantaje și limite

Studiul de caz reprezintă „o investigație empirică care examinează un fenomen contemporan în cadrul contextului vieții reale, mai ales atunci când granițele dintre context și fenomen nu sunt complet evidente (...) bazându-se pe multiple dovezi și beneficiind de o dezvoltare anterioară a propunerilor/dimensiunilor teoretice ce ghidează colectarea datelor și analiza acestora.”¹³³

În vederea identificării celei mai potrivite abordări metodologice și în alegerea celor mai adecvate sau relevante studii de caz, asumptiile analitice pot fi clarificate pornind de la adresarea a trei întrebări fundamentale: „Studiul are ca obiectiv să testeze teorii? Afirmațiile cauzale sunt construite sub formă de condiții sau mecanisme? Afirmațiile constitutive se disting în mod adecvat de cele cauzale?”.¹³⁴

Studiul de caz prezintă o serie de variații și particularități care reies încă de la început chiar din definiția sa. Astfel, „un studiu de caz poate să însemne: că această metodă este calitativă (...), că cercetarea este una holistică, densă (...), că utilizează un anumit tip de

¹³¹ H. Russell Bernard, *Research Method in Anthropology. Qualitative and Quantitative Approaches*, Ediția a 4-a, Oxford: AltaMira Press, 2006, p. 452.

¹³² *Ibidem*, p.453.

¹³³ Robert K. Yin, *Case Study Research. Design and Methods*, Ediția a IIa, Thousand Oaks, New Delhi, Londra: Sage Publications, 2003, p. 13.

¹³⁴ Audie Klotz, Deepa Praksh, *Qualitative Methods in International Relations. A Pluralist Guide*, Hampshire: Palgrave Macmillan, 2008, pp. 48-51.

dovezi (spre exemplu etnografice, clinice, neexperimentale, care nu sunt bazate pe observare participativă, *process tracing*, cercetare istorică, textuală sau de teren) (...), că investighează proprietățile unui singur fenomen, instanțe sau exemplu.”¹³⁵

Având în vedere toate aceste premise, putem identifica o serie de avantaje ale utilizării metodei studiului de caz în domeniul relațiilor internaționale. Cel mai important dintre acestea ține de profunzimea analizei, respectiv posibilitatea de a testa validitatea anumitor teorii și concepte asupra unui subiect preselectat. În același timp, studiul de caz oferă posibilitatea de a verifica aplicabilitatea aceluiași noțiuni și testarea aceleiași ipoteze asupra mai multor spații, oferind posibilitatea realizării unei comparații și extinzând astfel câmpul de analiză existent.

Față de metodele de cercetare cantitative, studiul de caz prezintă o serie de avantaje: „operaționalizarea și măsurarea variabilelor calitative (validitatea constructului), identificarea euristică de noi variabile și ipoteze, examinarea posibilelor mecanisme cauzale din cadrul unor cazuri sau contexte particulare, explicații istorice ale cazurilor și încorporarea unor relații complexe precum *equifinality* și *path dependency* în teorii tipologice.”¹³⁶

Metoda studiului de caz oferă posibilitatea de a aplica/testa/măsura o serie de concepte specifice domeniului relațiilor internaționale, oferind posibilitatea de a utiliza aceste concepte asupra unui număr predefinit de studii de caz, oferind în același timp posibilitatea de a compara veleitățile acestora, dar și de a prezenta/măsura sau operaționaliza acești termeni inclusiv prin contextualizare.¹³⁷

De asemenea, utilizarea metodei studiului de caz poate fi extrem de utilă și poate fi utilizată în mai multe scopuri, dintre care cel mai semnificativ ar putea fi acela al testării/validării unei noi teorii. „Spre exemplu, Eisenhardt specifică trei asemenea obiective: descrierea, testarea teoriilor și generarea teoriilor.”¹³⁸

Așadar, în funcție de obiectivul urmărit, cercetătorii apelează adesea la metoda studiului de caz pentru a valida premisele teoretice ale unei lucrări. Dintre cele trei obiective cele mai importante, enumerate de Eisenhardt, testarea și generarea teoriilor sunt cel mai adesea urmărite în literatura de specialitate din domeniul teoriei relațiilor internaționale.

¹³⁵ John Gerring, “The Case Study: What it is and What it Does”, în *The Oxford Handbook of Political Science*, DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199604456.013.0051, iulie 2011, p. 5.

¹³⁶ Detlef F. Sprinz, Yael Wolinski, *Cases, numbers, models: International Relations Research Methods*, revizuit în noiembrie 2002,

[http://www.sscnet.ucla.edu/polisci/faculty/trachtenberg/syllabi/lists/harvard/moravcsik%20\(sprinz%20wolinsky\).pdf](http://www.sscnet.ucla.edu/polisci/faculty/trachtenberg/syllabi/lists/harvard/moravcsik%20(sprinz%20wolinsky).pdf), accesat în 2.03.2019.

¹³⁷ *Ibidem*.

¹³⁸ Eisenhardt *apud* Ann Kristina Løkke, Pernille Dissing Sørensen, Theory Testing using Case Studies, www.ejbrm.com/issue/download.html?idArticle=335, accesat în 31 martie 2019, p. 67.

De asemenea, este esențială stabilirea încă de la început a motivului și scopului alegerii metodei studiului de caz, în special din cauza dublului rol pe care acesta îl poate avea în funcție de modul în care este utilizat în cadrul cercetării. Astfel, „cazul joacă un rol diferit dacă este utilizat fie pentru a testa o teorie fie pentru construirea unei teorii.

În câmpul testării unei teorii prin utilizarea studiilor de caz, propozițiile sunt selectate și articulate înainte, fiind totodată utilizate dinamic în toate celelalte faze ale procesului de cercetare. Rolul cazului devine unul instrumental, însemnând că de fapt cazul este de interes secundar, că joacă un rol de sprijin și ne facilitează nouă înțelegerea asupra a altceva.”¹³⁹

De altfel, utilizarea metodei studiului de caz în construirea unei teorii este, de asemenea, un aspect extrem de important în sfera teoriei relațiilor internaționale și aceasta din urmă poate fi definită drept „procesul prin intermediul căruia cercetătorii încearcă să confere sens lumii observabile prin conceptualizarea, categorisirea și ordonarea relațiilor dintre elementele observate .”¹⁴⁰

Totodată, studiul de caz oferă posibilitatea de a extinde problematica identificată într-o primă etapă și considerată drept punct de pornire al cercetării. Studiul de caz poate fi considerat o metodă euristică de cercetare care conduce la dezvoltarea unor noi premise teoretice, a unor noi ipoteze de cercetare care pot aduce noi valențe și perspective cercetării aflate acum în analiză.¹⁴¹

Nu în ultimul rând, metoda studiului de caz facilitează posibilitatea de a oferi explicații istorice ale conceptului/realității/teoriei testate prin analizarea cauzelor și diferitelor etape istorice de evoluție ale unui fenomen din câmpul relațiilor internaționale.¹⁴² Studiul de caz este o metodă de cercetare calitativă utilă și complexă, un instrument extrem de util în analiza/testarea diferitelor premise teoretice ale domeniului, prin numeroasele posibilități de interpretare și aprofundare a teoriilor relațiilor internaționale.

Pornind de la toate aceste aspecte, putem observa că cercetarea axată pe studiul de caz cunoaște o serie de variații, fie că avem în vedere analizarea unui studiu de caz singular sau optăm pentru utilizarea studiilor de caz multiple. Una dintre cele mai importante veleități în favoarea alegerii utilizării studiilor de caz multiple reiese din necesitatea de a extinde câmpul de testare al premiselor teoretice: „nu vă îndreptați spre lumea studiilor de caz singulare pentru că par mai simple; celor mai multe dintre acestea le lipește greutatea analitică.”¹⁴³

¹³⁹Løkke, Sørensen, *op. cit.* p. 68.

¹⁴⁰*Ibidem.*

¹⁴¹Sprinz, *op. cit.*, pp. 42-43.

¹⁴²*Ibidem*, p. 46.

¹⁴³*Ibidem*, p. 56.

Utilizarea unui studiu de caz singular oferă, pe de-o parte posibilitatea de a realiza o analiză aprofundată asupra unui singur câmp de lucru, dar, pe de altă parte, limitează concluziile cercetării prin singularitatea sa, fără a oferi perspectiva realizării unei analize comparative asupra principalelor rezultate.

Alți cercetători din domeniul relațiilor internaționale au apreciat importanța și avantajele utilizării studiilor de caz multiple din perspectiva a două direcții: tipologiile și mulțimea vagă (*“fuzzy sets”*).¹⁴⁴ Studiile de caz multiple pot identifica recurența anumitor aspecte și pot identifica anumite tipologii în analiză, element extrem de important în domeniul relațiilor internaționale. „Unul dintre avantajele unei tipologii este acela că aceasta oferă o ieșire din căutarea unui caz crucial sau a unei comparații în perechi evazive (*elusive paired comparison*) prin oferirea posibilității de a compara unul sau mai multe cazuri împotriva unui ideal.”¹⁴⁵

Pe de altă parte, mulțimea vagă, cunoscută în literatura de specialitate și sub denumirea de „analiză calitativă comparativă,” este, de asemenea, utilizată în câmpul relațiilor internaționale în special datorită flexibilității pe care o oferă și prin aceea că acceptă un anumit grad de ambiguitate: „conceptele înglobează un grup de caracteristici-cheie, dar nu există o singură trăsătură esențială. Tocmai de aceea, un caz include o parte dintre aceste dimensiuni fundamentale, dar nu neapărat pe toate.”¹⁴⁶ Mai mult decât atât, în domeniul științelor politice și administrației publice, cercetătorii apelează cel mai frecvent la metoda studiului de caz comparativ ca o formă distinctă de studii de caz multiple.¹⁴⁷

În ceea ce privește metoda de stabilire a logicii de comparare a studiilor de caz, literatura de specialitate nu oferă un model unic de identificare a acestora și nici unul de interpretare a rezultatelor. Astfel, „nu există o singură logică «științifică». Unele dintre acestea, inspirate de domeniul fizicii pledează în favoarea deducției pentru a genera ipoteze, ulterior fiind urmate de o testare statistică a acestora.”¹⁴⁸

De asemenea, alte cercetări optează uneori pentru o comparație centrată pe un anumit aspect, asemenea experimentelor chimice, în vreme ce alte studii preiau din metodele specifice biologiei, chimiei sau etnografiei, pornind de la o serie de asumptii generale,

¹⁴⁴*Ibidem*, p. 56.

¹⁴⁵Klotz, Praksh, *op. cit.*, p. 56.

¹⁴⁶*Ibidem*, p. 56.

¹⁴⁷ Yin, *op. cit.*, p. 14.

¹⁴⁸ Klotz, Praksh, *op. cit.*, p. 48.

predefinite care sunt ulterior definite drept ipoteze de cercetare, după testarea lor asupra unor studii de caz alese.¹⁴⁹

În ceea ce privește principalele critici aduse aplicării metodei studiului de caz, putem identifica o serie de elemente care reies în special din încercările de a realiza ierarhizări ale metodelor de cercetare de tip calitativ. O eroare comună în aprecierea studiului de caz ca metodă de cercetare calitativă reiese dintr-o abordare ierarhică a strategiilor de cercetare potrivit căreia „studiile de caz sunt indicate pentru etapa de explorare a investigației, cercetările și istoriografiile pentru etapa descriptivă, iar experimentele reprezintă unica cale de a realiza anchete sau investigații explicative sau cauzale.”¹⁵⁰

Robert Yin se distanțează însă de această viziune, pledând în favoarea unei abordări pluraliste care apreciază că fiecare strategie poate fi utilizată pentru toate cele trei scopuri: descriptiv, explicativ sau explorator, existând atât studii de caz investigatorii, cât și studii de caz explicative sau descriptive.¹⁵¹

De asemenea, printre limitările și criticile aduse metodei studiului de caz se numără și aceea că sunt adesea alese conform unor înclinații și apetențe ale cercetătorilor, fără a fi totalmente exemplificative, iar această lipsă de reprezentativitate susține de fapt că „cercetătorii nu aspiră să selecteze acele cazuri cu adevărat reprezentative pentru diferite populații și tocmai de aceea nu ar trebui să susțină ulterior că descoperirile lor sunt aplicabile populațiilor respective.”¹⁵² Această critică pune sub semnul întrebării capacitatea de a generaliza și extinde aplicabilitatea concluziilor reieșite pe baza investigațiilor ce utilizează metoda studiului de caz ridicând problema modului de selectare a studiilor de caz care vor fi analizate.

O altă îngrijorare în această direcție susține că studiile de caz oferă prea puțin capacitatea de generalizare științifică și extindere a rezultatelor și asupra altor zone sau fenomene similare.¹⁵³ Un studiu de caz singular poate valida anumite asumptii teoretice și ipoteze, dar nu poate întotdeauna să emită rezultate general-valabile, cu un grad de aplicabilitate mai larg.

O ultimă problemă reiese tocmai din *design-ul* studiului de caz singular, prin aceea că „există posibilitatea ca însăși natura studiului de caz să se schimbe pe parcursul derulării lui (...) este posibil ca întrebările inițiale să reflecte o anumită orientare, însă pe măsură ce

¹⁴⁹*Ibidem*, p. 48.

¹⁵⁰Yin, *op. cit.* p. 3.

¹⁵¹*Ibidem*, p. 4.

¹⁵²*Ibidem*, pp-23-30.

¹⁵³*Ibidem*, p. 10.

investigațiile avansează, o cu totul altă orientare poate apărea, iar dovezile tind să răspundă altor întrebări de studiu.”¹⁵⁴

Pornind de la toate aceste considerente, această dezbatere pro și contra asupra utilizării studiului de caz ca principală metodă în cadrul unei teze în domeniul științelor politice, este foarte bine rezumată de John Gerring. După cum observă acesta, „studiile de caz sunt mult mai utile în special atunci când strategia de cercetare este mai degrabă una exploratorie decât una de confirmare sau nu, atunci când este preferată validitatea internă în fața celei externe și când este acordată prioritate mecanismelor intuitive mai degrabă decât celor cauzale (...) atunci când relațiile cauzale sunt puternice, nu slabe, când informația utilă despre parametri-cheie este disponibilă doar pentru câteva cazuri și când datele de cercetare disponibile sunt concentrate mai degrabă decât disperate.”¹⁵⁵

Având în vedere toate aceste critici și limitări este clar că un pas absolut esențial în utilizarea cât mai eficientă a acestei metode este acela al selectării studiului de caz într-o manieră adecvată. Din această perspectivă sunt fundamentale cel puțin două aspecte: pe de-o parte alegerea studiului de caz potrivit și, pe de altă parte, stabilirea numărului de studii de caz la care vor fi raportate ipotezele și premisele teoretice ale lucrării și anume dacă un studiu de caz singular este suficient pentru a testa teoria sau dacă este mai degrabă indicat să optăm pentru studii de caz multiple, acordând însă o atenție sporită numărului acestora pentru a nu transforma cercetarea într-una mai degrabă cantitativă.

Astfel, „alegerea corectă a studiilor de caz are în vedere universul tuturor cazurilor posibile și logica de comparare a acestora implicată de întrebările de cercetare.”¹⁵⁶ De asemenea, în alegerea metodei studiului de caz este esențială stabilirea unității și a nivelului de analiză în detrimentul extinderii numărului de studii de caz alese pentru a evita riscul transformării lucrării dintr-o cercetare calitativă într-una cantitativă.¹⁵⁷ Aceste demersuri sunt absolut esențiale în demersurile de cercetare pentru a construi un aparat metodologic adecvat obiectivelor lucrării.

Având în vedere toate aceste aspecte, lucrarea de față se va concentra asupra metodei studiilor de caz multiple. Rațiunea alegerii acestei metode reiese, pe de-o parte din necesitatea de a realiza o analiză cât mai aprofundată a relațiilor franco-africane post 1990 prin raportare la schimbările intervenite și definite sub forma conceptului de *Françafrique*, iar, pe de altă parte, această opțiune se fundamentează pe nevoia de a surprinde complexitatea

¹⁵⁴ *Ibidem*, p. 43.

¹⁵⁵ Gerring, *op. cit.*, p. 24.

¹⁵⁶ Klotz, Praksh, *op. cit.*, p. 43.

¹⁵⁷ *Ibidem*.

și domeniile de manifestare ale acestei schimbări, ceea ce implicit presupune o comparație a situației mai multor foste colonii africane.

Mai mult decât atât, dat fiind că lucrarea de față reprezintă o cercetare în domeniul științelor politice, vom face apel la metoda studiului de caz comparativ, aplicând un cadru teoretic bivalent și o serie de criterii transversale asupra unor studii comparative: Coasta de Fildeș, Benin și Gabon. Alegerea celor trei studii de caz s-a fundamentat pe necesitatea realizării unei analize deopotrivă extinse și aprofundate asupra modului de relaționare între Franța și fostele colonii africane după 1990, cele trei state africane fiind recunoscute pentru legăturile strânse cu vechea metropolă atât în perioada colonială cât și post-decolonizare, iar situația acestora în perioada post 1990 fiind ilustrativă pentru testarea ipotezelor prezentei lucrări.

Tocmai de aceea, prin raportarea la diferitele domenii: politico-diplomatic, economic și militar lucrarea își propune să identifice premisele schimbării reclamate în cadrul ipotezei centrale, realizând o analiză comparativă asupra acestor foste colonii africane. În cadrul acestui efort de testare a ipotezei centrale și a ipotezelor secundare care vin să o nuanțeze și detalieze mai pe larg pe cea dintâi, metoda studiului de caz a fost aleasă ca metodă principală de cercetare pe baza unor considerente clare. În primul rând, aceasta conferă un grad mai ridicat de profunzime analizei și îi oferă, în același timp, o paletă mai extinsă de domenii unde pot fi găsite argumente esențiale pentru susținerea ipotezelor acestei cercetări.

De asemenea, fiecare dintre cele trei studii de caz constituie, în sine, un model ilustrativ al cooperării franco-africane, prin prisma trecutului colonial, precum și a modului ulterior de evoluție și de raportare în relația cu Franța. Mai mult decât atât, analizate comparativ, pe baza unor criterii transversale obiective, (așa cum au fost definite mai sus), acestea reflectă noi valențe și modele de interpretare, similare sau uneori cu mici variații în anumite domenii, ale schimbărilor produse în relațiile franco-africane în perioada de după 1990.

În același timp, studiul de caz va fi metoda utilizată în cadrul lucrării de față pentru a testa două teorii din cadrul disciplinei teoriei relațiilor internaționale: teoria regimurilor internaționale și o abordare mai recentă în domeniu, analiza de rețea. Cele trei studii de caz selectate vor servi ca un instrument menit să verifice validitatea acestor teorii asupra unor evoluții istorice și geopolitice, încercând în același timp să faciliteze procesul de înțelegere și analiză asupra aplicării acestora în cazul relațiilor dintre Franța și fostele sale colonii africane.

2.2 Design-ul cercetării/al studiului de caz

Design-ul cercetării este, așa cum îl definește Robert Yin, „schita, planul cercetării ce operează cu cel puțin patru probleme: ce întrebări trebuie studiate, care date sunt relevante, ce date trebuie colectate și cum trebuie analizate rezultatele.”¹⁵⁸ Din această perspectivă, lucrarea de față urmărește această operaționalizare a planului cercetării în patru pași, pornind de la identificarea principalelor întrebări de cercetare (prezentate în cadrul primului subcapitol al acestei secțiuni) și continuă cu celelalte trei etape, prin selectarea variației de studiu de caz: studiile de caz multiple, a obiectelor de studiu: Coasta de Fildeș, Benin și Gabon și a domeniilor care vor intra sub incidența analizei prin intermediul metodei studiului de caz în următorul capitol al tezei.

Deși nu putem vorbi, așa cum observa Robert Yin de o codificare a *design-ului* de cercetare al studiului de caz, autorul identifică cinci componente esențiale ale cercetării: „întrebările de cercetare ale studiului, propunerile (dacă există unele), unitatea sau unitățile sale de analiză, logica de interconectare a datelor de propunerile sale și criteriile de interpretare a descoperirilor.”¹⁵⁹

Din această perspectivă, în baza asumpțiilor lansate de Robert Yin, lucrarea de față asumă utilizarea studiului de caz drept metodă de cercetare adecvată, fundamentându-se pe cele cinci componente esențiale ale *design-ului* cercetării axate pe această metodă. Întrebările de cercetare esențiale în termeni de „cum” și „de ce,” au fost stabilite și prezentate în incipitul acestui capitol, fiind ulterior operaționalizate sub forma unor ipoteze care au permis construirea unei grile de analiză aplicabilă studiilor de caz selectate: Coasta de Fildeș, Gabon și Benin.

În ceea ce privește cea de-a doua componentă identificată de Yin, legată de ipotezele studiului, se poate observa că studiul de caz este metoda optimă de cercetare deoarece întrebările de cercetare își găsesc răspunsul în interiorul studiului de caz. Pe de-o parte, situația și evoluția studiilor de caz alese poate oferi în sine, răspunsul la întrebările de cercetare ale lucrării, iar, pe de altă parte, putem identifica o logică de interconectare și o serie de similarități între acestea, concluziile și rezultatele putând nu doar să sporească acuratețea răspunsurilor ci să ofere inclusiv mai multă profunzime acestei analize.

Unitățile de analiză, care au rolul de a clarifica întregul *design* al cercetării, sunt în cadrul acestei lucrări reprezentate de relațiile franco-africane în multiple domenii: politic,

¹⁵⁸ Yin, *op. cit.*, p. 20.

¹⁵⁹ *Ibidem*.

militar, economic și diplomatic, care au înregistrat schimbări semnificative după 1990 prin instituirea unei noi logici pe care am denumit-o drept trecerea spre *Afrique-France*.

Ultimele două componente, logica de interconectare a datelor de ipoteze și criteriile de interpretare a descoperirilor, oferă lentila de analiză și validare a ipotezelor stabilite inițial. Pe baza grilei de analiză definită în cadrul primelor secțiuni ale acestui capitol, după aplicarea metodei studiului de caz asupra celor trei foste colonii africane, concluziile și rezultatele identificate, vor fi interpretate, prezentate și analizate într-o manieră comparativă, într-o secțiune separată a lucrării.

După cum a remarcat Robert Yin, „o abordare promițătoare pentru studiile de caz este ideea de *pattern matching* (...) prin care mai multe informații ale aceluiași caz pot fi raportate la o ipoteză teoretică.”¹⁶⁰ În acest punct, s-ar putea constitui, spre exemplu două *pattern-uri*, două modele pentru a se verifica apoi dacă datele se mulează mai bine pe unul dintre ele față de celălalt.

Totodată, „pentru studiile de caz, dezvoltarea teoriei ca parte a etapei de design este esențială, fie că scopul investigației este de a propune o teorie sau de a o testa.”¹⁶¹ În cazul lucrării de față avem în vedere testarea de teorii și anume: teoria regimurilor internaționale și din cadrul teoriilor recent inserate în cadrul teoriei relațiilor internaționale, analiza de rețea.

În fine, ca un ultim aspect al *design-ului* studiului de caz, cercetătorul trebuie să aibă în vedere maximizarea a patru aspecte ce țin de calitatea *design-ului* său de cercetare: „validitatea constructului, validitatea internă (numai pentru studiile de caz explicative sau cauzale), validitatea externă și relevanța/*reliability*- încrederea, siguranța.”¹⁶² Aceste dimensiuni constituie grila de evaluare a calității și relevanței metodei studiului de caz pentru validarea ipotezelor stabilite inițial.

De altfel, studiul de caz implică și o abordare inductivă, extrem de necesară și în cazul acestui studiu. Abordarea de tip inductiv subsumează raportului teorie-cercetare empirică o relație de cauzalitate reciprocă, o construcție reciprocă, ambivalentă: teoria poate fi generată de cercetare fără a rămâne un scop în sine, cazul în sine rămâne cel mai important aspect.¹⁶³

Cercetarea se poate finaliza cu o teorie aplicabilă studiului ales: situația Coastei de Fildes, a Gabonului și a Beninului, fără a putea fi însă ulterior obligatoriu generalizabil și utilizabil asupra unor zone mai extinse sau a unor arii geografice din afara fostului spațiu de influență colonială al Franței sau chiar și din interiorul acestuia. În această direcție, alți

¹⁶⁰*Ibidem*, p. 25.

¹⁶¹*Ibidem*, p. 27.

¹⁶²*Ibidem*, p. 18.

¹⁶³ Bryman, *op. cit.*, p. 69.

factori de natură istorică, politică sau militară și alte evoluții de acest tip au modelat poate într-o manieră diferită interacțiunea Franței cu fostele colonii africane, cum a fost, de exemplu, situația Algeriei în trecut.

2.3 Analiza de proces și alte metode utilizate

Studiul de caz va fi metoda centrală de cercetare utilizată în cadrul lucrării prin apel la variația acestuia denumită studii de caz multiple, comparative. În completarea acestei metode și în vederea sporirii complexității și profunzimii analizei, vor fi utilizate și alte metode de cercetare sub forma unor metode secundare, inserate în cadrul studiilor de caz selectate. Vor fi utilizate: analiza de documente și analiza de proces, ca instrumente de analiză mai aprofundată a relațiilor franco-africane în etapa post 1990.

Analiza de documente se va centra atât pe surse primare reflectate în documente oficiale precum Strategii Naționale de Securitate, Carta Albă a Apărării sau Acorduri de Securitate, discursuri oficiale, dar și pe surse secundare, respectiv analizele celor mai importanți cercetători din domeniul politicii externe, specializați pe zona politicii franco-africane. Avem în vedere atât documente de primă linie, elaborate de instituțiile de guvernământ franceze și africane, cât și analize și studii de specialitate apărute atât în perioada de după decolonizare, cât și abordări recente, din etapa de după 1990.

Dintr-o altă perspectivă, analiza de text constituie o metodă de cercetare utilizată frecvent în științele sociale, cunoscând o multitudine de formule și tradiții: hermeneutica (analiza interpretativă), analiza de schemă, analiza de discurs, analiza de conținut, etc.¹⁶⁴ Lucrarea va opta pentru metoda analizei de discurs, pornind de la premisa că discursul se definește drept „un ansamblu de idei, concepte prin intermediul căruia se oferă un sens unor fenomene fizice și sociale și care este produs și reprodus printr-un set identificabil de practici.”¹⁶⁵

În analizarea unui discurs, pot fi însă urmărite o serie de aspecte precum metaforele utilizate recurent, linia poveștii ce poate îmbrăca forma unui fir narativ și chiar formarea unei așa-numite coaliții a discursurilor. Acest din urmă element poate fi definit drept „un grup de

¹⁶⁴ *Ibidem*, p. 473.

¹⁶⁵ David Howarth, Jacob Torfing, *Discourse Theory in European Politics*, New York: Palgrave MacMillan, 2005, p. 300.

actori care, în cadrul unui set identificabil de practici împărtășesc utilizarea unei set de povești particulare de-a lungul unei perioade prestabilite de timp.”¹⁶⁶

De asemenea, „un punct cheie în cadrul analizei discursului argumentativ constă în examinarea a ceea ce se spune, cui i se spune și în ce context.”¹⁶⁷ Metoda analizei de discurs ar putea reprezenta un instrument extrem de valoros în a identifica poziționarea reală a Franței față de Africa prin deconstruirea și decodificarea unor alocuțiuni cheie ale președinților francezi și ale altor oficiali de rang înalt ce ar putea sugera deopotrivă percepția Franței asupra sa ca actor global, dar și percepția asupra continentului african în general și a Coastei de Fildeș, Beninului și Gabonului în mod special.

În fine, o ultimă metodă propusă spre a contura mai bine cadrul metodologic al propunerii de cercetare este metoda de urmărire a procesului (*process tracing*). Aceasta vizează stabilirea unor relații de tip cauză-efect, rezultate ce pot fi observate în demersul de cercetare, „cercetătorul examinând istorii, documente de arhivă, transcript-uri de interviuri și alte surse pentru a sesiza dacă procesul cauzal pe care o teorie îl lansează drept ipoteză sau îl implică într-un caz, este de fapt evident în secvența și valorile variabilelor ce intervin în acel caz.”¹⁶⁸

Metoda *process tracing* va fi utilizată în cadrul prezentei lucrări ca un instrument de lucru și analiză calitativă în cadrul studiului de caz pentru a facilita o analiză mai aprofundată asupra celor trei state care urmează să fie supuse analizei. Metoda *process tracing* poate fi definită drept „o examinare sistematică a probelor de diagnostic selectate și analizate în vederea întrebărilor de cercetare și a ipotezelor propuse de investigator.”¹⁶⁹

Analiza de proces va fi utilizată ca un instrument, ca o metodă secundară inserată în cadrul studiului de caz, cu scopul de a analiza în profunzime resorturile și sursele de influență existente în cadrul relațiilor franco-africane în etapa post 1990. Înainte de a prezenta avantajele și componentele metodei analizei de proces, un demers esențial este acela de a oferi o primă definiție și o scurtă descriere a acestei metode. Astfel, „analiza de proces este un instrument analitic utilizat pentru a creiona inferențe descriptive și cauzale, de la dovezi de diagnoză- adesea înțelese ca parte a unei secvențe temporale a evenimentelor și fenomenelor.”¹⁷⁰

¹⁶⁶ Bryman, *op. cit.*, p. 302.

¹⁶⁷ *Ibidem*, p. 305.

¹⁶⁸ *Ibidem*, p. 305.

¹⁶⁹ David Collier, “Understanding process tracing”, în *Political Science and Politics* 44, nr. 4 (2011), p. 823, <http://polisci.berkeley.edu/sites/default/files/people/u3827/Understanding%20Process%20Tracing.pdf>, accesat în 24.03.2019.

¹⁷⁰ *Ibidem*, p. 824.

În ceea ce privește modul de utilizare al analizei de proces și metodele de investigare pe care aceasta le oferă în vederea testării ipotezelor de cercetare, putem constata următoarele elemente extrem de importante: fiind descrisă „ca un instrument al inferenței cauzale, analiza de proces se concentrează pe desfășurarea evenimentelor și situațiilor de-a lungul timpului.

Cu toate acestea, înțelegerea acestei desfășurări a evenimentelor este imposibilă dacă nu poate descrie un eveniment sau o situație într-un anumit moment în timp. Tocmai de aceea, componenta descriptivă a analizei de proces începe nu doar prin observarea schimbării sau secvenței ci mai degrabă prin a reuși să capteze instantanee ale unei serii de momente specifice. Pentru a caracteriza un proces, trebuie să fim capabili să caracterizăm pașii-cheie din cadrul procesului care, în schimb, permit o analiză bună a schimbării și a secvențelor.”¹⁷¹

Oferind această abordare în profunzime a fenomenelor analizate, cu un grad ridicat de complexitate asupra tuturor aspectelor studiate, analiza de proces ca metodă de cercetare are multiple avantaje. În primul rând, „valoarea analitică adăugată a analizei de proces este aceea că ea permite realizarea unei inferențe cauzale puternice asupra modului în care procesele funcționează asupra cazurilor din lumea reală prin studierea dovezilor mecaniciste existente în interiorul studiilor de caz.”¹⁷²

La fel ca studiile de caz multiple, analiza de proces prezintă avantajul realizării unor comparații, elemente extrem de utile în testarea anumitor ipoteze teoretice întrucât „comparațiile între cazuri fac generalizarea posibilă pentru că pe baza acestora putem apoi afirma că o serie de alte cazuri sunt în mod cauzal similare celui studiat și ne așteptăm atunci ca mecanisme similare să fie operative în situația acestor cazuri.”¹⁷³

Pe de altă parte însă, asemenea oricărei alte metode de cercetare, analiza de proces are, la rândul său o serie de limite care reies în special din singularitatea aplicării acesteia, fiind o metodă de cercetare care se aplică de o manieră individualizată și în interiorul unei alte metode de cercetare. Tocmai de aceea, întrucât analiza de proces rămâne, prin excelență, un instrument care poate fi utilizat doar în interiorul unui singur studiu de caz, posibilitatea de generalizare a rezultatelor și descoperirilor identificate prin utilizarea acestei metode este realizabilă numai prin corelarea și completarea acesteia cu o serie de alte metode de cercetare calitative, în special cu metode comparative care sunt extrem de utile atunci când avem în vedere studii de caz multiple.

¹⁷¹ Collins, *op. cit.*, p. 824.

¹⁷² Derek Peach, “Process-Tracing Methods in Social Science”, <http://oxfordre.com/politics/view/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-176>, accesat în 24.03.2019.

¹⁷³ *Ibidem*.

Din perspectiva modului de aplicare al analizei de proces în cercetările în domeniul relațiilor internaționale, aceasta reprezintă un instrument deosebit de util în studierea cauzelor care determină anumite fenomene și relații cauzale. Analiza de proces operează cu „patru tipuri de dovezi distincte care pot fi relevante în studierea mecanismelor cauzale: modelele, secvențele, urmele și evidențele. Modelele se referă la predicțiile modelelor statistice în cadrul înregistrării empirice. (...) Secvențele vizează cronologia temporală și spațială a evenimentelor care sunt prezise de un mecanism cauzal pentru care s-a emis ipoteza respectivă. (...) Urmele reprezintă părți de dovezi care prin simpla existență furnizează dovezi. (...) În cele din urmă, evidențele au în vedere conținutul materialului empiric, fie ele minutele de întâlnire care detaliază ceea ce a fost discutat în cadrul unei întâlniri fie o dovadă a ceea ce s-a întâmplat în cadrul unei întâlniri.”¹⁷⁴

Aceste patru tipuri de elemente sunt extrem de utile în identificarea resorturilor modalităților de relaționare între Franța și fostele colonii africane cu atât mai mult cu cât facilitează identificarea unor mecanisme cauzale directe prin intermediul modelelor, secvențelor, urmelor și dovezilor din diferitele sectoare ale interacțiunii dintre fosta metropolă și statele africane.

În ceea ce privește tipologia analizei de proces, putem identifica trei categorii importante ale acesteia: analiză de proces concentrată pe testarea de teorii, analiză de proces axată pe construirea de teorii și analiza de proces centrată pe explicarea rezultatelor. Astfel, „analiza de proces axată pe testarea teoriilor (*“theory-testing process tracing”*), este o metodă de cercetare care acordă întâietate teoriilor, urmărind să testeze dacă un mecanism cauzal care derivă din ipoteză există într-un caz pozitiv sau într-un set de cazuri pozitive, explorând dacă dovezile prezumate a exista ale acestuia există în realitate cu adevărat.”¹⁷⁵

Pe de altă parte, „analiza de proces axată pe construirea de teorii (*“theory-building process tracing”*) este o formă mult mai inductivă a cercetării și utilizează o analiză structurată a acestui material pentru a construi un mecanism cauzal ipotetic plauzibil prin intermediul căruia o cauză (sau un set de cauze) este interconectat cu un rezultat care poate fi prezent în mai multe cazuri, însemnând că poate fi generalizat dincolo de un caz singular.”¹⁷⁶

În fine, „analiza de proces axată pe explicarea rezultatelor (*“explaining-outcome process tracing”*) reprezintă o strategie de cercetare repetată care vizează să urmărească mecanismele cauzale pentru a produce o explicație comprehensivă a unui rezultat istoric

¹⁷⁴*Ibidem.*

¹⁷⁵*Ibidem.*

¹⁷⁶*Ibidem.*

particular. Tocmai de aceea, în multe aspecte, cercetarea care vizează explicarea rezultatelor procesului de urmărire este asemănătoare abducției pentru că este o juxtapunere continuă și creativă între materialul empiric și teorii.”¹⁷⁷

Având în vedere toate aceste elemente, lucrarea de față va aplica metoda analizei de proces în cadrul studiilor de caz selectate, iar din perspectiva tipologiei analizei de proces va opta pentru o analiză de proces axată pe testarea teoriilor, iar în plan secundar și pe o analiză de proces axată pe explicarea rezultatelor.

Testarea teoriilor prezentate pe larg în cadrul primului capitol al lucrării constituie, de altfel, un punct central al analizei. Acest demers este esențial nu doar din perspectiva validării sau nu a ipotezei de cercetare, fiind utilizate drept cadru de referință în acest proces ci mai ales prin noutatea pe care aplicarea lor o poate aduce asupra temei de cercetare alese.

Analizarea unor abordări teoretice de factură clasică din sfera relațiilor internaționale cum este cazul teoriei regimurilor internaționale este importantă prin prisma raportării la puținele eforturi de acest tip în domeniu. Acest aspect este relevant cu atât mai mult cu cât în general teoreticienii din sfera relațiilor internaționale au aplicat în general aceste teorii asupra unor evenimente istorice mari sau asupra unor zone geografice precum continentul european, american sau cel asiatic și și-au îndreptat mai puțin atenția asupra spațiului african.

În același timp, testarea unor abordări noi în domeniu, cum este analiza de rețea contribuie semnificativ la extinderea analizei și îi conferă acesteia o și mai mare profunzime în înțelegerea modului unic de relaționare franco-african, cele trei studii de caz alese fiind extrem de ilustrative și având mai ales un rol esențial în acest demers.

Prin intermediul celor două lentile teoretice alese, cele două concepte fundamentale: *Françafrique* și *Afrique-France* vor fi defalcate și analizate pe larg în cadrul ultimului capitol al lucrării, testând astfel validitatea și aplicabilitatea acestor teorii asupra situației celor trei state africane alese spre a fi studiate. În acest sens, argumentele de factură istorică detaliate în cadrul celui de-al treilea capitol care, vor servi drept bază pentru exemplificarea modului concret de aplicare al cadrului teoretic, în cadrul analizei de proces.

Din perspectivă metodologică, lucrarea va utiliza și o a doua tipologie a analizei de proces, cea centrată pe explicarea rezultatelor. Teza va încerca să ofere un răspuns cât mai extins și pertinent și o explicație cât mai comprehensivă asupra schimbărilor produse în modul deosebit de evoluție pe care l-au cunoscut relațiile franco-africane după 1990.

¹⁷⁷*Ibidem.*

Pornind de la ipotezele de cercetare și de la premisele teoretice prezentate pe larg în cadrul primului capitol (teoria regimurilor internaționale și analiza de rețea), lucrarea va urmări testarea acestora, pe de-o parte, iar, în același timp va avea în vedere mecanismele cauzale, respectiv dovezile empirice care sunt ilustrative pentru modul de restructurare al relațiilor franco-africane după 1990, dintr-o perspectivă faptică, istorică.

În vederea efectuării unei analize în profunzime asupra modului de reflecție a schimbărilor intervenite în modul obișnuit de derulare a relațiilor franco-africane în perioada post 1990, utilizarea analizei de proces va fi dublată de metode de comparare a studiilor de caz selectate pentru a testa într-o manieră cât mai complexă și eficientă ipotezele lucrării și validitatea premiselor teoretice descrise în primul capitol.

Concluzii

Cel de-al doilea capitol a urmărit să prezinte de o manieră succintă, coerentă și comprehensivă scopul fundamental al lucrării, precum și ipotezele de cercetare și obiectivele specifice ale acesteia. În același timp, pornind de la premisele istorice și teoretice descrise în cadrul capitolului precedent, în cea de-a doua parte a lucrării este ilustrată metodologia prin intermediul căreia vor fi urmărite ipotezele de cercetare, prezentând, în același timp și motivația selectării celor trei studii de caz care vor fi abordate pe larg în capitolul trei al lucrării, prin aplicarea grilei de analiză elaborată în cadrul acestui capitol.

Din această perspectivă, cercetarea pornește de la identificarea unor întrebări de cercetare definite în parametrii „ce,” „de ce,” „cum,” prezentate mai pe larg în cadrul prezentei propuneri în secțiunea dedicată prezentării obiectivelor de cercetare și grilei de analiză, propunând totodată o interpretare duală a conceptelor de *Françafrique* și *Afrique-France*: atât ca un veritabil regim internațional cât și ca o veritabilă rețelistică construită de fosta metropolă franceză cu vechile colonii africane.

Unitățile de analiză sunt reprezentate de cele trei state africane selectate, Coasta de Fildeș, Benin și Gabon, criteriile transversale propuse se înscriu în logica de interconectare a datelor cu propunerile lucrării, iar criteriile de interpretare se subsumează paradigmelor teoretice selectate, dar și metodelor și instrumentelor specifice studiului de caz, metodei de urmărire a procesului și analizei de discurs.

În acest sens, cele trei studii de caz au fost alese pe baza principiului reprezentativității, dar și a necesității și dorinței de a conferi profunzime analizei realizate în cadrul prezentei teze. În același timp, cele trei state africane portretizează într-o manieră clară

atât intensitatea și istoricul relațiilor franco-africane, cât și schimbările cunoscute de acestea în perioada post 1990, element esențial în validarea sau invalidarea ipotezei centrale de cercetare și a celorlalte ipoteze transversale prezentate în cadrul acestui capitol al lucrării.

Metoda studiului de caz a fost aleasă ca metoda de cercetare centrală a lucrării pentru că a fost considerată singura dintre cele care presupun o observație indirectă, dar care păstrează totuși un grad ridicat de detalieri și complexitate, păstrându-și profunzimea în analiză. Pentru a avea în același timp un grad crescut de obiectivitate, dar și pentru a testa ipoteza centrală și ipotezele secundare prin raportarea la mai multe situații, lucrarea va avea în vedere trei studii de caz.

Acestea vor constitui nucleul aparatului metodologic și elementele fundamentale la care se va raporta lucrarea în identificarea schimbărilor produse în relațiile franco-africane după anul 1990. De asemenea, în analizarea validității ipotezei centrale, pentru a spori profunzimea studiului și a completa cadrul metodologic de referință, cercetarea va fi completată prin utilizarea unor metode multiple, toate aparținând metodologiei de cercetare calitative precum: analiza de text, analiza de discurs sau analiza de proces.

Astfel, în vederea testării ipotezelor de cercetare propuse, grila de analiză construită ca un veritabil nucleu al argumentației lucrării, va fi aplicată prin intermediul unei metodologii de cercetare calitative, susținută în special prin intermediul metodei studiului de caz. Mai mult decât atât, pentru a consolida puterea argumentelor, lucrarea va opta pentru utilizarea studiilor de caz multiple. Această alegere are drept punct de pornire premisa că studiile comparative ar putea aduce valoare adăugată lucrării, consolidând în același timp argumentele de factură teoretică și istorică care au constituit fundamentul construirii ipotezelor de cercetare ale prezentei teze.

Grila de analiză va fi astfel aplicată asupra a trei studii de caz tocmai într-un efort mai aprofundat de a spori profunzimea analizei și de a urmări să identifice premisele comune și caracterul transversal, general aplicabil al formei de manifestare a colonialismului francez în Africa, prezent cu aceeași intensitate și urmărind obiective similare în cazul celor trei state selectate spre a fi supuse analizei. În același timp, studiile de caz vor fi expresia schimbării survenite în relațiile franco-africane după anul 1990, atunci când a debutat procesul de inversare a raportului de forță între fostele colonii africane și mai vechea metropolă franceză, în favoarea celor dintâi.

Metodologia aleasă ilustrează, de altfel, caracterul și mizele acestei lucrări, care nu este însă una de factură istorică. Argumentele vor fi unele de natură empirică, bazându-se pe

evenimente deja încheiate, dar vor fi completate și de evoluții și elemente de actualitate, fără a asuma însă un caracter exhaustiv din perspectiva prezentării faptelor.

Vor fi urmărite doar acele aspecte care sunt relevante pentru construirea grilei de analiză prezentate în cadrul acestui capitol. Abordarea va fi una specifică teoriei relațiilor internaționale și va avea un caracter teoretic, prin raportarea la conceptele prezentate în cadrul primului capitol și va urmări secvențialitatea desfășurării evenimentelor doar în măsura în care acestea se dovedesc a fi importante pentru analiza teoretică aprofundată pe care își propune să o realizeze această lucrare, fără a urmări însă să exploreze toate evenimentele din istoria desfășurării relațiilor Franței cu cele trei state africane alese drept studii de caz.

Pornind de la toate aceste argumente de factură istorică și teoretică prezentate în cadrul primului capitol, precum și urmărind structura analizei, grila de interpretare, ipotezele, obiectivele lucrării și detaliile de ordin metodologic cuprinse în cel de-al doilea capitol, ultimele două capitole ale lucrării de față vor fi dedicate aplicării tuturor acestor argumente de ordin teoretic. Următorul capitol va fi astfel dedicat prezentării pe larg a situației studiilor de caz selectate: Coasta de Fildeș, Gabon și Benin, prin raportarea la relațiile de tip *Françafrique* și ulterior *Afrique-France*, iar cel de-al patrulea capitol va fi structurat sub forma unei analize comparative care să evidențieze principalele rezultate ale investigației și concluziile testării ipotezelor acestei cercetări.

Capitolul III-Aspecte/dovezi empirice ale trecerii de la *Françafrique* la *Afrique-France*.

Studii de caz: Coasta de Fildeș, Gabon și Benin

Introducere

Cel de-al treilea capitol al lucrării asigură trecerea spre partea aplicată și analitică a lucrării, testând ipotezele de cercetare ale lucrării, operaționalizate în cadrul capitolului precedent. Din această perspectivă, miza acestui capitol este aceea de a testa asumțiile teoretice și ipotezele de cercetare prin raportare la o serie de elemente empirice, utilizând metodologia de cercetare calitativă aleasă: studiul de caz, dublat de analiza de proces și analiza de discurs, ca metode principale de cercetare, alături de analiza documentelor oficiale și de alte comunicate oficiale.

Rolul acestui capitol este acela de a asigura trecerea spre ultima parte a lucrării, grila de analiză comparativă. Tocmai de aceea, elementele empirice identificate în acest capitol în cazul fiecăruia dintre cele trei studii de caz vor fi utilizate atât prin prisma singularității și unicității lor în a demonstra modul de transformare al relațiilor franco-africane, cât și din perspectiva utilizării lor, inclusiv în cadrul unei abordări comparative realizate ulterior.

Într-o primă parte, cele trei studii de caz alese Coasta de Fildeș, Gabon și Benin vor fi abordate separat, urmărind identificarea istoricului relației fiecărei foste colonii africane cu Franța în etapele post decolonizare și în mod special după 1990. Fără a neglija firul cronologic al relațiilor celor trei state africane cu fosta metropolă, capitolul nu are drept scop central analizarea modului de derulare al relațiilor franco-africane (pe baza celor trei studii de caz alese) din perspectiva unei abordări istorice. Obiectivul urmărit este acela de a analiza factorii care au condus la reșezarea relațiilor franco-africane în perioada post 1990 în cazul celor trei state, precum și impactul schimbărilor produse în această perioadă asupra modului de interacțiune între vechile colonii și fosta metropolă.

Fără a asuma însă obiectivul realizării unei analize exhaustive asupra relațiilor Franței cu cele trei studii de caz selectate, lucrarea va îmbrăca forma unei analize succinte și concentrate a evoluțiilor înregistrate în interacțiunile franco-africane din perspectivă istorică. Tocmai de aceea, perspectiva factuală, fundamentată pe evenimentele istorice nu va fi una urmărită *in extenso*, ci va constitui doar o parte a analizei mai aprofundate a schimbărilor survenite în etapa post 1990.

În acest sens, acest al treilea capitol al lucrării este esențial în structura întregii teze pentru că facilitează tranziția spre partea de demonstrație și argumentare din cadrul celui de-al patrulea capitol. Rolul acestei părți este acela de a identifica pe de-o parte fundamentul relațiilor franco-africane în cazul fiecăruia dintre cele trei studii de caz, eventualele *pattern-uri* urmând a fi analizate ulterior, iar, pe de altă parte, acela de a distinge și prelua principalele argumente care să ilustreze tranziția de la *Françafrique* la *Afrique-France*.

Toate aceste elemente identificate în cazul fiecăruia dintre cele trei state africane vor fi analizate ulterior comparativ și vor fi interpretate pe baza grilei de analiză construite în cadrul celui de-al doilea capitol al lucrării. În acest scop, cele trei studii de caz vor constitui, în primă instanță, ele însele, dovezi ale acestei tranziții, iar reflecțiile acestei schimbări, produse sub diverse forme de manifestare, vor fi mai întâi identificate separat pentru fiecare dintre acestea.

Așadar, pornind de la aceste premise, fiecare subcapitol va trata, în mod individual, studiile de caz, concentrându-se separat pe situația fiecăreia dintre cele trei foste colonii africane. Având în vedere atât contextul general adus de fenomenul decolonizării și ulterior modificărilor produse la nivel global în anul 1989, cât mai ales schimbările survenite în mod particular în cazul fiecăreia dintre cele trei foste colonii africane, fiecare subcapitol al acestei secțiuni va viza identificarea modului de apariție a unei schimbări/discontinuități în relațiile franco-africane post 1990, precum analizarea naturii acestei schimbări, formele sale de manifestare și modul în care aceasta a fost extrapolată la nivel macro, în cadrul politicii franco-africane, în ansamblul său.

După analizarea studiilor de caz în mod individual, concluziile acestei secțiuni vor facilita trecerea spre aplicarea grilei de analiză construite în cadrul capitolului doi. Cel de-al treilea capitol va asigura o trecere lină și firească spre ultima secțiune a lucrării, respectiv capitolul patru, care va avea drept obiectiv realizarea unei analize comparative, fundamentată deopotrivă pe utilizarea criteriilor transversale prezentate în capitolul doi și pe noile premise de factură istorică, reieșite în cadrul fiecărui subcapitol, prin analizarea studiilor de caz.

Pornind de la prezumția că ansamblul acestor discontinuități apărute în relațiile franco-africane după 1990, a marcat ceea ce în cadrul prezentei teze definim drept o trecere de la *Françafrique* la *Afrique-France*, cel de-al treilea capitol al lucrării va încerca să identifice argumentele menite să fundamenteze ipoteza centrală și ipotezele transversale și să identifice și analizeze totodată formele concrete de manifestare ale acestei schimbări.

Cele trei state africane au fost selectate din rațiuni care vizează atât legăturile istorice de o intensitate aparte, dar și evoluții din istoria recentă, din etapa post1990, care, au sugerat

în unele cazuri apariția unei forme de neocolonialism, manifestată prin conexiuni de tip *Françafrique* și trecerea spre *Afrique-France* (extrem de ilustrativ în acest sens fiind mai ales cazul Gabonului).

Mai mult decât atât, aceste trei studii de caz constituie ele însele dovezi ale trecerii spre *Afrique-France* prin schimbările intervenite sub diferite forme în special după 1990. În același timp însă, evoluțiile intervenite în cazul fiecăruia dintre cele trei state nu sunt relevante doar prin singularitatea lor ci și prin modul în care acestea s-au constituit drept modele la nivelul subregiunilor acestora, iar aceste schimbări au fost ulterior replicate și în cazul altor state aflate în vecinătatea acestora, fie într-o manieră similară, fie într-un mod distinct.

De altfel, două dintre cele trei studii de caz selectate ocupă un rol central în cadrul preocupărilor franceze din perspectiva resurselor de care dispun, element esențial utilizat de liderii africani mai ales în contextul redefinirii relațiilor franco-africane: „Coasta de Fildeș, Camerun și Gabon, țările bogate ale «*pré carré*».”¹⁷⁸ Politica Franței în raport cu aceste state, inclusiv după decolonizare, a mizat pe menținerea unei relații cât mai apropiate, element necesar pentru asigurarea surselor de materii prime necesare în continuare fostei metropole.

Toate cele trei state africane au o istorie aparte a relațiilor cu Franța, extrem de relevantă inclusiv din perspectiva conexiunilor strânse existente între liderii francezi și liderii africani, fiind trei cazuri etalon ale modului unic de legături denumit generic *Françafrique*. Mai mult decât atât, în toate cele trei situații remarcăm un proces treptat de redefinire a legăturilor cu fosta metropolă începând cu anul 1990, schimbări ce se manifestă etapizat în diferite sectoare, marcând o inversare a raporturilor de interacțiune în favoarea fostelor colonii franceze din zona continentului african.

Din această perspectivă, abordarea și comparația sugerată de Antoine Glaser este revelatoare și utilă pentru modul în care au evoluat relațiile franco-africane după 1990: „Franța, în zona continentului african, aflată în aceeași situație – inconfortabilă - ca Uniunea Sovietică deunăzi în Europa de Est, susține o mișcare pentru care nu mai are mijloacele să o implementeze.”¹⁷⁹

Antoine Glaser asociază aceste propuneri de reformă ale liderilor francezi din etapa post 1990 cu eforturile de modernizare și deschidere propuse de Mihail Gorbaciov după preluarea puterii. În această linie însă, sesizăm și o similaritate a eșecului acestor forme de

¹⁷⁸ Stephen Smith, Antoine Glaser, *Ces Messieurs Afrique. Le Paris-Village du continent noir*, Paris : Calmann Lévy, p. VIII.

¹⁷⁹ *Ibidem*, p. VII.

regândire a relațiilor franco-africane, în special pe fondul schimbărilor mai ample survenite în plan internațional, care au avut efecte importante inclusiv asupra continentului african.

De altfel, modul aparte în care Franța și-a însușit inclusiv procesul de decolonizare, a diferențiat-o complet de celelalte foste puteri coloniale. Colonialismul francez a fost, în sine, unul aparte față de politica celorlalte state coloniale, iar decolonizarea a urmat aceeași linie, care a încercat să păstreze o legătură cât mai strânsă cu fostele colonii africane, politica franceză în raport cu Africa, după 1960, fiind constant descrisă ca o formă de neocolonialism.

În acest sens, cele trei studii de caz s-au remarcat încă din perioada colonialismului drept state importante, în nucleul relațiilor franco-africane, iar după încheierea procesului de decolonizare au devenit piloni ai noului mod de definire a interacțiunilor cu fosta putere colonială. Fie că avem în vedere un fundament economic (resursele de petrol ale Gabonului sau cele de cacao ale Coastei de Fildeș), fie că vorbim de unul politic (parteneriate strategice) sau de însăși paternitatea termenului de *Françafrique* (care i-a fost atribuită primului președinte al Coastei de Fildeș, cele trei state au avut un rol esențial în construirea ceea ce am definit drept *Françafrique* și, mai mult decât atât, au devenit ilustrative după 1990 pentru ceea ce considerăm a fi această schimbare de paradigmă a relațiilor franco-africane, trecerea spre *Afrique-France*.

Așadar, acest capitol va fi centrat pe o descriere succintă a principalelor evenimente care au marcat, construit și redefinit relațiile Franței cu fiecare dintre cele trei state africane alese drept studii de caz, va avea rolul de a cadra dintr-o perspectivă istorică succintă, dar consecventă evoluția relațiilor franco-africane, un demers esențial pentru înțelegerea transformărilor produse și va asigura în cele din urmă o trecere firească și logică spre partea analitică care constituie nucleul tezei și care va fi realizată în capitolul următor. Ulterior, pornind de la aceste premise istorice, cel de-al patrulea capitol al lucrării va aplica grila descrisă în cadrul capitolului metodologic și va analiza, într-o manieră comparativă, modul în care s-a produs această tranziție extrem de importantă în cadrul relațiilor franco-africane, definită în cadrul lucrării sub formula de *Afrique-France*.

Fără a asuma meritele realizării unei analize exhaustive asupra legăturilor franco-africane în cadrul celor trei studii de caz, capitolul își propune să ofere o perspectivă analitică sintetică menită să testeze ipoteza centrală a lucrării. De altfel, abordarea va fi una cronologică, dar nu exclusiv istorică, urmărind să identifice și analizeze nu doar contextul apariției acestei transformări ci mai ales cauzele structurale ale acesteia și domeniile de manifestare, având scopul de a testa validitatea ipotezei centrale și a ipotezelor transversale ale prezentei lucrări.

3.1 Coasta de Fildes

Coasta de Fildes ocupă un loc aparte în cadrul ansamblului relațiilor franco-africane atât în etapa de vârf a colonialismului francez cât și în contextul procesului de decolonizare debutat în anii 1960. Istoricul interacțiunilor dintre liderii ivorieni și cei francezi a reflectat, în permanență, o simbioză de obiective comune care au avut un impact pozitiv inclusiv în dezvoltarea economică a statului ivorian după decolonizare.

În ceea ce privește istoria interacțiunilor franco-ivoriene, primul contact cu francezii are loc „în anul 1637, iar în 1750, zona e invadată de populații din zona Ghanei de azi ce stabilesc regatul Baoulé, în preajma orașului Sakasso.”¹⁸⁰ Acesta este primul moment consemnat în analele istoriei drept punct de pornire al relațiilor franco-ivoriene, urmând a fi un prim reper în analizarea dezvoltării ulterioare a cooperării acestor două state care a ajuns în cele din urmă să fie definită drept *Françafrique*.

Ulterior, în anul 1830, francezii stabilesc în zona Coastei de Fildes posturi de schimb comercial și pun bazele unui protectorat la negocierea căruia a participat amiralul Bouët-Willaumez, fiindu-i stabilite și granițele cu țările vecine. În anul 1904, „a devenit chiar parte a Federației Africii de Vest Franceze (Africa Occidentală Franceză) și a început să se afle complet sub conducerea Celei de-a Treia Republici.”¹⁸¹ Din acest moment, Coasta de Fildes a devenit practic în mod oficial colonie franceză. Relațiile colonie-metropolă au fost extrem de consistente, iar țara a prosperat mult și s-a dezvoltat în perioada în care a fost parte a Imperiului Colonial Francez.¹⁸²

Abia în anul 1943 s-a format primul grup politic local, indigen, Sindicatul Agricol African (SAA), sub conducerea lui Félix Houphouët-Boigny. Acest grup politic avea menirea de a-i reprezenta pe proprietarii de pământ ai zonei și pe fermieri, trebuind să le susțină interesele în fața conducerii puterii coloniale. Treptat, Coasta de Fildes făcea din acest moment primii pași pe calea independenței câștigate mai apoi pe cale pașnică. datorită abilității celui ce avea să îi fie primul președinte.

La referendumul inițiat de Charles de Gaulle în data de 28 septembrie 1958 în cadrul comunității franco-africane, (prin care teritoriile aveau de ales între a sprijini constituția sau

¹⁸⁰Alistair Boddy Evans, "A very Short History of Côte d'Ivoire", [f.a.], <http://africanhistory.about.com/od/ctedivoir1/a/def-Cote-d-Ivoire.htm>, accesat în 18.04.2020.

¹⁸¹*Ibidem*.

¹⁸²Pentru o cercetare *in extenso*, vezi și Georges B. Beylignont *Côte d'Ivoire et Afrique Francophone*, Paris: L'Hermattan, 2012, pp. 85-90.

a-și proclama independența), Félix Houphouët-Boigny a afirmat clar: „Orice s-ar întâmpla, Coasta de Fildeș va intra direct în cadrul comunității Franco-Africane. Celelalte teritorii sunt libere să se grupeze între ele înainte de a se alătura.”¹⁸³

Această „mișcare” i-a permis mai apoi să urmeze nestingherit drumul spre obținerea independenței țării, în anii ce au urmat. În acest sens, Félix Houphouët-Boigny a format Partidul Democratic al Coastei de Fildeș (PDCI) - primul partid politic al țării, a introdus un sistem politic unipartidic, iar la data de 7 august 1960, Coasta de Fildeș și-a obținut independența.¹⁸⁴

Așadar, putem observa că statul ivorian a fost încă de la început un stat privilegiat prin raportare la interacțiunea cu fosta metropolă, aspect acceptat și dezvoltat puternic de-a lungul timpului deopotrivă de liderii francezi și ivorienii care au urmărit permanent o politică de intensificare a conexiunilor dintre cele două state. Aceste legături strânse au fost încurajate și chiar avansate și aprofundate mai mult de președinții Coastei de Fildeș, relația cu Franța fiind considerată cheia de boltă a progresului și asigurării prosperității statului ivorian.

Coasta de Fildeș a fost pentru o perioadă îndelungată de timp un veritabil centru al puterii franceze inclusiv în perioada ce a urmat etapei de decolonizare din anii 1960. Relațiile extrem de intense stabilite în perioada colonialismului francez și perpetuarea interacțiunilor franco-ivoriene după dobândirea independenței, alături de puternicele legături existente între liderii francezi și cei ivorienii au contribuit la plasarea permanentă a Coastei de Fildeș în centrul preocupărilor Franței în spațiul Africii francofone.

În acest sens, este extrem de ilustrativ faptul că însuși termenul *Françafrique* a fost inventat și avansat pentru prima dată de către primul președinte al Coastei de Fildeș, Félix Houphouët-Boigny pentru a-și denumi politica axată pe menținerea unor strânse legături cu Franța chiar și în perioada post-independență, construind o relație de prietenie cu Jacques Foccart, consilierul principal privind politica Africană în guvernele de Gaulle și Pompidou.¹⁸⁵

Prevalându-se de relațiile extrem de puternice menținute cu fosta putere colonială, Boigny a reușit să domine politica ivoriană un timp îndelungat, până la dispariția sa, la începutul anilor 1990 și să asigure o evoluție economică a țării sale extrem de bună, apreciată și denumită pentru o perioadă îndelungată de timp drept „miracolul ivorian.” Acesta s-a aflat

¹⁸³ Daily Observer, "Big Read: Félix Houphouët-Boigny: Builder of modern Ivory Coast", 5 Februarie 2009, <http://observer.gm/africa/gambia/article/big-read-felix-houphouet-boigny-builder-of-modern-ivory-coast>, accesat în 22.02. 2020.

¹⁸⁴ Evans, *op. cit.*

¹⁸⁵ Jean Pierre Bat, *LeSyndrome Foccart*, Barcelona: Gallimard, 2012, p. 19.

un timp îndelungat în fruntea statului ivorian și a reușit să asigure decenii de prosperitate țării sale, precum și o relație extrem de puternică cu fosta metropolă.

Predilecția și privilegiile acordate Coastei de Fildeș în cadrul politicii franceze s-au reflectat în mod direct în progresele înregistrate de acest stat vest-african în etapa de după decolonizare, iar rezultatele au fost unele vizibile și măsurabile: „Coasta de Fildeș postcolonială a avut cel mai mare număr de asistenți tehnici francezi, cel mai mare număr de studenți în cadrul universităților franceze și cel mai mare număr de mari întreprinderi franceze decât orice altă țară africană.”¹⁸⁶ Intensitatea relațiilor cu Franța a reușit să amplaseze statul ivorian în centrul politicii africane a Franței și să-i asigure ulterior toate resursele necesare dezvoltării economice.

Toată această dezvoltare extrem de rapidă a fost însă construită în mod direct în jurul figuraii dominante a lui Boigny care a reușit să domine politica ivoriană timp de numeroase decenii și a menținut stabilitatea în mod unilateral, prin intermediul relațiilor privilegiate de care dispunea la Paris. Pe parcursul celor mai mult de trei decenii în care s-a aflat în fruntea statului ivorian, acesta a fost preocupat permanent de unificarea principalelor grupuri etnice de pe teritoriul țării, lucru considerat esențial pentru asigurarea unității și sprijinului politic. De aceea, în 1965, acesta spunea: „este necesar ca în interiorul Coastei de Fildeș să realizăm unitatea tuturor ivorienilor și, în special, egalitatea între ei indiferent dacă locuiesc în nord, vest sau est.”¹⁸⁷

În Coasta de Fildeș există peste 60 de grupuri etnolingvistice, cele mai importante aparținând uneia din cele șase familii: Krou, Akan, Mandé Sud, Mandé Nord, Voltaic și Gur. Conform unui recensământ din 1998, 31% din populație aparține grupului Akan, 10% grupului Krou, 8% aparțin grupului Mandé Sud, 12% sunt membri Mandé Nord și 13% revine grupului Gur.¹⁸⁸ Un alt element important este acela că grupurile din nord sunt de regulă musulmane, iar cele din sud sunt protestante sau catolice. În plan intern, principala sa preocupare a fost legată de asigurarea unității tuturor grupurilor etnolingvistice, garantând drepturi egale tuturor.

În politica externă, acesta s-a remarcat mai ales prin faptul că s-a opus constant propunerilor de a crea Statele Unite ale Africii (deși nu era împotriva dezvoltării unității africane), urmând exemplul președintelui francez, Charles de Gaulle, care mereu a respins

¹⁸⁶ Abou B. Bamba, *African Miracle, African Mirage. Transnational Politics and the Paradox of Modernization in Ivory Coast*, Ohio: Ohio University Press, 2016.

¹⁸⁷ Moya Collet, "Ivorian identity constructions: ethnicity and nationalism in the prelude to civil war", în *Nations and Nationalism*, vol.12, nr.4, University of New South Wales, Australia, 2006, p.619.

¹⁸⁸ Daniel Chirot, "The Debacle in Côte d'Ivoire" în *Journal of Democracy*, vol.17, nr.2, Academic Research Library, 2006, p. 65.

ideea unei Europe integrate, complet unificate. Pentru Félix Houphouët-Boigny, crearea Statelor Unite ale Africii ar fi reprezentat o amenințare la adresa suveranității recent dobândite a Coastei de Fildeș și ar fi afectat parteneriatul puternic pe care îl avea cu Franța. Ambiția sa cea mai mare era aceea de „a alia diferitele națiuni africane în cadrul unei organizații mai mare al cărei obiectiv să fie oferirea de asistență mutuală statelor membre.”¹⁸⁹

Crearea OUA (Organizația Unității Africane), i-a afectat însă aceste planuri, ca urmare a participat la crearea OCAM (l'Organisation Commune Africaine et Malgache, care s-a dezmembrat după ce jumătate din cele 16 țări membre au părăsit organizația ce era mult prea subordonată Franței). Motivul pentru care acesta s-a opus creării OUA era acela că Franța nu sprijinea această organizație. Tocmai de aceea, acesta „s-a alăturat, după dispariția OCAM, Nigeriei și împreună au pus bazele ECWA (Comunitatea Economică a Africii de Vest),”¹⁹⁰ ca o contrapondere la ceea ce era încă de atunci ECOWAS (Comunitatea Economică a Statelor Vest Africane). ECWA era menită să reia legăturile economice între fostele colonii franceze și să garanteze stabilitate în respectiva regiune, înlocuind mai vechile parteneriate comerciale între țările africane francofone, beneficiile fiind multilaterale.

Urmând aceste repere de politică internă și externă, Boigny a adus în mod cert prosperitate țării în cei 33 de ani în care s-a aflat la conducerea ei, prin menținerea unei strânse legături cu Franța, printr-o planificare atentă și prin dezvoltarea industriilor bazate pe boabe de cafea și cacao. Relația țării cu Franța a fost însă de departe punctul cheie al prosperității Coastei de Fildeș.

Aceste conexiuni erau însă absolut necesare și pentru Franța și pentru Coasta de Fildeș, fiind cheia asigurării statutului de mare putere al Franței, pe de-o parte, și cheia asigurării supraviețuirii, stabilității, dar mai ales dezvoltării politice și economico-sociale a Coastei de Fildeș, pe de altă parte. În același timp, de remarcat este și faptul că Boigny a devenit primul ministru african într-un guvern european.

Sfârșitul conducerii lui Boigny a avut un impact deosebit de important asupra evoluției ulterioare a statului ivorian cu atât mai mult cu cât s-a produs într-o perioadă marcată de schimbări importante deopotrivă la nivel european și global. Începutul anilor 1990 a marcat debutul unei perioade deosebit de importante în istoria Coastei de Fildeș și a interacțiunilor acesteia cu Franța mai ales în contextul în care schimbările acestea s-au produs pe fondul unor evoluții semnificative inclusiv la nivel european și chiar global.

¹⁸⁹ Daily Observer, *op. cit.*

¹⁹⁰ *Ibidem.*

Lipsit acum de figura dominantă a liderului său, statul ivorian a cunoscut o transformare importantă din perspectiva viitorului *leadership*, regăsindu-se angrenat în următorii ani într-o serie de bătălii politice care au escaladat în războaie civile și au necesitat în cele din urmă intervenția externă și apelul la fosta putere colonială, Franța. În absența figurii pivotale a liderului său, Coasta de Fildeș a cunoscut o schimbare semnificativă din perspectiva evoluției sale economice și politice, marcată de o inversare a dinamicii favorabile creșterii și dezvoltării din cauza schimbărilor intervenite în cadrul politicii ivoriene în era post Boigny.

De asemenea, politica ivoriană de după anul 1993 a fost dominată de ciocniri politice importante între numeroși lideri africani dornici să preia puterea, uneori chiar făcând apel la factori de natură identitară. Promovarea conceptului de *Ivoirité* (identitate ivoriană pură) a reieșit ca o contrapondere profundă față de politica conciliatoare fundamentată pe menținerea unității poporului și statului ivorian, pe care a susținut-o Boigny pe parcursul celor 33 de ani în care s-a aflat la conducerea țării.

Noile politici impuse de liderii ivorieni emergenți nu au făcut însă nimic altceva decât să accentueze diviziunile în cadrul societății și să creeze un context favorabil apariției conflictelor și ulterior războiului civil, prin limitarea dreptului de a vota și candida de un concept artificial construit și promovat ca având scopul menținerii unității societății ivoriene. Decizia acestora de a nu urma linia politică promovată timp de mai bine de trei decenii de Boigny, care a reușit să aducă o prosperitate deosebită țării și să îi asigure un ritm susținut de dezvoltare, a condus în cele din urmă la sporirea disparităților și discrepanțelor din cadrul societății ivoriene și s-a materializat în divizarea țării și în izbucnirea unui război civil care a avut în următorii ani un impact nefast asupra statului ivorian.

Considerat pentru o perioadă lungă de timp modelul creșterii economice în Africa și un veritabil „bastion al stabilității”, Coasta de Fildeș s-a confruntat cu un război civil devastator cauzat de exacerbarea rivalităților dintre nordul țării și sudul acesteia. Sprijinul Franței, îndreptat în principal către populațiile musulmane din Nordul țării, l-a determinat pe Laurent Gbagbo (cel ce a condus țara între 2000 și 2011) să afirme o poziție independentă față de influența Franței.

Transformarea conducerii sale într-o dictatură a condus însă la izbucnirea celui de-al Doilea Război Civil Ivorian, în care a fost înfrânt de adepții lui Alassane Ouattara în urma alegerilor electorale din anul 2010. Franța și, implicit, Nicolas Sarkozy au jucat un rol

esențial în această victorie, oferindu-i sprijin lui Alassane Ouattara și reiterând o reluare a politicilor de tip *Françafrique*.¹⁹¹

După preluarea mandatului, Alassane Ouattara a lansat un plan de reconstrucție și reconciliere a țării și a îndemnat la dezarmare și la renunțarea la orice formă de violență. În misiunea sa, acesta a primit un sprijin constant din partea Comunității Internaționale și mai ales din partea Franței. În timpul mandatului lui Nicolas Sarkozy, în anul 2011, are loc recunoașterea de către UE, Franța și SUA a lui Alassane Ouattara ca președinte ales. Totodată, în anul 2012 acesta a semnat un acord de securitate menit să cimenteze relațiile dintre cele două țări, prin care Franța își lua angajamentul de a oferi sprijin în eforturile de reconciliere și reconstrucție statală ale fostei colonii franceze : „Franța îi va ajuta pe ivorieni să își reconstruiască țara, să asigure securitatea pentru toți și să ofere un viitor tuturor tinerilor ivorieni.”¹⁹²

Așadar, istoria Coastei de Fildeș și trecutul său colonial au jucat un rol esențial în întreaga evoluție a țării din perioada postelectorală și până în prezent. E imposibil să privim acest stat în afara legăturilor sale cu fosta metropolă, Franța, a cărei implicare a fost perpetuă chiar și după decolonizare. Țara a cunoscut cea mai mare prosperitate economică în perioada de 33 de ani în care a fost condusă de Félix Boigny. Ulterior, lansarea conceptului de *Ivoirité* de către Henri Konan Bédié și venirea mai târziu la putere a lui Laurent Gbagbo au dus la izbucnirea unui război civil devastator. Procesul de pace a urmat însă un parcurs dificil mai ales după alegerile din 2010, în urma cărora Ouattara a ieșit învingător. Acest lucru s-a datorat faptului că Gbagbo și susținătorii săi au văzut procesul de pace ca o amenințare.¹⁹³

De altfel, rezultatele alegerilor electorale din anul 2010 și modul în care au fost soluționate divergențele care au succedat alegerilor reflectă două perspective deosebit de semnificative în a ilustra evoluția relațiilor franco-africane în general și a celor franco-ivoriene cu atât mai mult în acest context. Pe de o parte, criza postelectorală a fost privită ca un al doilea război pentru independență, având în vedere implicarea mare a Franței în acest stat după decolonizare. Astfel, putem privi finalul crizei din perioada postelectorală din două perspective. Ea poate fi văzută ca o victorie a „păcii liberale,” de vreme ce s-a încheiat prin aducerea la putere a președintelui ales.

¹⁹¹ Maja Bovcon, "Françafrique and regime theory", în *European Journal of International Relations*, 23 August 2013, p. 12.

¹⁹² News Wires, "Ouattara, Sarkozy sign security deal in Paris", în France24, <http://www.france24.com/en/20120126-ouattara-ivory-coast-sarkozy-france-treaty/>, 26.01.2012, accesat în 23.02.2019.

¹⁹³ Pentru o cercetare *in extenso* vezi și Malick Ndiaye, *Où va la Côte d'Ivoire?*, Paris: L'Hermattan, 2011, pp. 162-173.

Pe de altă parte, „a anulat ideea că partidele ivoriene ar putea lucra împreună pentru a implementa un acord de pace negociat și ar putea înceta să mai vadă competiția politică ca un joc de sumă nulă.”¹⁹⁴ Cert este însă că experiența ivoriană are numeroase valențe mai ales dacă ne raportăm la *Françafrique*. Ea reprezintă o dimensiune inedită a politicii africane a Franței: „Este Laurent Gbagbo un 'iubit decepționat' sau un *homo politicus novus* al amicitiei franco-africane? (...) Ce semnifică totuși politica africană a Franței după cincizeci de ani de la obținerea independenței? (...) Finalmente, ce devine 'celula africană' la Palatul Élysée?”¹⁹⁵ Toate aceste întrebări reflectă caracterul unic al relațiilor franco-ivoriene și eforturile Franței de a asigura, chiar dacă într-o formă ușor alterată și schimbat, continuitatea în raport cu fosta colonie ivoriană.

Tocmai de aceea, atitudinea și intervenția Franței în criza din Coasta de Fildeș nu poate fi privită doar ca o formă de amestec în afacerile interne ale unui stat suveran în plan internațional. Ea este strâns legată de relațiile franco-africane vechi de sute de ani, de regimul pe care Franța l-a creat în această zonă, dar și de interesele sale economice. Dintr-o altă perspectivă, acțiunile fostei puteri coloniale pot fi privite și ca un angajament liber asumat de aceasta față de o zonă care în trecut era parte a imperiului său. Coasta de Fildeș ocupă un loc central în acest context în special datorită relațiilor intense stabilite între primii președinți ivorieni și oficialii de la Paris.

Cu toate acestea, sesizând nevoia de schimbare, liderii francezi încep să abordeze implicarea în crizele din fostele colonii africane dintr-o altă perspectivă, care să nu mai poată fi considerată o ingerință în afacerile interne ale unui stat suveran. Intervenția lui Nicolas Sarkozy, asumată de această dată de Franța ca o intervenție „în numele comunității internaționale(...) a fost cea care a făcut diferența, în plan militar, în favoarea lui Ouattara.”¹⁹⁶ Republica Franceză a jucat, din nou un rol decisiv în alegerea președintelui unei foste colonii africane, inclusiv cu riscul ca acțiunile sale să fie privite ca un amestec în afacerile interne ale unui stat suveran, independent.

Tocmai de aceea, alegerea lui Ouattara nu a fost acceptată cu ușurință în cadrul statului ivorian. „Adversarii *Françafrique* nu manifestă o simpatie excesivă pentru candidatul Ouattara. Acesta este un prieten bun al lui Omar Bongo și al lui Martin Bouygues, grup către

¹⁹⁴Giulia Piccolino, "David against Goliath in Côte d'Ivoire? Laurent Gbagbo's War against Global Governance", în *African Affairs*, 21 decembrie 2011, 111/442, p. 15.

¹⁹⁵Jean Pierre Bat, *op. cit.*, p. 664.

¹⁹⁶ Antoine Glaser, *AfricaFrance...*, p. 53.

care trebuie să cedeze câteva dintre serviciile publice ivoriene.”¹⁹⁷ Această teamă perpetuă de ingerințe în afacerile interne ale unui stat suveran și independent se manifestă cu precădere în cazul fostelor colonii africane din spațiul francofon.

Politica aparte urmată de Franța inclusiv după încheierea procesului de decolonizare, caracterizată de menținerea unor conexiuni strânse cu fosta metropolă a condus la instalarea unui sentiment puternic de nemulțumire de-a lungul timpului în cadrul societăților africane care au resimțit permanent implicarea Franței în afacerile interne ale propriilor state care acum erau în mod oficial independente.

Putem sesiza însă că esențiale în relațiile franco-ivoriene în etapa de după decolonizare, au fost aceste permanente legături strânse existente între liderii francezi și cei africani, încă de dinainte ca aceștia să asume cea mai înaltă funcție politică de conducere din stat. Aceste relații personale (strânse) pe care Nicholas Sarkozy le-a avut încă de la început cu Alassane Ouattara au imprimat politicii Franței față de Coasta de Fildeș un caracter și o specificitate aparte și au permis ingerințe semnificative în politica internă (agreate de viitorul președinte, Ouattara), în special în ceea ce privește desfășurarea scrutinului electoral prezidențial din anul 2010. De asemenea, acest tip de legături au dictat întotdeauna implicarea Franței în fostele colonii africane.

După această manifestare clasică a politicii africane a Franței, prin implicarea în soluționarea crizei postelectorale și sprijinirea propriului candidat, se observă însă o schimbare importantă în structurarea relațiilor franco-ivoriene. Un element deosebit de important în analiza intervenției Franței în cadrul crizei politice ivoriene este reflectat de dorința și decizia de a asigura o misiune de intervenție internațională, condusă de Organizația Națiunilor Unite. Obiectivul principal urmărit de liderii francezi prin acest element a fost acela de a evita o asumare directă, partizană, în cadrul disputei tocmai pentru a nu fi considerată o ingerință directă a Franței în afacerile interne ale unei foste colonii africane, aspect specific trecutului colonial și relațiilor de tip *Françafrique*.

Având în vedere modul de fundamentare al relațiilor franco-ivoriene de după decolonizare, axat în special pe istoricul și intensitatea legăturilor între liderii francezi și omologii africani, schimbările produse în ultimii ani în raporturile franco-ivoriene au avut drept cauză importantă și alegerea unor lideri francezi care nu au avut asemenea interacțiuni anterioare cu președinții africani. Asistăm acum la inaugurarea mandatelor unor președinți francezi care fie nu au un istoric al interacțiunii cu lideri tradiționali africani (cum este cazul

¹⁹⁷François-Xavier Verschave *apud* Patrick Pesnot, *Les dessous de la Françafrique*, Paris: Nouveau Monde Éditions, p.302.

lui François Hollande), fie aparțin unei noi tinere generații care nu a cunoscut perioada de glorie a colonialismului și postcolonialismului francez (Emmanuel Macron) și care își propun să reseteze relațiile franco-africane pornind acum de la noi fundamente și urmând noi linii de acțiune în acest sens.

Transformarea politicii Franței față de Africa a devenit un obiectiv asumat deschis de președinții francezi din ultimul deceniu și a avut un impact semnificativ asupra raporturilor cu anumite foste colonii africane. Absența unor legături prealabile între liderii africani și noii lideri francezi, precum și un anumit grad de apatie arătat în relația cu Africa și concentrarea spre alte zone de interes, au condus treptat la o schimbare a raportului de forțe între actori, liderii africani începând să impună propria politică liderilor francezi și impunând propriile limite, condiționalități și solicitări conducătorilor Republicii Franceze.

Această lipsă a istoricului interacțiunilor cu Africa anterior asumării mandatului de președinte al Franței, a avut un impact deosebit de important în relațiile cu statul ivorian. Sesizăm astfel o creștere treptată a influenței liderilor ivorieni asupra celor francezi prin prisma presiunilor pe care Ouattara le impune președintelui Hollande: „Deși François Hollande era extrem de sensibil în ceea ce privește domeniul securitar, Alassane Ouattara, solicită în cadrul acestui proces ca Franța să formeze nu unul ci două batalioane logistice ivoriene pentru a fi trimise în Mali.”¹⁹⁸

Mai mult decât atât, președintele ivorian începe să își asume un rol și mai important în plan internațional și să solicite intervenția Franței în plan extern în acord cu propriile obiective și interese: „Ouattara își surprinde omologul francez atunci când îi adresează rugămintea de a interveni pe lângă Christine Lagarde, director al Fondului Monetar Internațional pentru ca aceasta să oprească presiunile îndreptate împotriva președintelui ciadian Idriss Déby pentru gestionarea *boom-ului* său petrolifer (...) Iată că Ouattara pozează în decanul Africii în Franța.”¹⁹⁹

De altfel, această schimbare a raportului de forțe între Franța și fosta colonie vest-africană devine tot mai clară pe măsură ce Alassane Ouattara dobândește tot mai multă influență în zona continentului african, iar președintele francez are nevoie de forțele africane pentru a-și susține intervențiile în cadrul altor foste colonii africane.

Această politică axată pe principiul *quid pro quo* devine în ultimii ani fundamentul relațiilor franco-ivoriene în contextul în care liderii ivorieni dobândesc tot mai multă influență la nivel internațional și încep să impună liderilor francezi propriile condiții pentru

¹⁹⁸ Antoine Glaser, *AfricaFrance...*, p. 62.

¹⁹⁹ *Ibidem*.

oferirea sprijinului țărilor lor în susținerea unor demersuri franceze în cadrul unor organizații internaționale sau chiar și pentru oferirea accesului la materiile prime și resursele de care dispun statele africane.

Astfel, „cel mai bun prieten african al lui Nicholas Sarkozy devine de neatinș la Élysée mulțumită sprijinului pe care l-a acordat pe parcursul crizei din Mali. În februarie 2012, Alassane Ouattara a fost ales pentru o perioadă de doi ani președintele Comunității Economice a Statelor Africii de Vest (ECOWAS) (...) În ianuarie 2013, François Hollande are nevoie de sprijinul acestei organizații regionale pentru a se lansa în cea mai importantă operațiune militară națională efectuată de Franța după 50 de ani, operațiunea Serval, în Mali.”²⁰⁰

După încheierea intervenției în Mali, Ouattara întreprinde o altă acțiune care reflectă noua poziționare a liderilor africani în raport cu fosta metropolă, propunând sărbătorirea succesului operațiunii Serval și premierea liderului francez pentru acțiunile sale în Mali: „Pe 5 iunie 2013, în cadrul UNESCO, acesta își arată avantajul deținut. *Premiul Félix Houphouët-Boigny* îi revine lui François Hollande pentru acțiunea sa din Mali. Președintele ivorian le propune colegilor săi să organizeze un dejun al șefilor de stat africani pentru a-l sărbători pe liderul războiului, Hollande, care a avut un rol decisiv în cadrul operațiunii Serval.”²⁰¹

Ulterior, în cadrul discursului său, Hollande și-a manifestat aprecierea față de această acțiune și a considerat momentul ca fiind „cea mai importantă zi”²⁰² a vieții sale politice de până atunci. Toate aceste manifestări menite să câștige bunăvoința liderilor francezi au un impact deosebit în dinamica relațiilor franco-ivoriene și sunt sugestive pentru a demonstra noua poziționare a acestora în raport cu fosta metropolă.

În esență, continuitatea în relația cu Africa și implicit cu fosta colonie africană, Coasta de Fildeș, care a patentat noțiunea de *Françafrique* în definirea specificității și unicității relațiilor stabilite a reprezentat un principiu fundamental, care a dominat politica liderilor francezi chiar și în etapa post 1990.

Odată cu asumarea funcției de președinte al Republicii Franceze de către Emmanuel Macron însă, relațiile franco-africane în general și cele franco-ivoriene în mod particular, au cunoscut o nouă dinamică definită inițial sub forma unei relansări, cel puțin la nivel discursiv, într-o primă etapă. Politica noului președinte francez, concentrată în jurul ideii de creștere a

²⁰⁰ Antoine Glaser, *AfricaFrance...*, p.61.

²⁰¹ *Ibidem*, p. 62.

²⁰² François Hollande *apud* Antoine Glaser, *AfricaFrance.*, p. 62.

rolului Franței la nivel global mizează și pe o menținere a implicării Franței în zona Africii francofone. Viziunea președintelui francez Emmanuel Macron reia o temă recurentă a politiciii ultimilor lideri francezi: ideea renunțării la legături de tip *Françafrique*, dar insistă în continuare pe necesitatea menținerii zonei continentului african în nucleul politiciii externe franceze.

Istoricul relațiilor franco-africane, alături de conexiunile create inclusiv după 1989 între liderii francezi și ideea că politica franceză e legată în mod indisolubil de evoluția fostelor sale colonii sunt factorii care definesc în mod decisiv politica Franței în plan global. De altfel, Emmanuel Macron a pledat în continuare pentru menținerea fostelor colonii africane în atenție, ca domeniu prioritar al politiciii externe, exprimând însă disponibilitate în a redefini relațiile franco-africane în alți termeni, care să nu mai fie dictați în mod exclusiv de fosta metropolă.

Emmanuel Macron își asumă în mod deschis o redefinire a relațiilor franco-africane și, implicit, a celor franco-ivoriene, care să se fundamenteze pe principiul echității, în cadrul căreia actorii să negocieze pe baze de egalitate, îndepărtându-se de tradiționalul mod de poziționare superioară a Franței față de fostele colonii africane. Egalitatea și buna colaborare ar trebui să fie acum principiile care să ghideze modul de raportare al Franței față de statele vest-africane.

Mai mult decât atât, actualul președinte francez evită să utilizeze termenul de *Françafrique* în spațiul public atunci când în alocuțiunile sale face referiri la relațiile franco-africane. De altfel, în cadrul unui turneu african, aflându-se la Ouagadougou, Emmanuel Macron a declarat că nu mai există o „politică africană a Franței,”²⁰³ tocmai pentru a înlătura orice trimiteri la trecutul colonial și la perpetuarea formelor de neo-colonialism francez în raport cu statele africane francofone. Cu toate acestea, relația cu fostele colonii africane rămâne în mod cert un element esențial în nucleul politiciii externe franceze și păstrează un caracter privilegiat în cadrul ansamblului relațiilor bilaterale ale fostei metropole.

Importanța deosebită a Coastei de Fildeș pentru liderii africani post 1990 este reflectată și în decizia președintelui francez de a include statul vest-african în lista celor trei state (Burkina Faso, Coasta de Fildeș și Ghana) în care a efectuat primul turneu după preluarea mandatului, în noiembrie 2017.²⁰⁴ Acest aspect are o semnificație deosebită inclusiv din perspectivă simbolică și este reflecția intensității relațiilor franco-ivoriene, chiar

²⁰³*** AFP, «La "Françafrique", des liens sulfureux entre Paris et l'Afrique de l'Ouest », în *Le Point Politique*, 29.11.2017, disponibil la adresa: https://www.lepoint.fr/politique/la-francafrique-des-liens-sulfureux-entre-paris-et-l-afrique-de-l-ouest-29-11-2017-2176095_20.php, accesat în 20.06. 2019.

²⁰⁴*Ibidem*.

dacă noul președinte francez nu mai asumă la nivel de discurs asigurarea continuității după principiile cunoscute, în relația cu statele africane.

Pe de altă parte, dincolo de relația privilegiată cu Franța, liderii ivorieni au manifestat treptat deschidere spre alți actori internaționali, ca parte a politicii de evitare a izolaționismului. Eforturile treptate ale acestora de „contestare a hegemoniei Parisului solicitând implicarea Statelor Unite ale Americii în anumite zone-țintă ale politicii ivoriene de dezvoltare,”²⁰⁵ manifestate încă din etapa de după decolonizare, dar cu precădere după 1989, pot fi percepute care forme incipiente de obținere a independenței față de Franța și sunt ilustrative în demonstrarea trecerii spre *Afrique-France*.

3.2 Gabon

În ceea ce privește Gabonul, raporturile cu Franța au fost unele și mai pronunțate, statul fiind apreciat încă de la independență drept unul dintre cei mai importanți aliați africani ai Franței. Raporturile de tip *Françafrique* dintre cele două state s-au axat însă puternic pe o dimensiune economică și militară, urmată în cele din urmă și de o dimensiune politică cu atât mai mult cu cât Franța a sprijinit menținerea la putere a liderilor gabonezi care erau favorabili dezvoltării unor relații puternice cu fosta putere colonială.

În anii 1960, Gabonul era unica sursă de uraniu disponibil a Franței, relația cu statul african fiind esențială în procesul politicii de descurajare nucleară din vremea Războiului Rece, iar cel de-al Șaselea Batalion al Infanteriei Marine Franceze se regăsește și în prezent staționat pe teritoriul gabonez.²⁰⁶ Gabonul reprezintă un pilon-cheie al influenței franceze în zona Africii de Vest și un aliat strategic al fostei metropole. De altfel, Gabonul a devenit nucleul puterii franceze în Africa mai ales după independența Algeriei, statul gabonez fiind acum cea mai importantă sursă de petrol, uraniu și mangan, materii prime extrem de necesare unei țări puternic industrializate cum este Franța.²⁰⁷ Acest aspect a dobândit un rol primordial în construirea și aprofundarea ulterioară a relațiilor franco-gaboneze care s-au construit în jurul acestei legături economice puternice și atât de necesare.

Ieșirea Algeriei din sfera de influență franceză a condus la regândirea relațiilor cu celelalte foste colonii africane, iar consolidarea legăturilor cu Gabonul a devenit prioritară

²⁰⁵ Abou B. Bamba, *op. cit.*

²⁰⁶ Jean-Ferdinand Mbah, *La construction de l'état au Gabon (1957-2009)*, Paris: L'Harmattan, 2015.

²⁰⁷ Antoine Glaser *apud* Tirthankar Chanda, «Comment Omar Bongo est devenu un acteur majeur de la Françafrique», 8 iunie 2019, <http://www.rfi.fr/fr/afrique/20190608-omar-bongo-gabon-france-francafrique-foccart-houphouet-boigny-cote-ivoire>, accesat în 21.04. 2020.

pentru liderii de la Élysée cu atât mai mult cu cât acesta dispunea de resurse importante de petrol și uraniu, resurse atât de necesare puterii franceze. Devine tot mai clar că „Gabonul este cel care a înlocuit Algeria (...) dar acesta era deja un stat independent ceea ce îl neliniștează pe generalul de Gaulle (...) tocmai de aceea generalul de Gaulle va încerca să găsească în interiorul acelei țări o anumită stabilitate pentru a satisface nevoia de autonomie energetică a acelei țări.”²⁰⁸

În aceste condiții însă este necesar ca stabilirea noilor forme de cooperare să aibă un fundament puternic și să poată să asigure durabilitatea și chiar aprofundarea acestor conexiuni. În susținerea acestor obiective, „pentru a asigura aceea stabilitate, în realitate controlul acelui stat, generalul de Gaulle va pune în practică un sistem (...) care se va baza și pe serviciile secrete ale Rezistenței.”²⁰⁹

„Axa Libreville-Paris,”²¹⁰ așa cum a fost definită multă vreme, a constituit nucleul influenței franceze în zona fostelor colonii africane și a portretizat deschis paradigma interacțiunilor franco-africane cunoscută sub termenul de *Françafrique*. De altfel, această axă avea mai multe repere de funcționare printre care putem remarca: un fundament economic (confirmat și consolidat prin prezența marilor întreprinderi franceze în domeniile: lemnului, manganului, uraniului, construcțiilor, infrastructurii, transporturilor, armamentului și, mai ales, petrolului) și un fundament politic (consacrată prin intermediul unor parteneriate strategice, centrate în special pe dimensiunea energetică pentru partea franceză și pe deținerea unor polițe generatoare pentru Gabon).²¹¹

De asemenea, acestor două dimensiuni importante li se adaugă implicarea franceză permanentă în influențarea rezultatelor alegerilor electorale și sprijinirea candidaților săi favoriți, dar și rolul liderilor gabonezi în finanțarea unor partide franceze, pe baza acestor relații strânse de colaborare franco-gaboneză. Așadar, este sesizabilă intensitatea interacțiunilor dintre Franța și Gabon care se fundamentează nu doar pe o axă economică ci și pe o puternică influență politică și mai ales pe o reciprocitate de beneficii, exploatată foarte bine nu doar de liderii francezi ci mai ales de cei africani, care utilizează de o manieră eficientă drept monedă de schimb în dialogul cu partenerii francezi avantajul deținerii unor materii prime de necesitate.

^{208***}, *Françafrique La raison d'Etat*, 22 decembrie 2012, <https://www.youtube.com/watch?v=jXOPPI9aO-E>, 9 :05- 10 :02, accesat în 20.08. 2020.

²⁰⁹*Ibidem*.

²¹⁰ Olivier Piot, « L'élève modèle de la « Françafrique » », octombrie 2016, <https://www.monde-diplomatique.fr/2016/10/PIOT/56405>, accesat în 19.04. 2020.

²¹¹*Ibidem*.

Având în vedere toate aceste elemente, putem observa rolul central ocupat de Gabon în nucleul relațiilor franco-africane, fiind considerat: „«epicentrul *Françafrique*» și sfera de influență prin excelență, unde mediul de afaceri francez controlează mai mult de 30% din anumite sectoare ale pieței.”²¹² Este evidentă importanța deosebită a Gabonului pentru fosta putere colonială, asigurându-i acesteia nu doar menținerea puterii militare în zonă ci și resursele necesare susținerii și dezvoltării permanente a mediului de afaceri francez.

Caracterul aparte al interacțiunilor între statul francez și cel gabonez a fost evidențiat și prin ceea ce poate fi considerată o premieră a relațiilor franco-africane în perioada de după decolonizare: în anul 1964, Franța a organizat o intervenție militară nu pentru a proteja statul african de o eventuală agresiune externă ci pentru a facilita revenirea la putere a unui conducător autoritar gabonez, Léon M’Ba.²¹³

Acesta era, de altfel, recunoscut pentru relația extrem de apropiată pe care a avut-o cu liderul francez de atunci, generalul Charles de Gaulle, care a susținut puternic reîntoarcerea în fruntea statului gabonez a lui Léon M’Ba. Acesta i-a apreciat loialitatea și docilitatea manifestată față de puterea franceză (spre deosebire de forța și represiunea pe care acesta le manifesta în plan intern) și a apreciat în mod deosebit declarația acestuia susținută cu ocazia unei vizite la Paris când a afirmat că „fiecare cetățean (al Gabonului) are două țări: Gabon și Franța.”²¹⁴

Se remarcă o apetență și o disponibilitate importantă a Franței de a interveni în afacerile interne ale fostei colonii gaboneze pentru a asigura în continuare sprijin unui lider care are legături apropiate cu președinții francezi.

De altfel, sistemul politic gabonez din perioada de după încheierea procesului de decolonizare a fost caracterizat de menținerea unei conduceri autoritare, susținută și de fosta putere colonială franceză, întreaga putere fiind concentrată în mâinile unui singur conducător. Tocmai de aceea, se remarcă faptul că din 1960 și până în prezent Gabonul a avut doar trei președinți dintre care se distinge Omar Bongo care a condus țara timp de mai bine de patru decenii, fiind ulterior succedat de fiul său, Ali Bongo.

Venirea lui Omar Bongo la putere a fost, de asemenea, meritul influenței și intervenției franceze, acesta ocupând numeroase funcții importante înainte de asumarea rolului de conducător al țării și fiind apreciat și considerat potrivit pentru această misiune

²¹²Martin S. Shanghyia, Toyin Falola, Editori, *The Palgrave Handbook of African Colonial and Postcolonial History*, New York: Palgrave Macmillan, 2018, p. 716.

²¹³Patrick Pesnot, *op. cit.*, p.85.

²¹⁴ Bertrand Badie, *Humiliation in International Relations. A Pathology of Contemporary International Systems*, Oxford, Portland: Hart Publishing, 2017, p. 83.

importantă de către elita politică franceză. Astfel, Jacques Foccart „a fost impresionat de memoria sa formidabilă și de înțelegerea profundă a mizelor istorice ale perioadei postcoloniale.”²¹⁵

Omar Bongo a devenit unul dintre liderii africani fideli cooperării cu Parisul în cadrul formulei cunoscute sub numele de *Françafrique* și chiar unul din artizanii și susținătorii aprofundării și dezvoltării acesteia. De altfel, „sub conducerea lui Omar Bongo, adus la putere de francezi, Gabonul a avut relații excelente cu Franța timp de decenii (...) conducerea de la Paris asigura sprijin politic și militar președinților care se aflau de mult timp la putere în fostele sale colonii africane în schimbul unor favoruri comerciale.”²¹⁶

După cum apreciază Antoine Glaser:

„Atunci când Omar conducea statul, Gabonul era o țară strategică a Franței. Era țara PMU după cum o descria: bogată în petrol, mangan și uraniu. Era, de asemenea, țara operațiilor militare clandestine ale armatei franceze prin intermediul intervențiilor din Biafra, în sudul Nigeriei, zborurile clandestine ale UTA în Africa de Sud aflate încă sub embargo din cauza regimului de apartheid. Libreville avea alura unui oraș galic, iar Omar se visa șeful serviciilor secrete franceze.”²¹⁷

Remarcăm importanța strategică deosebită a Gabonului care reprezenta unul dintre pilonii influenței franceze în Africa de Vest, fiind nu doar o sursă primară de resurse aproape inegalabilă ci și unul dintre cei mai importanți aliați ai fostei metropole în regiune deopotrivă din perspectivă militară și politico-economică.

În perioada în care Omar Bongo a fost însă președinte al statului, trecerea spre *Afrique-France* a fost una sesizabilă și extrem de semnificativă, liderii francezi acordând o atenție deosebită relațiilor cu Gabonul, mai ales din cauza acestor necesități și avantaje economice, exploatate extrem de bine de Omar Bongo.

Istoricul interacțiunilor și modul de derulare al relațiilor franco-gaboneze a fost descris într-o manieră extrem de plastică și ilustrativă chiar de către Omar Bongo care aprecia că: „Africa fără Franța este o mașină fără șofer. Franța fără Africa este o mașină fără carburant.”²¹⁸ Este extrem de vizibilă sinergia existentă între liderii francezi și cei gabonezi și importanța laturii economice a legăturilor existente între cele două state. Extrem de important însă este faptul că rezervele petrolifere mari ale Gabonului constituie o sursă deosebită de

²¹⁵ Antoine Glaser *apud* Tirthankar Chanda, *op. cit.*

²¹⁶ Shanguhya, Falola, *op. cit.*, p. 716.

²¹⁷ Antoine Glaser *apud* Célian Macé, Maria Malagardis, “Françafrique : Ali Bongo tue le Gabon du père”, 7 septembrie 2016, https://www.liberation.fr/planete/2016/09/07/francafrique-ali-bongo-tue-le-gabon-du-pere_1489002, accesat în 31.03.2020.

²¹⁸ Adekeye Adebajo, Ismail Rashid, *West Africa's Security Challenges. Building Peace in a Troubled Region*, Londra: Lynne Rienner Publishers, 2004, p. 362.

aprovizionare extrem de importantă pentru Franța, comerțul franco-gabonez în materie de petrol menținându-se la cote ridicate.

Gabonul a ocupat, la rândul său, un loc privilegiat în cadrul ansamblului relațiilor franco-africane inclusiv după încheierea decolonizării în special dintr-o perspectivă economică. Rezervele importante de petrol de care dispune statul vest-african, esențiale pentru Franța au reprezentat un factor determinant în menținerea sa în centrul sferei de interes prioritar al puterii franceze.

În același timp, având în vedere existența unui număr semnificativ de cetățeni francezi pe teritoriul statului gabonez, Franța a urmărit permanent asigurarea securității acestora, menținând 450 de soldați francezi staționați la Libreville care puteau fi trimiși oricând pentru protejarea resortisanților francezi sau pentru a le organiza evacuarea.²¹⁹ Așadar, Franța dispune permanent de resursele necesare pentru a-și menține influența în zonă, dar și pentru a asigura protejarea cetățenilor francezi în cazul izbucnirii unui conflict.

Gabonul a constituit unul dintre aliații cei mai importanți în Africa de Vest, cu un rol central în menținerea influenței franceze în această zonă. Astfel, Gabonul a rămas pentru Franța „epicentrul regimului *Françafrique* și a sferei de influență, prin excelență, unde mediul de afaceri francez controlează mai mult de 30% din anumite sectoare ale pieței.”²²⁰ Din această perspectivă, a existat o puternică sinergie între cele două state, iar în ecuația de cooperare dintre acești actori, Franța oferea ghidaj politic, în vreme ce Gabonul asigura resursele necesare puterii franceze.

Acest mod tradițional de desfășurare a relațiilor franco-gaboneze a cunoscut însă o schimbare importantă după venirea la conducerea țării a lui Ali Bongo, fiul lui Omar Bongo. De altfel, producerea acestei schimbări de paradigmă în relațiile franco-gaboneze a început să devină vizibilă încă din perioada desfășurării scrutinului electoral în sine. Alegerile electorale din data de 27 august 2016, caracterizate nu doar de o tardivitate a anunțării rezultatelor ci aflate și sub tagma unor chestionări profunde a veridicității și transparenței derulării și încheierii lor, au readus în prim-plan raporturile franco-africane.

Franța a militat pentru publicarea în mod transparent a rezultatelor obținute de la toate secțiile de votare după ce în data de 31 august Ali Bongo s-a declarat câștigător după anunțarea rezultatelor și din ultima provincie electorală (unde a câștigat în proporție de peste

²¹⁹ Franz Vaillant, «*France-Gabon : pétrole, intérêts et vigilance*», <https://information.tv5monde.com/afrique/france-gabon-petrole-interets-et-vigilance-125900>, accesat în 21 iunie 2019.

²²⁰ Shanguhya, Falola, *op. cit.*, p.716.

95%, declarând că 99% dintre votanți au participat la procesul electoral).²²¹ Deși Franța a încercat să se poziționeze ca un actor neutru și imparțial care a susținut afișarea rezultatelor finale, aceasta a jucat un rol deosebit de important în aducerea la putere a lui Ali Bongo. Având în vedere buna colaborare stabilită cu tatăl acestuia, Omar Bongo, fosta putere colonială a încercat să asigure continuitate și în acest sens a contribuit la asigurarea succesiunii pe linie familială urmărind preservarea propriilor interese militare, economice și politice în zonă.

Cu toate acestea, după venirea la putere, Ali Bongo a urmat o politică menită să îl distanțeze de marele său susținător, Franța. În acest sens, „șeful său de cabinet, Maixent Accrombessi, aflat sub investigații franceze, a declarat că Gabonul a fost ca un jgheab de băut pentru cele mai mari companii franceze care, în timpul conducerii lui Omar Bongo, s-au aflat în spatele unor crime fără precedent, a unor aranjamente ilicite, în spatele abuzului de bunuri publice și a abuzului acestora de puterea dominantă pe care o dețineau.”²²² Această denunțare deschisă a corupției și caracterului ilicit al relațiilor franco-gaboneze de către însuși șeful de cabinet al noului președinte, ilustrează clar noua poziție al liderului gabonez care se distinge de linia politică urmată timp de mai bine de patru decenii de tatăl său.

Așadar, putem observa că venirea lui Ali Bongo în fruntea statului gabonez este ilustrativă în a portretiza această schimbare semnificativă de paradigmă în relațiile franco-africane. În primul rând, Ali Bongo nu urmează politica lui Omar Bongo în raport cu Franța ci se remarcă treptat printr-o distanțare extrem de vizibilă de influența franceză, părând să deteste încă de timpuriu anturajul francez al tatălui său.²²³ Urmărind să asigure o schimbare în modul tradițional de derulare a relațiilor franco-gaboneze, Ali Bongo a militat încă de la început în favoarea promovării unei politici care să nu mai poarte în mod vizibil urmele neocolonialismului francez ci să ilustreze autonomia reală și capacitatea noului lider gabonez de a asigura conducerea independentă a statului.

De altfel, Ali Bongo s-a pronunțat în mod deschis în favoarea unei rupturi față de politica gaboneză urmată până atunci de tatăl său în relația cu Africa, afirmând, în contextul vizitei președintelui francez, Nicolas Sarkozy în Gabon, la 24 februarie 2010, următoarele: „Noi ignorăm, dumneavoastră și cu mine, conținutul real al ceea ce uneori se numește «*Françafrique*».”²²⁴ Ali Bongo a subliniat în mod clar viziunea sa fundamental diferită de cea

²²¹***, “France says 'preoccupied' by conditions of Gabon election results release”, 31.08.2016, <http://www.reuters.com/article/us-gabon-election-france-idUSKCN1162FC>, accesat în 02.09.2018.

²²², Shanghyia, Falola, Editori, *op. cit.*, p. 716.

²²³ Antoine Glaser, *AfricaFrance...* p. 197.

²²⁴*Ibidem*, p. 191.

a predecesorilor săi în ceea ce privește bazele și modul de derulare al interacțiunilor cu fosta putere colonială.

În acest context, președintele francez, Nicolas Sarkozy, a adoptat, la rândul său, o atitudine reformatoare, care se distanța de modul obișnuit de derulare a relațiilor franco-gaboneze în perioada în care în fruntea statului gabonez se afla Omar Bongo. Președintele francez „afirmă că încearcă, în aceeași măsură, să elimine acea viziune a locului privilegiat-*pré carré*- în continuare și pe care nu o regretă.”²²⁵ Raportându-se la retorica omologului său african, Nicolas Sarkozy asumă, de asemenea, o politică diferită de cea a predecesorilor săi în ceea ce privește fosta colonie africană.

Devine clar că acesta a pledat în favoarea stabilirii unui nou fundament și a unor noi reguli de desfășurare a relațiilor franco-africane în general și a celor franco-gaboneze în mod special, care să nu mai reflecte urmele politicii de tip neocolonial, practică de Franța de-a lungul ultimelor decenii. Tocmai de aceea, președintele francez a declarat că : „Eu nu aparțin generației colonizării, nu dispun astfel de aceste rețele chiar dacă am citit cărțile de istorie, dar nu mai am la dispoziție mijloacele/complexele.”²²⁶

În această direcție, este extrem de important să remarcăm cum în acest moment cei doi lideri, au agreeat să încheie regimul *Françafrique* deși acesta nu a fost recunoscut niciodată în mod deschis de liderii franco-africani. Prin aceste afirmații publice însă, Nicolas Sarkozy și Ali Bongo încearcă să marcheze debutul unei noi etape în interacțiunea lor și o distanțare completă de amprenta și trecutul colonialismului.

Mai mult decât atât, această distanțare treptată de fosta metropolă este vizibilă și în modul de organizare a vizitei președintelui francez și în primirea realizată de Ali Bongo, lipsită de fastul pe care Omar Bongo l-a asigurat în trecut președinților francezi, François Mitterand sau Jacques Chirac. Ceremonialul este unul mult diminuat, toate decorațiunile folosite în cadrul momentelor oficiale sunt realizate de o firmă britanică, întâlnirea președintelui francez cu toată comunitatea franceză nu mai are loc la somptuoasa reședință a Franței ci la hotelul libian Laico Okoumé Palace din Libreville, toate aceste elemente fiind menite să demonstreze un element nou și extrem de relevant pentru schimbarea de paradigmă din relațiile franco-africane: „Franța este săracă, Gabonul este bogat.”²²⁷

Aceste transformări înregistrate în modul de poziționare al liderilor gabonezi în raport cu omologii francezi are o semnificație deosebit de importantă, inclusiv de natură simbolică.

²²⁵*Ibidem*, p.192.

²²⁶*Ibidem*, p. 192.

²²⁷*Ibidem*, p. 192.

Ali Bongo a întreprins treptat demersuri menite să demonstreze o schimbare radicală a politicii Gabonului față de Franța care este reflectată inclusiv prin totalitatea măsurilor diferite pe care acesta le implementează în contextul vizitelor întreprinse de oficialii francezi.

În același timp, Ali Bongo s-a concentrat cu prioritate pe diversificarea relațiilor bilaterale privilegiate și cu alte state importante, printre care putem aminti în primul rând SUA și China, cu atât mai mult cu cât China nu condiționează finanțarea sa de respectarea standardelor internaționale privind protejarea drepturilor omului. În acest context, guvernul gabonez a lansat chiar un avertisment deschis față de fosta putere colonială afirmând că „Africa va găsi în mod neîndoielnic parteneri care arată mai mult respect față de demnitatea popoarelor sale și față de suveranitatea statelor sale.”²²⁸

De asemenea, ca o contrapondere în fața legăturilor cu Franța, Ali Bongo începe treptat să se îndrepte spre o apropiere tot mai mare de Statele Unite ale Americii, respectiv de comunitatea afro-americană, reușind chiar să încheie în anul 2011 un acord cu Academia de Științe de la New York, prin care sunt oferite burse tinerilor cercetători africani.²²⁹ De altfel, există o serie de alte elemente care susțin această reorientare politică a Gabonului în plan extern: Ali Bongo vorbește limba engleză, iar poziția strategică a Gabonului, alături de resursele de care dispune îi asigură o poziție privilegiată în plan global, inclusiv în relațiile cu Statele Unite ale Americii.²³⁰

Mai mult decât atât, Ali Bongo portretizează el însuși o nouă tipologie de lider african, distanțându-se de modelul clasic de președinte al unei foste colonii franceze, specific perioadei de după decolonizare. În acest sens, Bongo insistă permanent în a declara deschis că este reprezentantul unui nou val de lideri africani, care se distinge prin abordare, mentalitate și viziune de conducătorii africani din perioada colonialismului și postcolonialismului francez.

Tocmai de aceea, stilul său de conducere poate fi mai degrabă asociat cu cel al unui *manager* decât cu cel al unui lider politic, vizând încă de la început să transforme Gabonul într-o țară cu venituri medii, fără a afecta mediul înconjurător și declarând că „Am candidat pe baza unui program. Oamenii m-au ales pentru că au apreciat programul, acum e misiunea mea să îl pun în aplicare.”²³¹

²²⁸ Ian Taylor, *The International Relations of Sub-Saharan Africa*, New York: Continuum, 2010, p. 67.

²²⁹ Antoine Glaser, *Africafrance...* pp. 198-203.

²³⁰ *Ibidem*, p. 201.

²³¹ Patrick Smith, “Ali Bongo: We told Sarkozy we didn’t want to know about Françafrique”, 9 iulie 2012, <https://www.theafricareport.com/6941/ali-bongo-we-told-sarkozy-we-didnt-want-to-know-about-francafrique/>, accesat în 4 aprilie 2020.

În acest sens, acesta a construit un program reformativ axat pe trei dimensiuni fundamentale: creștere economică, guvernare responsabilă și protejarea mediului înconjurător.²³² Se remarcă un program ambițios și modern, centrat pe subiecte de actualitate și construit în jurul nevoii de a asigura o dezvoltare durabilă, armonioasă și de durată a statului gabonez pentru perioada următoare.

De asemenea, acesta nu ezită să realizeze comparații cu regimul lui Meles Zenawi din Etiopia sau cu cel al lui Paul Kagame din Rwanda, respingând însă, în același timp, orice acuzație de autoritarism „Nu știu ce vreți să insinuați prin acest termen de autoritarism în dezvoltare. Sunt un democrat și cred că și Rwanda și Etiopia sunt, de asemenea, democrații. Și acestea organizează alegeri electorale (...) Este foarte greu să găsești o rundă de alegeri în Africa care să nu fie criticată. Cei care pierd alegerile întotdeauna critică rezultatele acestora.”²³³ Astfel, Ali Bongo își afirmă deschis perspectiva asupra tipului de lider pe care acesta își propune să îl portretizeze.

După cum observă Antoine Glaser, „Ali nu este un francofil. Este fascinat de Statele Unite ale Americii, l-a invitat pe Michael Jackson la Libreville. Copiii săi se regăsesc mai degrabă în lumea anglo-saxonă, în Orientul Mijlociu sau Maroc: el este extrem de apropiat de Mohammed al VI-lea.”²³⁴ Toate aceste elemente sunt extrem de sugestive în a ilustra noua abordare adoptată de Ali Bongo și modul în care acesta se poziționează în eforturile de adaptare sau chiar redefinire a relațiilor franco-gaboneze în raport cu noile realități.

În același timp, pornind de la aceste afinități față de spațiul anglo-saxon, și-a concentrat toate eforturile în direcția diversificării și aprofundării parteneriatelor speciale cu actori extrem de puternici în plan internațional precum SUA. În acest sens, Ali Bongo a urmat în ultimii ani o politică intensă de consolidare a relațiilor cu Statele Unite ale Americii, în special în perioada în care Gabonul a ocupat un loc de membru nepermanent în cadrul Consiliului de Securitate al ONU, perioadă în care a sprijinit SUA în adoptarea unor rezoluții legate de situația din Libia de la acea vreme (impunerea unor sancțiuni împotriva regimului colonelului Gaddafi de atunci și stabilirea unei zone de interdicție aeriană asupra Libiei).²³⁵

Totodată, acesta a utilizat influența sa pentru a obține voturile necesare din partea statelor africane, acțiuni care au fost apreciate și răsplătite de Administrația Obama care i-a acordat un rol privilegiat și o atenție deosebită în cadrul vizitelor ulterioare întreprinse de Ali

²³² *Ibidem*.

²³³ *Ibidem*.

²³⁴ Antoine Glaser *apud* Célian Macé, *op. cit.*

²³⁵ Siobhán O'Grady, “Meet Ali Bongo Ondimba, Obama’s Man in Africa”, în *Foreign Policy*, <https://foreignpolicy.com/2016/04/05/meet-ali-bongo-ondimba-obamas-man-in-africa/>, 5 aprilie 2018, accesat în 4 ianuarie 2020.

Bongo la Casa Albă în perioada exercitării mandatului președintelui Barack Obama (i-a permis să stea în Casa Blair și a avut un loc lângă președintele Barack Obama și soția acestuia, Michelle Obama în contextul unei cine de stat organizată cu ocazia Summit-ului Liderilor Africani, la Washington).²³⁶

În același timp, pentru a-și asigura surse alternative de sprijin și putere deopotrivă în plan intern și extern, Ali Bongo adoptă o serie de măsuri importante în domeniul apărării, dintre care cele mai importante vizează o diversificare semnificativă a surselor de aprovizionare ale armatei gaboneze, cu o serie de camioane militare din Germania și Austria și cazărmi din Marea Britanie.²³⁷ Așadar, Franța nu mai rămâne un furnizor unic sau o piață privilegiată pentru aprovizionarea armatei gaboneze, Ali Bongo urmărind un proces de extindere a surselor de armament, utilizând alți furnizori europeni.

De altfel, resursele petrolifere extrem de importante de care dispune Gabonul îi oferă o poziție privilegiată de negociere în raport cu Franța și cu alți actori internaționali. După perioada de decolonizare și mai ales în etapa post 1990, liderii gabonezi au început să valorifice potențialul economic al statului și să lanseze o politică mai ofensivă în plan extern prin intermediul căreia să fie ei cei care stabilesc regulile jocului.

În ceea ce privește perspectiva franceză asupra relațiilor cu Gabonul, în special în contextul realegerii lui Ali Bongo în fruntea statului (septembrie 2016), se remarcă o schimbare, de asemenea, importantă și o distanțare de modul tradițional de implicare a Franței în desfășurarea alegerilor prezidențiale din fostele colonii africane.

După anunțarea rezultatelor, ministrul francez al afacerilor externe, Jean-Marc Ayrault a reamintit de politica rupturii de *Françafrique*, anunțată și asumată de președintele francez, François Hollande și a declarat că „Această perioadă a rămas în trecut (...) Nu vrem să intervenim în afacerile interne ale acestor state.”²³⁸

Așadar, relațiile fostei colonii cu Franța au cunoscut o importantă inversare a raportului de forță în favoarea Gabonului pe baza exploatării adecvate a resurselor de care statul gabonez dispunea și a necesarului de materii prime solicitat de statul francez. Puterea economică a devenit moneda de schimb și mijlocul prin care polii de putere franco-gabonezi și implicit franco-africani au fost regândiți și redefiniți pe baza noilor realități politice și socio-economice care au caracterizat relațiile franco-africane în etapa post 1990.

²³⁶ *Ibidem*.

²³⁷ Antoine Glaser, *AfricaFrance*... p. 198.

²³⁸ Tim Cocks, “French policy shift leaves Gabon's Bongo out in the cold”, în *Reuters*, <https://www.reuters.com/article/us-gabon-election-france/french-policy-shift-leaves-gabons-bongo-out-in-the-cold-idUSKCN11Y1D0>, 28 septembrie 2016, accesat în 4 ianuarie 2020.

De altfel, Ali Bongo a încercat să se portretizeze încă de la început ca un „lider nou” în relația cu Franța și în modul în care a decis să conducă statul gabonez. Atât la nivel de retorică cât și la nivel de politici și măsuri implementate, a urmat o linie de acțiune diametral opusă de cea a tatălui său, Omar Bongo și a căutat să diversifice interacțiunile politico-diplomatice în mai multe domenii, prin apropierea de SUA și alți actori, depășind caracterul limitativ acceptat în trecut, dat de preeminența franceză.

În același timp, acesta încearcă să se afirme constant ca un conducător african care aparține unui nou val de lideri, care se distanțează complet de reminiscențele colonialismului. Tocmai de aceea, Ali Bongo a promovat încă de la început un program de guvernare reformativ, modern și ambițios, adaptat noilor realități politice și socio-economice globale și mai ales, un program care nu mai este construit în jurul relațiilor privilegiate franco-gaboneze, din trecut.

În această direcție, noul lider gabonez a pledat încă de la preluarea mandatului de președinte al țării în favoarea unei redefiniri a relațiilor cu fosta metropolă. De asemenea, și-a asumat ceea ce consideră a fi un alt stil de conducere care nu se mai fundamentează exclusiv pe legăturile istorice cu Franța ci urmărește în mod special o diversificare a relațiilor bilaterale și o apropiere destul de semnificativă de lumea anglo-saxonă și de SUA în mod special. Toate aceste elemente ilustrează instalarea unei noi paradigme în relațiile franco-gaboneze. Relația cu Franța nu mai rămâne elementul pivotal al politicii interne și externe gaboneze ci doar una dintre rețelele de contacte ale statului gabonez în plan extern, alături de actori precum China și SUA.

Devine tot mai evidentă această tendință de desprindere de trecutul colonial și de modul de cooperare franco-african din perioada postcolonială. Noii lideri africani, printre care se remarcă și Ali Bongo devin tot mai conștienți de caracterul strategic al resurselor de care dispun statele lor și încep să își deschidă piețele către alți actori internaționali dovedind că globalizarea nu mai este favorabilă menținerii unor relații cu un caracter aparte de tipul *Françafrique*.

Astfel, cazul Gabonului este extrem de ilustrativ pentru că reflectă într-o manieră extrem de complexă multitudinea schimbărilor produse în relațiile franco-africane post 1990 în toate domeniile de referință: militar, economic, social și chiar și cultural. Discontinuitățile sunt cu atât mai vizibile cu cât se produc într-un ritm extrem de alert și sunt expresia unor eforturi ridicate de a asigura o îndepărtare totală a Franței din afacerile interne ale fostelor colonii africane.

3.3 Benin

Situația Beninului este și mai ilustrativă pentru trecerea de la *Françafrique la Afrique-France*. Această dorință a fostelor colonii africane de a putea impune o politică proprie, independentă de cea franceză este extrem de vizibilă și în cazul statului beninez în etapa post 1990.

Din perspectivă cronologică, dincolo de legăturile istorice cu Franța atât în etapa colonialismului cât și post 1960 (debutul decolonizării), Republica Benin a intrat începând cu anul 1990 într-o perioadă de tranziție democratică după 16 ani în care la conducere se aflase un regim marxist-leninist (între anii 1974-1990). A urmat o etapă dificilă, caracterizată de succesiuni politice și dificultăți economice și sociale importante, dar și de evoluții semnificative în direcția tranziției democratice a acestui stat.

În anul 1990, în Benin s-a desfășurat o convenție națională care a avut drept principal obiectiv rescrierea Constituției în așa fel încât aceasta să faciliteze apariția unui sistem multipartidist.²³⁹ Acest eveniment a fost deosebit de important pentru viitorul sistemului democratic al țării și a facilitat procesul de transformare al Beninului într-un veritabil model de succes pe continentul african în ceea ce privește procesul de tranziție democratică.

Regimurile care s-au peregrinat însă, nu au fost lipsite de acordul și influența franceză. Printre numeroasele vizite și momente importante în cooperarea franco-benineză, poate fi amintit faptul că în data de 29 mai 2012, Thomas Boni Yayi, președintele de atunci al Republicii Benin, a fost primul președinte african primit de François Hollande, după alegerea sa la conducerea Franței.

Cu toate acestea, Benin rămâne unul dintre statele africane care se regăsesc într-un proces important de tranziție democratică. În această linie, Benin a fost considerat o perioadă îndelungată un veritabil exponent al succesului democratizării în zona Africii de Vest. În acest caz, un element ilustrativ a fost acela că președintele Boni Yayi nu a recurs la procedura modificării Constituției pentru a-și asigura menținerea în funcție și după încheierea celui de-al doilea mandat ci a permis organizarea de alegeri, ceea ce este un semnal deosebit de important și un aspect pozitiv în a evidenția parcursul consolidării democratice în cadrul statelor africane care cunosc o istorie puternică, timp de decenii, a colonialismului.

De altfel, un rol important în acest proces a revenit și societății civile benineze și în special tinerilor, care au militat puternic pentru organizarea alegerilor și au reușit să

²³⁹Mark Duerksen, "The Testing of Benin's Democracy", 29 mai 2019, <https://africacenter.org/spotlight/the-testing-of-benin-democracy/>, accesat în 1 martie 2020.

descurajeze tendințele de modificare a Constituției pentru a asigura menținerea la putere a președintelui Boni Yayi. Acest efort de coagulare a societății în direcția susținerii eforturilor de democratizare a statului beninez se remarcă ca un element deosebit de important în asigurarea unei reale tranziții democratice a fostei colonii franceze vest-africane.

Din această perspectivă, alegerile prezidențiale din Benin au fost percepute drept un veritabil exponent al tranziției democratice în statele africane. Respectarea termenului mandatului său de către Boni Yayi, precum și presiunea populară s-au dovedit esențiale în a reflecta capacitatea fostei colonii de a permite progresul democratic și schimbarea politică. În acest sens, alegerile prezidențiale desfășurate în Benin în martie 2016 ilustrează mai multe elemente importante.

În primul rând, acestea au dovedit că principiul succesiunii nu mai reprezintă regula asumării funcției de președinte al statului mai ales în condițiile în care fosta metropolă și-ar manifesta direct sau indirect sprijinul față de un anumit candidat sau dacă acestuia i-ar putea fi asociat un istoric strâns al legăturilor cu fosta putere colonială (cum a fost cazul lui Lionel Zinsou).

De asemenea, acestea au adus în prim-plan candidați mai degrabă atipici peisajului politic specific fostelor colonii africane. Asistăm la ascensiunea unor tehnocrați și ai unor oameni de afaceri care se înscriu acum în cursa electorală (Patrice Talon). În mod neașteptat, mulți candidați provin din mediul privat în contrast cu principalii competitori din trecut care proveneau în general din serviciul public și care aveau, de asemenea, un puternic istoric al interacțiunilor cu mediul politic francez.²⁴⁰

Nu în ultimul rând, se observă o implicare tot mai pronunțată a diasporei în cadrul procesului electoral, aspect care nu este specific tuturor statelor africane, dar care este o realitate în Benin. Printr-un amendament adus constituției benineze în anul 1995, persoanelor cu dublă cetățenie și celor care locuiesc în afara granițelor țării le este permis să voteze (4 milioane de cetățeni beninezi locuiesc în țări precum Nigeria, Franța sau SUA), un element deosebit de important pentru alegerile electorale din Benin. De altfel, Lionel Zinsou poate fi considerat un reprezentant al diasporei, petrecându-și o mare parte a vieții lucrând în exterior, inclusiv în cadrul unor organizații internaționale.²⁴¹

Toate aceste elemente reflectă un proces de maturizare al practicii democratice în zona continentului african. Astfel, asistăm la o tranziție a *leadership—ului* african dinspre

²⁴⁰ Vera Songwe, "Benin's landmark elections: An experiment in political transitions", 2 martie 2016, <https://www.brookings.edu/blog/africa-in-focus/2016/03/22/benins-landmark-elections-an-experiment-in-political-transitions/>, accesat în 5 aprilie 2020.

²⁴¹ *Ibidem*.

zona sectorului public spre sfera societății civile, spre tehnocrați, profesioniști și oameni de afaceri ceea ce reflectă o mai mare deschidere și un grad crescut de participare a alegătorilor în cadrul procesului electoral.

Așadar, alegerile prezidențiale desfășurate în Benin în 2016 au avut o semnificație aparte și au reiterat puternic problematica influenței franceze în fosta colonie africană. Cei doi candidați din turul doi al alegerilor au fost prim-ministrul Lionel Zinsou și Patrice Talon, cel din urmă întrunind cel mai mare număr de voturi și asumând victoria în cadrul alegerilor electorale. Deși Zinsou s-a bucurat de sprijinul principalului partid aflat la guvernare și i-au fost atribuite șanse semnificative de câștig înainte de alegeri, considerându-se chiar că se afla într-o poziție insurmontabilă, nu a reușit să reunească majoritatea voturilor electoratului beninez. Interesant este însă că Zinsou a fost perceput pe întreaga perioadă a campaniei drept candidatul *Françafrique*. Este sesizabilă o reinversare a raporturilor franco-africane și o încercare de trecere a Africii în rol de lider, o iterare a *Afrique-France*.

Din această perspectivă, campania electorală a părut centrată pe alegerea între două paradigme sau abordări diametral opuse: alegerea unui candidat cu un puternic profil internațional (Lionel Zinsou) și alegerea unui candidat local (Patrice Talon). Cel dintâi rămânea însă expresia unor strânse legături istorice cu fosta putere colonială franceză.

Lionel Zinsou, fost prim-ministru al Beninului a afirmat permanent în cadrul intervențiilor sale publice, caracterul indisolubil al relațiilor franco-benineze din perspectivă istorică, negând însă, în același timp existența unor rețele atât de influente care să îmbrace forma a ceea ce adesea a fost definit drept *Françafrique*. În cadrul unui interviu acordat în anul 2015, acesta descria *Françafrique* drept: „rețelele de dominație care au durat mult mai mult decât perioada colonizării și care au avut un rol în primii ani de după obținerea independenței (...), dar care nu mai există acum decât sub forma unui stat rezidual și folcloric.”²⁴²

De asemenea, vorbind despre inversarea raporturilor de forță de tip *Françafrique* și implicit de redefinirea fundamentelor relațiilor franco-africane în special pe parcursul ultimilor ani, fostul prim-ministru beninez, Lionel Zinsou declara următoarele: „*Françafrique* este un mit. Este adevărat că există mulți oameni din Africa care cred că Franța ocupă prea

²⁴² *** AFP, «La "Françafrique", des liens sulfureux entre Paris et l'Afrique de l'Ouest », în *Le Point Politique*, 29.11.2017, disponibil la adresa: https://www.lepoint.fr/politique/la-francafrique-des-liens-sulfureux-entre-paris-et-l-afrique-de-l-ouest-29-11-2017-2176095_20.php, accesat în 20 iunie 2019.

mult spațiu (...). Adevărata situație este că Franța a pierdut destul de mult teren în termeni de părți de piață, în termeni de influență.”²⁴³

Astfel, Lionel Zinsou a semnalat pierderea treptată a atractivității exclusive a sistemului francez în cadrul fostelor colonii africane și influența crescândă a altor actori emergenți în zona Africii, cum este cazul Statelor Unite ale Americii și China. „Am avut rețele de dominare care au durat mult mai mult decât perioada colonizării și au fost înțelese în primii ani de după obținerea independenței (...) De acum înainte însă, Africa este în sine o putere care are propria dinamică și tocmai de aceea rapoartele de dominație sunt lucruri care nu mai există.”²⁴⁴

Pe de altă parte, Lionel Zinsou a adus în discuție și transformările și evoluția Franței din ultimele decenii, după perioada colonialismului și în special în etapa de referință, post 1990, apreciind că inclusiv fosta putere colonială a început să acorde o atenție crescută și altor state africane, fără a se mai limita exclusiv, la fel ca în trecut, la zona de influență francofonă din Africa: „Pentru ea, cele mai importante țări în termeni de investiții în Africa sunt: Nigeria, Africa de Sud care se regăsesc în afara zonei speciale de influență a Franței creată în jurul fostelor colonii africane.”²⁴⁵

În pofida tuturor acestor declarații și a eforturilor sale constante de a nu fi privit drept un candidat la președinție care se bucură de susținerea franceză, Lionel Zinsou a fost privit pe parcursul campaniei electorale drept un candidat privilegiat al Franței.

Tocmai de aceea, pierderea alegerilor prezidențiale de către Lionel Zinsou, considerat o veritabilă portretizare a candidatului tipic *Françafrique* a fost considerată o dovadă a diminuării influenței Franței în raport cu fostele colonii africane. Inclusiv în presa internațională, evenimentul a fost privit și descris ca un mesaj clar al Beninului față de fosta putere colonială: acela că Beninul nu mai poate fi considerat un stat vasal.²⁴⁶ Antoine Glaser nu asimilează în mod direct candidatura lui Lionel Zinsou cu o reîntoarcere a regimului privilegiat de tip *Françafrique*, dar apreciază că acesta are „o cotă ambiguă sau chiar anacronică din cauza legăturilor sale cu autoritățile de la Paris.”²⁴⁷ Astfel, conexiunile sale

²⁴³ *** AFP, « Bénin : pour Lionel Zinsou, la "Françafrique" est un « mythe », în *Jeune Afrique*, 01.12.2015, disponibil la adresa: <https://www.jeuneafrique.com/283210/politique/benin-lionel-zinsou-francafrique-mythe/>, accesat în 20 iunie 2019.

²⁴⁴ *Ibidem*.

²⁴⁵ *Ibidem*.

²⁴⁶ *Ibidem*.

²⁴⁷ Maria Malagardis, « Bénin : Zinsou, le candidat qui aimerait faire oublier la Françafrique », https://www.liberation.fr/planete/2016/03/04/benin-zinsou-le-candidat-qui-aimerait-faire-oublier-la-francafrique_1437440, 4 martie 2016, accesat în 25 ianuarie 2020.

trecute cu fosta putere colonială au avut un impact major asupra credibilității și independenței sale reale în derularea întregii campanii electorale.

Din această perspectivă, campania lui Lionel Zinsou a fost caracterizată de două probleme extrem de importante: prima dintre acestea a fost adusă de sistemul democratic de multipartidism eficient, existent în Benin (încă de la introducerea sistemului democratic multipartidic, în anul 1991). Deși adesea neglijat din sfera interesului în relațiile internaționale fiind un stat mic, Benin a fost timp de mai bine de două decenii un model de stabilitate într-o regiune extrem de instabilă din punct de vedere politic.

În același timp, o greșală strategică importantă a lui Zinsou ar putea fi considerată și aceea că a părut apropiat și chiar s-a bucurat de susținerea președintelui Boni Yayi (care s-a bucurat de două mandate de conducere în fruntea țării) în contextul în care alegătorii beninezi își doreau puternic o schimbare.²⁴⁸ Apropierea sa de președintele Boni Yayi a fost percepută în mod negativ de electorat cu atât mai mult cu cât aceștia nu urmăreau continuarea unui regim asimilat trecutului. Tocmai de aceea, dezbaterea televizată dintre cei doi candidați rămași pentru turul doi al alegerilor prezidențiale a avut un rol important în orientarea preferințelor alegătorilor.

În cadrul dezbaterii, Lionel Zinsou nu a reușit să se portretizeze ca un „*homo novus*” ci a păstrat imaginea unei loialități profunde față de principiile de conducere ale președintelui Boni Yayi, ceea ce i-a afectat negativ șansele de a câștiga scrutinul electoral: „Acele alegeri electorale au fost de fapt un referendum deghizat împotriva lui Boni Yayi și nu o adeziune reală față de Patrice Talon. Beninezii nu au vrut să opteze pentru ceea ce părea a fi un al treilea mandat mascat al lui Boni Yayi.”²⁴⁹ Asocierea sa cu președintele actual a fost un element care a contribuit la îndepărtarea electoratului beninez de candidatura sa.

Un alt factor important care a împiedicat alegerea sa a fost dat de susținerea puternică primită din partea Franței. Acest aspect s-a reflectat într-o serie de elemente extrem de importante: acesta a fost născut la Paris, avea și un pașaport francez pe lângă pașaportul beninez și a petrecut o perioadă îndelungată de timp lucrând pentru guvernul francez la un nivel înalt (scria discursuri în calitate de consilier al ministrului francez al afacerilor externe,

²⁴⁸ Simon Allison, “Analysis: Benin’s election is a setback for la FrancAfrique”, 22.03.2016, <https://www.dailymaverick.co.za/article/2016-03-22-analysis-benins-election-is-a-setback-for-la-francafrique/>, accesat în 20 iunie 2019.

²⁴⁹ Raoul Mbog, «Bénin : pourquoi Lionel Zinsou a perdu», în *Le Monde*, 21.03.2016, https://www.lemonde.fr/afrique/article/2016/03/21/benin-pourquoi-lionel-zinsou-a-perdu_4887278_3212.html, accesat în 25 ianuarie 2020.

Laurent Fabius). Această apropiere de executivul francez a fost percepută în mod negativ de alegătorii din Benin care își doreau o îndepărtare totală de fosta putere colonială franceză.²⁵⁰

Lionel Zinsou „nu a rămas suficient de mult timp în funcția sa pentru a se desprinde de imaginea de candidat al Franței. Campania sa a fost otrăvită de critici legate de așa-zisa necunoaștere a realităților Beninului, precum și de culoarea pielii sale. (...) a fost considerat de o mie de ori «alb», *insultă care nu a încetat să împânzească presa sau rețelele sociale.*”²⁵¹ Prim-ministrul nu a pierdut pentru că proiectul propus de el, «*Bénin gagnant* » nu ar fi fost convingător. Campania susținută dusă de Patrice Talon și construită în jurul asocierii lui Lionel Zinsou cu fosta metropolă, a condus la crearea unei percepții generale negative în rândul electoratului beninez, dornic, de altfel, de o ruptură, inclusiv la nivel de imagine publică, de ceea ce timp de decenii a fost descris drept regimul *Françafrique*.

Deși proiectul său electoral părea mai ambițios și proactiv decât acela al contracandidaților săi, au existat doi factori extrem de importanți care au influențat șansele sale de a deveni președintele țării și care au avut un rol semnificativ în pierderea alegerilor electorale: timpul (care nu a fost suficient) și susținerea președintelui (care însemna implicit și o apropiere mai mare de vechiul regim, guvernat de ideea menținerii unor relații strânse cu Republica Franceză).²⁵²

De altfel, Lionel Zinsou a susținut adesea în mod deschis necesitatea menținerii unei relații strânse cu Franța, inclusiv prin menținerea monedei CFA, considerând că fostele colonii africane aveau o mai mare nevoie de Franța decât ar fi avut Franța de acestea.²⁵³ Fostul prim-ministru beninez susținea în mod deschis necesitatea menținerii relațiilor franco-benineze la un nivel de intensitate crescut, fără a propune schimbări strategice majore în raport cu fosta metropolă.

Pornind de la toate aceste aspecte, devine evident faptul că Lionel Zinsou nu a reușit să se desprindă pe durata campaniei electorale de imaginea de „străin.” Deși tatăl său a fost beninez, Zinsou și-a petrecut cea mai mare parte a vieții în afara Beninului, fiind educat în Franța și Regatul Unit (absolvind *London School of Economics*) și urmând o carieră

²⁵⁰Simon Allison, “Analysis: Benin’s election is a setback for la Francafrique”, 22.03.2016, <https://www.dailymaverick.co.za/article/2016-03-22-analysis-benins-election-is-a-setback-for-la-francafrigue/>, accesat în 20 iunie 2019.

²⁵¹ Mbog, *op. cit.*, accesat în 21 iunie 2019.

²⁵²*Ibidem.*

²⁵³ Allison, *op. cit.*

ministerială importantă în Franța, alături de ministrul francez al afacerilor externe de atunci, Laurent Fabius căruia i-a fost inclusiv consilier.²⁵⁴

Având în vedere toate aceste elemente, devine evident faptul că pierderea alegerilor prezidențiale a fost cauzată de un cumul de factori și de erori de comunicare, dar și de asocierea de imagine pe care Lionel Zinsou le-a întreprins pe durata campaniei electorale. Incapacitatea sa de a se distanța în mod decisiv și clar de trecutul colonial și de structurile de putere de atunci, în persoana președintelui beninez, Boni Yayi, au condus la un rezultat favorabil lui Patrice Talon.

De altfel, contracandidatul său, câștigătorul alegerilor prezidențiale din anul 2016, s-a descris pe întreaga perioadă a campaniei electorale ca fiind „candidatul rupturii” (*«le candidat de la rupture»*)²⁵⁵ și a avut un discurs extrem de puternic prin care a denunțat regimul de tip *Françafrique* pe care l-a asociat în mod direct cu Lionel Zinsou, considerat a fi candidatul sprijinit de Franța. Tocmai de aceea, pe durata campaniei electorale, acesta a încercat să se portretizeze permanent ca fiind un veritabil candidat beninez criticând puternic naționalitatea franceză a lui Lionel Zinsou.

Mai mult decât atât, în timpul dezbaterii televizate dintre cei doi candidați principali, Patrice Talon a prezentat ceea ce a considerat a fi rezultatele dezastruoase ale măsurilor adoptate și întreprinse de Lionel Zinsou în perioada exercitării mandatului său de prim-ministru al țării, catalogând situația Beninului astfel: „O Republică bananieră, devenită batjocura lumii (...) un stat necinstit.”²⁵⁶ Devine clar faptul că acesta a mizat puternic nu doar pe un discurs reformist și progresist ci și pe o blamare a trecutului pe care a asociat-o în mod direct imaginii lui Lionel Zinsou.

Patrice Talon a urmat o campanie agresivă împotriva contracandidatului său și l-a portretizat permanent ca fiind candidatul fostei puteri coloniale franceze, făcând în acest sens apel inclusiv la originile sale și descriind toate acțiunile acestuia ca fiind îndreptate înspre menținerea regimului *Françafrique*: „Sunteți un prim-ministru francez, sunteți francez (...) sau aveți sindromul guvernatorului asupra unui teren de sălbatici.”²⁵⁷ Prin intermediul acestei descrieri, Patrice Talon creează o imagine extrem de puternică, cu un impact emoțional

^{254***}, “Businessman Talon wins Benin presidential race as Zinsou concedes defeat”, 21 martie 2016, <https://www.dw.com/en/businessman-talon-wins-benin-presidential-race-as-zinsou-concedes-defeat/a-19131175>, accesat în 22 februarie 2020.

²⁵⁵ Martin Mateso, «Bénin : Patrice Talon enfin président après une longue traversée du désert», 21.03.2016, https://www.francetvinfo.fr/monde/afrique/benin/benin-patrice-talon-enfin-president-apres-une-longue-traversee-du-desert_3060941.html, accesat în 25 ianuarie 2020.

²⁵⁶ *Ibidem*.

²⁵⁷ Martin Mateso, *op. cit.*

deosebit pentru că asimilează candidatul Lionel Zinsou și politica sa cu cea a fostei puteri coloniale, o temă sensibilă pentru societatea africană în general și implicit pentru Benin.

Reminiscențele trecutului colonial și utilizarea acestora ca temă de campanie electorală au contribuit la crearea unui context favorabil creșterii susținerii lui Patrice Talon, prin perceperea sa drept un candidat independent, desprins de moștenirea colonială franceză și dedicat urmării nevoilor și dorințelor propriului popor. Prin intermediul tuturor acestor asocieri directe, acesta a reușit să își apropie o mare parte a electoratului și în special tinerii, dornici de o schimbare majoră în plan politic.

Cu promisiunea de a „face tabula rasa” din trecutul colonial și de a aduce la îndeplinire măsuri care să răspundă necesităților și năzuințelor societății benineze și în special ale tinerilor (inclusiv problema șomajului înregistrat în rândul acestora), Patrice Talon a reușit să reunească în jurul său o largă susținere care i-a adus în cele din urmă victoria în alegerile prezidențiale.²⁵⁸

Interesant însă este faptul că și actualul președinte, Patrice Talon, candidatul care a câștigat alegerile prezidențiale în anul 2016 are, la rândul său, o serie de legături cu Franța, iar în anul 2012, atunci când a fost acuzat că l-ar fi otrăvit pe președintele de atunci al Beninului, Boni Yayi s-a dus în Franța, la Paris căutând siguranță și sprijin.

De altfel, în ceea ce privește statutul și istoricul său, Patrice Talon este un cunoscut și foarte bogat om de afaceri beninez și cu foste conexiuni cu mediul politic din Benin, fiind implicat inclusiv în finanțarea campaniei electorale a președintelui Thomas Boni Yayi și utilizând legăturile sale cu sfera politică pentru a-și consolida averea și poziția în plan intern.²⁵⁹

Pe durata campaniei electorale Patrice Talon a promovat o imagine care a reușit să câștige cu precădere sprijinul tinerilor africani. Acesta a utilizat propria poveste de viață în derularea campaniei și a făcut constant apel la originile sale umile în orașul de coastă Ouidah și la modul în care a reușit să depășească această condiție pentru a deveni unul dintre oamenii de afaceri cei mai importanți și de succes din Benin care a finanțat și campaniile electorale ale președintelui Boni Yayi din 2006 și 2011.

Promovarea constantă și eficientă a acestei povești de succes a atras interesul tinerilor care au sperat că acesta va putea contribui la crearea de noi locuri de muncă și la aducerea

²⁵⁸ *Ibidem*.

²⁵⁹ Tyson Roberts, “Here’s why Benin’s election was a step forward for African democratic consolidation. And why it wasn’t.”, 22 martie 2016,

<https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2016/03/22/heres-why-benins-election-was-a-step-forward-for-african-democratic-consolidation-and-why-it-wasnt/>, accesat în 22 februarie 2020.

bunăstării, la nivel național.²⁶⁰ În același timp, acesta și-a asumat drept prioritate a mandatului reformarea sistemului educațional, un alt domeniu extrem de important în câștigarea sprijinului tânărului electorat beninez. Dincolo de desprinderea de trecut și denigrarea contracandidatului său pentru susținerea a ceea ce considera a fi o formă a neocolonialismului francez, acesta a avut drept pilon al campaniei sale propunerea de reforme, în jurul cărora și-a construit campania electorală.

De altfel, acesta a sesizat și a utilizat în avantajul său pe durata campaniei electorale cele două elemente importante și problematice pentru poporul beninez: producția de bumbac (pe care se bazează de fapt economia benineză de subzistență și comerțul) și rata ridicată a șomajului în rândul tinerilor.²⁶¹ Acesta a exploatat aceste două elemente în mod recurent pe parcursul campaniei electorale pentru a atrage de partea sa un număr cât mai semnificativ de votanți tineri, cu promisiunea unui mandat prezidențial centrat pe reforme care să contribuie într-o manieră eficientă la dezvoltarea societății benineze în anii următori.

Nu în ultimul rând, Patrice Talon a lansat în timpul campaniei electorale o altă promisiune, puternic apreciată de electoratul tânăr în mod special. Acesta a declarat că își va limita menținerea în funcția de președinte al țării exclusiv pe durata unui mandat de 5 ani, fără a mai candida pentru înnoirea acestuia, a promis că recrutarea personalului administrației guvernamentale va fi realizată exclusiv pe baza competențelor și nu pe afilieri de natură politică și a susținut deschis necesitatea modernizării economiei.²⁶² În același timp, și-a asumat deschis propunerea de a limita prin Constituție mandatul prezidențial la un singur termen de 5 ani, declarând că această măsură va avea un rol esențial în consolidarea democrației în Benin.²⁶³

Este sesizabilă o menținere a apropierei în relațiile franco-africane însă într-o manieră distinctă, în care fostele colonii încearcă treptat să se poziționeze mult mai ferm în raporturile cu Franța, încercând inclusiv să îndepărteze de la putere liderii considerați a avea legături mult mai intense cu liderii francezi, cum este și cazul lui Lionel Zinsou în contextul alegerilor prezidențiale din 2016. Distanțarea de trecutul colonial se materializează după 1990 în

²⁶⁰ *** , “Businessman ‘wins Benin’s presidential election’”, 21 martie 2016,

<https://www.france24.com/en/Benin-presidential-elections-mark-victory-Talon>, accesat în 22 februarie 2020.

²⁶¹ Morgan Winsor, “Benin Presidential Election 2016: Guide To Candidates, Key Issues, Rules And Results”, 3 mai 2016, <https://www.ibtimes.com/benin-presidential-election-2016-guide-candidates-key-issues-rules-results-2330639>, accesat în 1 martie 2020.

²⁶² Brenna Daldorph, “Benin’s peaceful election hailed as good news for all Africa”, 21 martie 2016, <http://www.rfi.fr/en/africa/20160321-benin-s-peaceful-election-hailed-good-news-all-africa>, accesat în 23 februarie 2020.

²⁶³ *** , “Benin Country Report”, <https://www.bti-project.org/de/berichte/laenderberichte/detail/itc/BEN/>, accesat în 23 februarie 2020.

eforturile de emancipare ale societăților vest-africane care sprijină aducerea la putere a unor lideri mai degrabă locali, care nu au un istoric pronunțat al relațiilor cu fosta metropolă și care portretizează de fapt modele de succes în cadrul comunităților lor, cum este, de altfel, și cazul lui Patrice Talon.

După preluarea mandatului de președinte al Beninului, Patrice Talon a continuat politica de distanțare față de Franța, linie de conduită care a contribuit într-o manieră decisivă și la alegerea sa în fruntea țării și a adoptat o poziție fermă în raport cu fosta putere colonială, pe o serie de subiecte de interes pentru țara sa, inclusiv în ceea ce privește dimensiunea istorică și culturală. Acesta a adresat o cerere oficială în septembrie 2017 către Ministerul francez al Afacerilor Externe prin care solicita returnarea artefactelor care aparțin Beninului și care au fost luate în timpul dominației coloniale franceze la sfârșitul secolului XIX.²⁶⁴

Această solicitare a noului lider beninez are o semnificație dublă: în primul rând ea are un rol deosebit de important în legitimarea sa în plan intern, prin creșterea simpatiei și popularității sale din partea societății benineze. În același timp însă, această mișcare ilustrează noua sa abordare și linie politică urmată în raport cu Franța, devenind acum un subiect de politică externă extrem de important, care reclamă ceea ce Talon consideră a fi fundamentul culturii și civilizației benineze, respectiv unicitatea acesteia, ceea ce o distinge și o separă în mod cert și definitiv de moștenirea culturală din perioada colonialismului francez.

În acest sens, în luna decembrie 2019, în cadrul turneului său de vizite în Africa, în capitala statului Burkina Faso, președintele francez Emmanuel Macron a anunțat, în discursul său că una dintre prioritățile sale e reprezentată de returnarea comorilor culturale africane.²⁶⁵ Această afirmație este extrem de importantă dintr-o perspectivă simbolică și culturală, constituind un pas important în redefinirea relațiilor franco-benineze, printr-o asumare deschisă a istoriei colonialismului francez și o reparație a trecutului.

Putem observa o schimbare importantă deopotrivă în discursul liderilor francezi și a celor africani în ceea ce privește modul de asumare a trecutului și mai ales în stabilirea unor canale diferite de comunicare prin intermediul cărora liderii africani se situează pe o poziție de egalitate și dau curs propriilor solicitări față de fosta metropolă. Tocmai de aceea, în eforturile de a nu pierde conexiunile importante cu fostele colonii africane, liderii francezi sunt înclinați să manifeste deschidere spre propunerile și cerințele președinților africani, atât

²⁶⁴ ***, “Benin buoyed by Macron pledge on African heritage”, <https://www.france24.com/en/20171204-benin-france-buoyed-macron-pledge-africa-heritage-cultural-treasures>, 4 decembrie 2017, accesat în 5 ianuarie 2020.

²⁶⁵ *Ibidem*.

pentru a nu își vedea periclitare propriile interese în zonă cât și pentru a asigura preeminența legăturilor istorice existente.

Președintele beninez, Patrice Talon, se înscrie în această nouă generație de elite africane care, cel puțin la nivel de discurs, reclamă tot mai des nevoia „dreptății istorice” și redobândirea moștenirii istorice și culturale a propriilor state, moștenire care, susțin aceștia cu tărie, a fost preluată de Franța în perioada colonialismului. De altfel, recuperarea bunurilor din patrimoniul cultural beninez a reprezentat o temă importantă în construirea discursului lui Talon îndreptat împotriva oricărei posibile forme de neocolonialism francez.

Mizând pe acest val de nemulțumire față de modul în care Franța a gestionat relația cu fostele colonii, Patrice Talon descrie o nouă categorie de lideri africani care utilizează nemulțumirea propriilor societăți ca monedă de schimb pentru redefinirea relațiilor propriilor state cu Republica Franceză. Această schimbare de abordare adoptată de noii lideri africani este un element cu un impact semnificativ asupra modului de relaționare între Franța și fostele sale colonii africane. Putem observa eforturile liderilor africani de re poziționare în raport cu fosta putere colonială, având drept miză asumarea unui statut de egalitate în cadrul interacțiunilor acestora cu Franța, fără a mai acorda preeminență intereselor franceze și urmând acum îndeplinirea propriilor obiective de politică internă și externă în dialogul cu fosta putere colonială.

În acest sens, Patrice Talon a frapat întreg continentul african, dar și opinia publică franceză în momentul în care a solicitat deschis retragerea imediată a rezervelor monetare externe ale Beninului depozitate în Banca Centrală Franceză, cu atât mai mult cu cât acesta a fost un subiect tabu o vreme îndelungată, iar statul beninez este prima fostă colonie africană care lansează această solicitare.²⁶⁶ În mod tradițional, toate fostele colonii franceze și-au depozitat rezerva monetară externă în cadrul Băncii Franței, aceasta fiind însăși garanția stabilității și funcționării sistemului CFA care a funcționat timp de decenii, asigurând în acest mod controlarea inflației. Tocmai de aceea, decizia lui Patrice Talon a fost considerată un gest îndrăzneț pentru că pare să perturbe și surmonteze o ordine neschimbată de la momentul încheierii procesului de decolonizare care este și parte a modelului de succes de cooperare franco-africană din ultimele decenii.

Se remarcă pro-activismul noului președinte al Beninului și politica sa mult mai agresivă în raport cu Franța, neezitând în a reclama în mod public ceea ce consideră a fi drepturile țării sale, în calitate de stat suveran. Spre deosebire de predecesorii săi care au

²⁶⁶ ***, “Benin President Orders Economic Decolonization From France”, decembrie 2019, <https://taarifa.rw/benin-president-orders-economic-decolonization-from-france/>, accesat în 20 aprilie 2020.

adoptat permanent o atitudine mai degrabă rezervată față de fosta putere colonială, Patrice Talon urmărește în mod neechivoc ceea ce definește drept interesele legitime ale propriului stat, deopotrivă în plan intern și în plan extern.

Pe de altă parte, politicienii francezi au considerat că decizia lui Patrice Talon ar putea însă declanșa în cele din urmă o blocadă politică: „Pentru o perioadă lungă de timp 100% din rezervele din zona CFA au fost păstrate în cadrul Trezoreriei Franceze. Și chiar dacă am ajuns până la 65% în anii 1970, Băncile Centrale Africane au continuat să plătească 100% către Trezoreria Franceză. Astfel, oricum, aceasta este o anuitate și este o parte din rentele coloniale, în mod cert.”²⁶⁷ În același timp însă, conștienți de evoluțiile inevitabile produse în cadrul societăților africane și de emergența liderilor africani care aparțin unor noi generații și promovează viziuni și politici diferite de cele ale conducătorilor africani tradiționali din perioada de după decolonizare, politicienii francezi consideră, de asemenea, că a venit vremea unei reformări a relațiilor franco-africane.

Devine tot mai clar că noile realități impun o schimbare în modul de abordare a relațiilor franco-africane, inclusiv din perspectivă economică. Așadar, pe măsură ce noii lideri africani, cum este Patrice Talon, solicită o schimbare în modul de funcționare al sistemului monetar postcolonial, liderii francezi trebuie să se adapteze, la rândul lor propunerilor și procesului de reformare, chiar dacă acest lucru înseamnă o desprindere de trecut.

Tocmai de aceea, Patrice Talon s-a aflat printre inițiatorii procesului de reformare a sistemului monetar axat pe utilizarea monedei CFA, sistem instituit de Franța după procesul de decolonizare. În cadrul reuniunii ECOWAS, acesta a pledat deschis pentru renunțarea la menținerea a 50% din rezervele naționale de monedă în trezoreria franceză declarând, alături de lideri ai altor șapte state africane că: „Cu toții suntem de acord asupra acestui aspect, în mod unanim, trebuie să punem capăt acestui model.”²⁶⁸ Această afirmație este deosebit de importantă în structurarea dialogului ulterior cu Franța cu atât mai mult cu cât moneda CFA a fost încă de la început unul dintre pilonii care au fundamentat relațiile franco-africane în perioada de după încheierea procesului de decolonizare.

Din această perspectivă, președintele Beninului își asumă un rol de lider în procesul treptat de reformare a relațiilor cu Franța, atât din perspectivă economică cât și culturală. Fiind privit el însuși, încă din perioada campaniei electorale, drept un simbol al desprinderii

²⁶⁷*Ibidem.*

²⁶⁸Felix Tih, James Tesamba, “8 African nations to withdraw cash reserves from France”, 15.11.2019, <https://www.aa.com.tr/en/africa/8-african-nations-to-withdraw-cash-reserves-from-france/1646104>, accesat în 5 ianuarie 2020.

de *Françafrique*, acesta a continuat politica de distanțare de modul tradițional de poziționare în raport cu fosta metropolă ce purta urmele neocolonialismului, lansând, ca o contrapondere solicitări directe, adresate în mod oficial, prin care reclamă astfel reparații și returnări istorice.

Pe de altă parte însă, anunțul președintelui Talon referitor la renunțarea la moneda CFA a fost utilizat și ca o mișcare de creștere a legitimității și de sporire a popularității sale în plan intern. Acest aspect a fost ușor sesizabil, prin reacția societății benineze apărută imediat după lansarea acestei afirmații care a confirmat consolidarea capitalului său politic chiar dacă această decizie nu pare să aibă în vedere problema economică reală a Beninului, respectiv dependența economică aproape totală a acestei țări de un alt stat african, Nigeria.

Decizia renunțării la CFA și înlocuirea acesteia cu moneda ECO are implicații mult mai profunde atât de natură conceptuală cât mai ales de ordin practic. Deși această mișcare politică are un impact pozitiv imediat în plan intern, în realitate, procesul de implementare a acestor modificări nu este unul atât de facil. După cum observă și Kikelomo Sodeko un analist vest-african al Salama Fikira (o companie de securitate corporativă și management al riscului):

„Aceștia își pot ascuți sabia, dar realitatea este diferită. În realitate pe ce se va baza noua monedă? Nu există nici o infrastructură funcțională. Sectorul privat organizat din aceste țări este mic și suprataxat. Pot să se agite și să găfăie, dar nu pot pur și simplu dărâma casa și lucrurile să rămână în continuare în picioare, să funcționeze. Dacă ar fi existat o infrastructură adecvată pentru a sprijini această migrație față de CFA adusă în discuție, acest lucru ar fi fost posibil. După un anumit număr de ani, aceste guverne ar fi sprijinit dezvoltarea unor noi sectoare economice și ar fi redus dependența lor față de ajutor venit din Europa sau din America. Numirea acestei noi monede ar trebui urmată imediat de consultări cu analiști financiari pentru retragerea rezervelor de monedă CFA depozitate în Banca Franței. Fără implementarea acestor măsuri toată această agitație și găfăială nu pare să fie una reală sau credibilă.”²⁶⁹

Schimbarea mult aclamată de președintele Beninului nu pare să își găsească cu ușurință un corespondent în realitate. Insistența sa și asumarea inițial informală a unui rol de lider în declanșarea acestui proces de adoptare a unei noi monede este mai degrabă o mișcare politică inteligentă menită să îi reafirme o poziție consolidată în plan intern și nu un proces realizabil de transformare, cel puțin nu într-un ritm atât de alert ca cel promovat de președintele Patrice Talon.

²⁶⁹ David Hundeyin, “The «French Colonial Tax»: A misleading heuristic for understanding Françafrique”, 21 noiembrie 2019, <https://www.theafricareport.com/20326/the-french-colonial-tax-a-misleading-heuristic-for-understanding-francafrique/>, accesat în 20 aprilie 2020.

În acest sens remarcăm următoarele elemente: spre deosebire de euro, ECO nu dispune de infrastructura necesară, neexistând o Bancă Centrală a Africii de Vest și nici un acord-cadru, cu reguli de angajament care să guverneze utilizarea noii monede.²⁷⁰

În vreme ce circulația monedei CFA a funcționat pentru că era garantată de Franța, este incert dacă moneda ECO va deveni utilizabilă atâta vreme cât liderii populiști ai statelor vest-africane vor prefera să adopte în mod unilateral măsuri de funcționare și implementare a sa fără a se baza pe o uniune monetară viabilă cum este cazul celei care funcționează în cadrul Uniunii Europene.

Din perspectivă economică, relațiile franco-benineze nu se caracterizează printr-o intensitate deosebită a schimburilor comerciale. Comerțul dintre cele două state se remarcă printr-un nivel redus al importurilor franceze din Benin (doar 2,4 milioane euro în anul 2018), axat în special pe produse agricole și agroalimentare și un nivel mai ridicat al exporturilor franceze în zonă (în valoare de 222, 7 milioane de euro în anul 2018), în special cele de produse farmaceutice și carne de pasăre.²⁷¹ Este sesizabil că balanța comercială este favorabilă mai degrabă Franței și nu indică o dependență economică a acesteia de o serie de materii prime sau produse provenind din Benin. De asemenea, există 40 de întreprinderi franceze care funcționează în Benin, acestea desfășurându-și activitatea în domeniile: agroalimentar, logistică, construcții și în sectorul bancar și oferind locuri de muncă pentru aproximativ 4000-4500 de oameni.²⁷²

În ceea ce privește însă cooperarea culturală, științifică și tehnică, remarcăm un element important din perspectiva istoriei relațiilor franco-benineze, dar și a schimbărilor produse după 1990. Franța nu este cel mai mare donator de asistență oficială pentru dezvoltare, fiind surclasată de SUA care se regăsește acum pe primul loc din perspectiva valorii însumate a contribuției acesteia. În același timp însă, Beninul se remarcă drept un partener-cheie în ceea ce privește cooperarea descentralizată, element confirmat prin existența a 45 de acorduri de parteneriat încheiate între Franța și guvernele locale benineze (sunt implicate aproximativ 33 din cele 77 de municipalități).²⁷³

Având în vedere toate elementele prezentate în cadrul acestui subcapitol putem observa că Beninul portretizează o situație extrem de ilustrativă menită să demonstreze schimbarea de paradigmă produsă în relațiile franco-africane post 1990. Urmărind o desprindere totală de influența Franței și de ingerințele tipice în afacerile interne ale fostelor

²⁷⁰*Ibidem.*

²⁷¹ France Diplomatie, <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/country-files/benin/>, accesat în 20.04.2020.

²⁷²*Ibidem.*

²⁷³*Ibidem.*

colonii africane, în contextul alegerilor prezidențiale din anul 2016, populația benineză, influențată de liderii politici a optat pentru alegerea unui președinte care să nu mai poată fi asociat legăturilor istorice extrem de puternice definite drept *Françafrique*.

Tocmai de aceea, candidații susținuți de Franța sau cei care sunt cunoscuți pentru istoricul unor conexiuni puternice cu fosta metropolă nu se mai bucură de susținerea electoratului național care își orientează preferințele politice către lideri locali, percepuți ca simboluri ale schimbării și desprinderii de trecutul colonial și dovezi ale consolidării unei autentice democrații africane.

Rezultatul alegerilor din Benin nu doar că a surprins, dar a devenit un caz ilustrativ pentru transformarea parcursă de democrațiile vest-africane francofone. Alegerile din Benin au devenit o dovadă extrem de importantă care să reflecte încheierea dictatului și amestecului covârșitor al Franței în desfășurarea proceselor electorale din cadrul fostelor colonii africane din spațiul francez de influență.

Dintr-o altă perspectivă însă, alegerile prezidențiale din Benin din anul 2016 au ilustrat un alt element extrem de important: stabilitatea și progresul democratic înregistrat de fosta colonie franceză. Pe durata campaniei electorale nu au existat ciocniri violente, iar candidații nu au făcut apel la violență, dezbaterile și divergențele fiind gestionate exclusiv la nivel de discurs.

Mai mult decât atât, însăși posibilitatea de a organiza alegeri prezidențiale după încheierea celor două mandate ale președintelui Boni Yayi reflectă o dinamică pozitivă a percepției societății benineze asupra procesului democratic în esența sa. Spre deosebire de numeroase alte state africane, Constituția nu a fost modificată pentru a asigura menținerea la putere pentru decenii a președintelui ci a urmat logica electorală specifică statelor democratice. De altfel, a existat o opoziție permanentă față de această posibilitate din partea societății civile încă din momentul în care a apărut o intenție din partea fostului președinte de a întreprinde demersuri în această direcție. Toate aceste elemente sunt astfel expresia evoluției și avansului democrației benineze, de altfel una dintre cele mai stabile din zona Africii francofone.

Concluzii

Acest capitol a fost axat pe prezentarea principalelor argumente de factură istorică și de actualitate în susținerea demersurilor teoretice și metodologice elaborate în cadrul capitolelor unu și doi. Capitolul trei a avut în vedere cele trei studii de caz selectate: Coasta

de Fildes, Gabon și Benin și a urmărit să ilustreze, într-o manieră succintă modul în care au fost construite și ulterior redefinite relațiile acestor trei state cu fosta metropolă franceză.

În evidențierea acestui demers au fost analizate principalele evenimente politice și istorice care au marcat dinamica interacțiunii relațiilor franco-africane în cazul acestor trei entități statale. Pornind de la aceste premise, analiza s-a concentrat în special pe identificarea acelor momente-cheie, inclusiv de actualitate, care s-au dovedit a fi reprezentative în ilustrarea schimbării de paradigmă care s-a produs în dinamica relațiilor franco-africane și care este definită în această lucrare drept trecerea de la *Françafrique* la *Afrique-France*.

Am putut sesiza abordări și metode diferite de ilustrare a acestei schimbări de paradigmă. Acest lucru poate fi justificat, pe de-o parte, prin forma și gradul diferit de manifestare a legăturilor celor trei state africane cu fosta putere colonială, dar, în același timp, poate fi explicat prin reacția diferită a Franței în raportarea la noile realități.

Astfel, cauze diferite și momente diferite de manifestare a tendinței de dobândire a independenței depline în relația cu fosta metropolă și de impunere a propriilor obiective, au antrenat un răspuns diferit din partea acesteia. Tocmai de aceea, analizarea situației celor trei foste colonii africane mai ales în perioada post 1990 reflectă deopotrivă similarități și diferențe semnificative în ceea ce privește schimbarea de paradigmă identificată și definită în această lucrare sub forma unui proces de trecere de la *Françafrique* la *Afrique-France*.

Capitolul IV- Ilustrări ale trecerii de la *Françafrique* la *Afrique-France*

Introducere

Ultima parte a lucrării este partea analitică a acesteia, care cuprinde argumentația propriu-zisă, urmând o abordare deopotrivă teoretică și empirică, în dozaje diferite, cu un accent mai pronunțat asupra celei de-a doua dimensiuni. Capitolul IV urmărește aplicarea grilei de analiză definite în cadrul celui de-al doilea capitol, pornind totodată de la argumentele de factură empirică prezentate în cadrul capitolului precedent și completându-le, de asemenea, cu alte dovezi de ordin istoric sau chiar cu elemente de actualitate care ilustrează schimbările produse în relațiile franco-africane după 1990.

În ilustrarea acestor schimbări, ultimul capitol se va concentra totodată pe analizarea modului în care cadrul teoretic prezentat în primul capitol reflectă, într-o manieră adecvată, profunzimea și specificitatea relațiilor franco-africane și transformările parcurse de acestea în etapa post 1990. Extrem de succint, va fi verificată aplicabilitatea celor două teorii asupra studiilor de caz selectate în încercarea de a avea o imagine cât mai completă atât asupra modului de construcție și evoluție a relațiilor franco-africane, cât și asupra particularității și intensității acestora cu precădere în ultimele două decenii.

Într-o primă parte vor fi analizate cele două concepte, de *Françafrique* și *Afrique-France*. În acest demers vom avea în vedere atât teoria regimurilor internaționale cât și premisele teoretice ale abordărilor recente, cum este cazul analizei de rețea, teorii prezentate pe larg în cadrul primului capitol al lucrării.

Ulterior, argumentația va continua într-o a doua parte a acestui capitol, prin concentrarea cât mai atentă și detaliată asupra „nuațnelor” relațiilor franco-africane, într-o manieră comparativă, asupra celor trei studii de caz alese. Urmărind astfel o serie de criterii pe care le-am considerat a fi deopotrivă obiective și relevante atât din perspectivă cantitativă cât și calitativă, analiza va dobândi profunzime și va urmări să identifice toate momentele semnificative care sunt utile din perspectiva validării/infirării ipotezei centrale a lucrării.

Structura acestui capitol urmează liniile de argumentare trasate în cadrul capitolului metodologic al lucrării, pe baza legăturilor constituite între ipoteza centrală și ipotezele transversale ale tezei. Având în vedere acest mod de construcție al argumentației, acest capitol va urmări într-un mod etapizat îndeplinirea obiectivelor specifice ale lucrării, prin aducerea în prim-plan a unor argumente și dovezi de ordin empiric.

În același timp, un rol fundamental în construcția argumentației în cadrul acestui capitol revine analizei comparative. Aceasta va fi realizată prin aplicarea criteriilor transversale identificate în cadrul celui de-al doilea capitol asupra celor trei studii de caz ales: Coasta de Fildeș, Gabon și Benin. Criteriile transversale au o importanță deosebită întrucât permit abordarea, de o manieră comparativă a situației celor trei foste colonii franceze și stabilesc totodată repere clare de raportare și analizare a parametrilor interacțiunii între Franța și cele trei state în perioada de referință. Criteriile transversale sunt pilonii analizei din acest capitol pentru că din perspectivă tematică și conceptuală aceștia rămân neschimbați inclusiv în etapele de după decolonizare și în intervalul de interes pentru prezenta lucrare, după 1990.

Așa cum am putut observa și în cadrul capitolului metodologic criteriile transversale pe care le vom urmări în detaliu acum surprind în esență patru dimensiuni extrem de importante în definirea relațiilor franco-africane, după cum urmează:

- relația cu fosta metropolă (reuniuni, discursuri, vizite oficiale, declarații comune);
- aspecte de ordin economic (sectorul energetic, industrie, monedă), dependența sau independența economică, monopolul accesului companiilor franceze. Vice-versa, în iterarea schimbării, a trecerii spre *Afrique-France* se va urmări în ce măsură liderii africani au impus condiționalități de ordin economic Franței;
- cooperare militară- existența unor acorduri de apărare, intervenții militare care au exprimat/ susținut deschis schimbarea sau apărarea conducerii curente sau chiar protejarea populației franceze față de cea locală;
- diplomație-inferențe de ordin politic- manipularea alegerilor sau manipularea electoratului în favoarea unui anumit candidat, sprijin vădit al unui așa-numit candidat *françafrique* sau, dimpotrivă, detașarea electoratului și a candidaților de politica franceză și de liderii de la Élysée.

Având în vedere toate aceste elemente, într-o primă etapă, capitolul va prezenta o analiză inițială, cu un caracter mai general asupra evoluției relațiilor franco-africane după 1990. Ulterior, pornind de la aceste aspecte, pe baza tuturor informațiilor prezentate în cadrul celui de-al treilea capitol și raportându-ne, de asemenea, la cele patru criterii transversale, vom iniția o analiză secvențială mult mai aprofundată.

Toate ipotezele transversale și obiectivele specifice ale lucrării vor fi parcurse și atinse, în conformitate cu grila de analiză predefinită. În același timp, toate argumentele

empirice prezentate deja în capitolul precedent vor fi suplimentate și susținute într-o manieră mai detaliată de alte dovezi concrete și specifice, pe baza criteriilor transversale prezentate deja.

IV.1 Relațiile franco-africane și teoria regimurilor internaționale. Câteva exemplificări.

Pornind de la premisele teoretice prezentate pe larg în cadrul primului capitol al lucrării, acest subcapitol al ultimei părți a tezei se va axa pe identificarea și analizarea elementelor care să ilustreze modul în care relațiile franco-africane s-au construit și au evoluat de-a lungul timpului sub forma unui regim internațional.

Analiza se va centra pe urmărirea și studierea evoluției acestora tratând atât conceptul de *Françafrique* cât și forma sa revizuită și redenumită ulterior drept *Afrique-France*. Cadrul teoretic se va raporta la cele două etape din evoluția dialogului relațional franco-african, deopotrivă printr-o analiză generală a elementelor care definesc cele două concepte drept regimuri internaționale cât și prin aspecte particulare, punctuale specifice celor trei studii de caz, de referință pentru această lucrare.

Raportarea la teoria regimurilor internaționale va avea în vedere, așa cum a fost explicat în mod detaliat în cadrul capitolului teoretic definiția avansată de Stephen Krasner, apreciată de majoritatea teoreticienilor drept o definiție consensuală în cadrul disciplinei. Reamintim astfel că Stephen Krasner definește regimurile internaționale drept „seturi implicite sau explicite de principii, norme, reguli și proceduri de adoptare a deciziilor în jurul cărora converg așteptările actorilor dintr-o anumită sferă a relațiilor internaționale.”²⁷⁴

De asemenea, a avea o imagine mai clară asupra conceptelor care alcătuiesc definiția oferită de Krasner regimurilor internaționale, reiterăm explicațiile oferite de acesta în ceea ce privește elementele constitutive ale unei asemenea structuri internaționale: „Principiile sunt convingeri/credințe de fapt, legături de cauzalitate și rectitudine. Normele sunt standarde de comportament definite în termeni de drepturi și obligații. Regulile sunt prescripții specifice ale unor proscripții de acțiune. Procedurile de luare a deciziilor sunt practici predominante pentru crearea și implementarea alegerilor colective.”²⁷⁵

În același timp, aceste principii, norme și reguli comun împărtășite de actorii care sunt implicați în crearea unui regim internațional, îi conferă acestuia o particularitate importantă în

²⁷⁴ Stephen Krasner, “Structural causes ...”, p. 186.

²⁷⁵ *Ibidem*, p. 186.

cadrul sistemului internațional: durabilitatea, reziliența sa. Astfel, actorii care sunt parte a regimului internațional, împărtășesc un set de valori comune care îi determină să aibă comportamente similare, fără a resimți însă constrângerea unei autorități superioare, comportamentele lor fiind rezultatul acestor norme și reguli comune.

Având în vedere toate aceste elemente, subcapitolul va încerca să identifice elementele constitutive ale *Françafrique* și *Afrique-France* și modul în care acestea au fost utilizate, în funcție de evoluția relațiilor franco-africane în crearea și susținerea unui construct unic în relațiile internaționale atât prin prisma modului său de funcționare cât și prin însăși structura sa.

Putem observa că decizia de creare a acestui regim internațional a pornit din dorința unilaterală, a Franței de a menține o relație specială, cât mai apropiată de fostele colonii după încheierea inevitabilului proces de decolonizare. Caracterul aparte, special al acestor legături a izvorât din eforturile Franței de a-și menține sfera de influență în zona respectivă și de a urmări în continuare avansarea intereselor naționale pe continentul african.

Tocmai de aceea, putem vorbi de două regimuri diferite: *Françafrique* (apărut înainte de debutul decolonizării și perpetuat până la sfârșitul anilor 1980) și *Afrique-France* (regim emergent după 1990). Acest subcapitol va fi împărțit în două părți distincte care tratează pe de-o parte regimul inițial, iar, pe de altă parte, forma sa recentă, apărută pe parcursul ultimelor două decenii.

Françafrique

Inițiativa creării *Françafrique* i-a aparținut generalului francez Charles de Gaulle și a corespuns obiectivului urmărit de acesta de a-i asigura Franței, în continuare, un loc central în cadrul sistemului internațional. Pierderile provocate de eforturile depuse pe parcursul celui de-al Doilea Război Mondial și ulterior de pierderea Indochinei și obținerea independenței Algeriei au impus o regândire a politicii externe franceze, iar păstrarea unei relații cât mai apropiate de fostele colonii africane a devenit astfel, pe de o parte, cheia restabilirii imaginii de mare putere, iar, pe de altă parte, i-a oferit acesteia șansa de a se proiecta ca o forță de echilibru și de contrabalansare a celor două superputeri din perioada Războiului Rece, SUA și URSS.

Din această perspectivă, în ceea ce privește regimul *Françafrique* remarcăm că „președintele Charles de Gaulle a inițiat sistemul clientelar urmărind obiectivul-cheie de a readuce gloria și măreția trecute și s-a axat pe menținerea platformei sale strategice în Africa,

acolo unde avea deja o prezență imperială masivă.”²⁷⁶ Politica Franței, considerată de mulți teoreticieni drept o formă de neocolonialism, a fost modalitatea prin care liderii francezi au urmărit să își asigure menținerea influenței în plan global, conducând în cele din urmă la crearea unui sistem unic, un veritabil regim internațional.

Procesul de decolonizare a avut un impact semnificativ asupra politicii externe franceze pentru că a impus o regândire semnificativă a însuși rolului Franței în plan global. După decenii întregi în care influența franceză și rolul de mare putere s-au fundamentat pe resursele din coloniile de care aceasta a dispus și pe influența pe care o putea proiecta la nivel internațional, începerea decolonizării a însemnat în mod cert o readaptare și o schimbare a modului de raportare a Franței față de alți actori și, implicit, față de statele africane. Astfel, „incapabilă de a exercita putere și o influență semnificativă în orice altă regiune a lumii după pierderea coloniilor sale asiatice, menținerea unei sfere de influență aproape exclusive în Africa a devenit o prioritate a politicii externe a Franței postbelice.”²⁷⁷

Franța gaullistă a urmat o politică aparte față de Africa care i-a permis nu doar să își asigure supraviețuirea ca o putere care să conteze în cadrul sistemului internațional ci să se portretizeze chiar ca o voce a comunității internaționale într-un spațiu care a cunoscut instabilitate și schimbări continue și profunde după încheierea procesului de decolonizare. Astfel, „Franța și-a asigurat instrumente care i-au conferit putere internațională: statutul de membru permanent în cadrul Consiliului de Securitate al ONU și dezvoltarea propriului arsenal de arme nucleare.”²⁷⁸ În același timp, aceasta și-a asumat rolul de „ultim garant al intereselor Vestului pe un continent care, inițial, cel puțin nu le era, în mod prezumtiv unul favorabil.”²⁷⁹

Tocmai de aceea, intensitatea și unicitatea relațiilor franco-africane, inclusiv după încheierea procesului de decolonizare a avut un caracter simbiotic și s-a afirmat ca ceea ce autorii din cadrul teoriei relațiilor internaționale denumesc a fi „o relație cu *pattern-uri*/modele comportamentale,”²⁸⁰ un veritabil regim internațional.

Unicitatea regimului *Françafrique* rezidă tocmai în modul în care acesta a fost construit, dar și în perenitatea sa. De altfel, interesant este și faptul că la origine, acesta nu a

²⁷⁶ W. Alade Fawole, *The Illusion of the Post-Colonial State. Governance and Security Challenges in Africa*, New York: Lexington Books, 2018, p. 61.

²⁷⁷ *Ibidem*, p. 63.

²⁷⁸ Daniel C. Bach, Mamaoudou Gazibo, *Neopatrimonialism in Africa and Beyond*, Londra și New York: Routledge, 2012, p. 212.

²⁷⁹ *Ibidem*.

²⁸⁰ Pernille Rieker, *French Foreign Policy in A cgaingng Wolrd. Practising Grandeur*, Cham: pagrave MacMillan, 2017, p. 43.

fost o „creație” eminentă franceză. După cum am putut remarca și în primul capitol al lucrării, paternitatea termenului îi aparține primului președinte al Coastei de Fildeș, Boigny. Așadar, filiera de proveniență a conceptului este una africană și nu franceză, așa cum ar putea părea la o primă vedere. Cu toate acestea, ideea „reformării” relațiilor franco-africane pe noi baze după debutul procesului de decolonizare, a fost în mod cert o inițiativă comună franco-africană, lansată la vremea respectivă de președintele francez Charles de Gaulle, de Houphouët-Boigny și de Léopold Senghor, primul președinte al Senegalului.

Inițiativa lor pornea de la necesitatea și dorința de a sprijini rolul „paternal” al Franței față de fostele colonii africane urmându-și datoria pe care a asumat-o în mod deschis încă din perioada colonizării, acea misiune civilizatoare a sa. Acest lucru i-a facilitat Franței intervenția ulterioară și continuarea cooperării într-o manieră destul de apropiată de modul de cooperare franco-african de până atunci.

Este astfel clar că „nevoia Franței de a-și recâștiga teritoriile pierdute, de a-și reface mândria națională puternic afectată, dar și nevoia de a rămâne relevantă în afacerile globale au fost decisive pentru politica lui Charles de Gaulle față de Africa.”²⁸¹ Tocmai de aceea, o politică aparte necesita o serie de instrumente diferite, care să îi permită să acționeze în mod rapid și eficient și să își urmeze îndeplinirea tuturor intereselor și obiectivelor. Aceste instrumente „au variat de la instituirea unei monede până la stabilirea unor baze militare, de la fluxuri constante de *coopérants* până la instituționalizarea *Francofoniei*, având drept rezultat stabilirea unei rețele de relații între Franța și Africa care a fost nemaivăzută până atunci.”²⁸²

Variatatea și multitudinea de instrumente care au compus acest regim internațional i-a conferit acestuia nu doar importanță ci și o specificitate deosebită față de alte forme de regim internațional. Mai mult decât atât însă, excepționalismul său „nu s-a datorat doar importanței mijloacelor și resurselor pe care le-a necesitat. Forța și unicitatea relației franco-africane a fost dată și de intensitatea sa.”²⁸³

Am putut observa că relațiile franco-africane au fost adesea definite drept o simbioză pentru că dincolo de sistemul instituțional creat și de resursele angrenate în dezvoltarea lor, gradul de conectare (extrem de ridicat) a fost cel care le-a oferit unicitate. Mai mult decât atât, „dincolo de politica de putere a Franței și de dominația asimetrică pe care aceasta a exercitat-o asupra fostelor sale colonii se afla un ingredient cu totul excepțional: un registru

²⁸¹ *Ibidem*, p. 67.

²⁸² Bach, Gazibo, *op. cit.*, p. 212.

²⁸³ *Ibidem*, p.212.

de interacțiuni comun împărtășit între țările dominante și țările dominate.”²⁸⁴ Această formă de percepere a relațiilor franco-africane a fost cea care a avut un rol esențial în dezvoltarea și aprofundarea lor permanentă, inclusiv după încheierea procesului de decolonizare.

Pornind de la aceste elemente, putem observa că, în construirea regimului *Françafrique*, au fost astfel stabilite principii și norme clare, precum și proceduri de adoptare a deciziilor. Pe lângă normele comune însă, fiecare fostă colonie africană s-a bucurat și de un tratament distinct, separat, în funcție de ceea ce poate fi considerat rolul fiecăreia în cadrul ansamblului întregului regim, în funcție de necesitățile, resursele și obiectivele urmărite de fosta putere colonială față de acestea. Franța „a menținut legături cu fiecare dintre fostele colonii potrivit importanței unice a acestora pentru strategia globală generală a Franței.”²⁸⁵

Printre fostele colonii africane de importanță majoră pentru interesele franceze, putem observa că se regăsesc și cele trei studii de caz selectate: Coasta de Fildeș, Gabon și Benin, fiecare dintre acestea fie din rațiuni similare fie din cauza unor obiective/interese diferite. Spre exemplu, „Senegal, Coasta de Fildeș, Camerun și Gabon s-au bucurat de un grad de intimitate mult mai mare în raport cu Franța; Senegal și Coasta de Fildeș din cauza importanței lor ca avanposturi strategice primordiale în Africa de Vest, iar Gabonul în special datorită resurselor sale uriașe de hidrocarburi.”²⁸⁶

Pe de o parte, în Coasta de Fildeș au fost permanent staționate trupe franceze care aveau în mod cert rolul de a asigura protejarea permanentă a intereselor liderilor de la Vichy în regiune. În același timp însă, liderul gabonez de atunci, Omar Bongo a fost cel care i-a permis Franței să exploateze resursele de hidrocarburi prin intermediul companiei franceze „Elf.” În acest fel, perpetuarea principiului fondator al regimului *Françafrique* a fost asigurată și garantă de-a lungul deceniilor, regimul funcționând într-un mod eficient, pe baza regulilor impuse încă de la început de Franța în calitate de fostă putere colonială.

De asemenea, din perspectivă politică se remarcă importanța fostelor posesiuni coloniale și în susținerea pe care acestea au oferit-o constant de-a lungul timpului în cadrul unor organizații internaționale precum ONU. Votul acestora s-a dovedit adesea ca fiind esențial în susținerea și promovarea unor rezoluții franceze. Tocmai de aceea, Franța a urmărit constant păstrarea unei legături cât mai strânse cu fostele colonii ca o modalitate de a-și menține influența la nivel global în contextul unor evoluții politice tot mai dificile care s-au produs de-a lungul timpului în cadrul sistemului internațional.

²⁸⁴Ibidem, p.212.

²⁸⁵ W. Alade Fawole, *op. cit.*, p. 63.

²⁸⁶Ibidem, p. 63.

De altfel, „cultivarea relațiilor clientelare ale Franței cu fostele colonii a avut în vedere trei considerații de ordin strategic: politic, strategic și cultural.”²⁸⁷ Toate aceste trei dimensiuni constituie elemente esențiale în definirea *Françafrique* drept un regim internațional. Ca linie generală, putem remarca patru dimensiuni importante care reflectau instituționalizarea *Françafrique* în câteva sectoare-cheie de cooperare: economic (prin intermediul creării zonei francului CFA și a acordurilor comerciale), militar (acorduri de apărare) și cultural (acorduri de cooperare în domeniul cultural al francofoniei).²⁸⁸

În ceea ce privește componenta strategică, aceasta înglobează atât dimensiunea militară (staționarea unor trupe franceze pe teritoriul acestor țări), cât și componenta economică (rezerve strategice de resurse naționale ale respectivelor state africane) și are în vedere și eventuala poziționare strategică a unora dintre acestea, de interes pentru fosta putere colonială, Franța.

Acestea sunt componente esențiale ale structurii regimului și reflectă dimensiunile esențiale de cooperare care s-au stabilit între Franța și fostele colonii. În același timp, cele trei segmente evidențiază caracterul de reciprocitate al schimburilor franco-africane pe multiple paliere și modul în care acestea erau utilizate în beneficiul tuturor actorilor chiar dacă ele au fost inițiate de Franța în primă instanță. Astfel, „timp de trei decenii, acest regim s-a dovedit a fi reciproc avantajos pentru elitele franceze și cele africane.(...) Mai mult decât atât, elitele de ambele părți au profitat de posibilități existente de îmbogățire personală și creștere a puterii politice pe care legăturile formale și informale ale regimului *Françafrique* le ofereau.”²⁸⁹

În acest context, este observabil că principiul fondator al regimului *Françafrique* a fost instituit de Franța în mod direct și acesta a fost „grandoarea/măreția.” În jurul acestui principiu fundamental au convers așteptările celorlalți actori (statele africane, foste colonii) s-au conturat apoi și, în același timp, au apărut și alte principii care au consolidat regimul pe întreaga sa perioadă de funcționare, în deceniile următoare.

Pornind de la interesul major urmărit de Franța în relația cu fostele colonii africane (menținerea influenței în plan global, menținerea statutului de mare putere, evitarea retrogradării sale spre statutul de putere mijlocie), devenit în cele din urmă nucleul, fundamentul creării regimului internațional denumit *Françafrique*, s-au conturat și celelalte elemente definitorii acestui tip de sistem internațional, funcționând prin prisma celor trei elemente esențiale: dimensiunea politică, strategică și culturală.

²⁸⁷ *Ibidem*, p. 62.

²⁸⁸ Grigoreta-Iulia Lupulescu, *op. cit.* p. 289.

²⁸⁹ Bovcon, *op. cit.* p. 11

La o privire mai atentă asupra principiului fondator, „*grandoarea/măreția*,” este observabil că acesta avea o natură duală și era împărțit deopotrivă de elitele franceze și de liderii africani. Mizând pe crearea regimului internațional încă de la începutul procesului de decolonizare, Franța a reușit să instaureze/impună încă de la început un mod de lucru și o serie de principii care deși poate convenabile mai degrabă fostei puteri coloniale să fie totuși privite și împărțite complet și de statele africane. Acest principiu al „*grandorii/măreției*” a fost prezentat de la început ca o credință comună, ca o necesitate și convingere acceptată de ambele părți.

Acest principiu stabilește relații clare de cauzalitate între entitățile care sunt parte a acestui regim internațional. Reiese în mod clar interdependența dintre puterea franceză și fostele colonii africane, lucrând împreună pentru îndeplinirea acestui obiectiv major.

Din perspectivă istorică, „Comunitatea Franceză” poate fi considerată prima formă de regim internațional creat între Franța și fostele colonii africane. În cadrul acestei structuri, „în realitate Franța va continua să controleze totul prin intermediul unor politici unitare sau comune elaborate de la Palatul Élysée.”²⁹⁰

În ceea ce privește normele de funcționare ale regimului internațional *Françafrique*, câteva dintre acestea se remarcă încă de la început și sunt expresia dorinței de dominație a puterii franceze. În primul rând, vedem menținerea unor elemente de natură culturală și identitară dintre care cel mai important este acela de preservare a limbii franceze ca limbă oficială în fostele colonii. Menținerea limbii franceze indică astfel conexiunile puternice, indisolubile cu fosta metropolă și creează/sugerează o formă de dependență și chiar apartenență a acestora față de Franța.

În al doilea rând, din perspectivă economică se remarcă menținerea monedei CFA ca monedă națională a fostelor colonii africane și obligativitatea păstrării rezervelor de monedă ale statelor africane în Trezoreria franceză. Aceste condiții au creat, la rândul lor, o formă de inter-dependență între statele africane și Franța și au legat viitoarea lor evoluție economică/monetară de fosta metropolă pentru o perioadă lungă de timp.

De asemenea, Franța și-a rezervat dreptul de a avea acces neîngrădit la resursele naturale și materiile prime de care dispun fostele sale colonii, iar acordurile de cooperare economică încheiate îi ofereau Franței tarife comerciale preferențiale. În schimbul tuturor acestor elemente, la rândul său, fosta metropolă garanta securitatea acestor state având dreptul de interveni în caz de necesitate pe baza acordurilor de apărare deja încheiate, cu

²⁹⁰ Fawole, *op. cit.*, p. 63.

sprijinul trupelor staționate pe teritoriul noilor state independente acum. În același timp, Franța se angaja să contribuie la dezvoltarea economică și asigurarea prosperității acestora, oferindu-le asistență financiară sub forma Asistenței Oficiale pentru Dezvoltare (AOD).

Din perspectiva dimensiunii culturale „trimiterea unui număr mare de *coopérants*, în special ca profesori, lectori universitari și consilieri educaționali către fosta Africă franceză a ajutat la menținerea și reconsolidarea prezenței culturale franceze.”²⁹¹ Franța juca un rol esențial în menținerea și dezvoltarea componentei culturale a regimului *Françafrique* asigurând menținerea influenței franceze din perspectivă culturală în cadrul fostelor sale colonii africane.

În ceea ce privește procedurile de luare a deciziilor și în această sferă, Franței îi revenea un rol principal. Deciziile erau dictate în primul rând de conducătorii francezi, uneori în consultare cu liderii africani care participau la susținerea regimului. Politica africană era în primul rând un atribut al președintelui Republicii, care alături de cei mai apropiați consilieri ai săi alcătuia „celula africană.”²⁹²

Aceștia colaborau cel mai adesea cu mediul francez de afaceri și cu importante companii publice și private și mai puțin cu alte instituții franceze guvernamentale. Putem observa că „președintele Republicii are un rol primordial, deși, în unele situații, anumiți prim-miniștri s-au implicat semnificativ, la rândul lor.”²⁹³

Un al doilea centru decizional important al regimului *Françafrique* era reprezentat de Ministerul francez al Cooperării, instituție care s-a desprins din fostul Minister pentru teritoriile franceze de peste mări.²⁹⁴ Această instituție a fost esențială pentru canalizarea asistenței oficiale franceze pentru dezvoltare, acordată cu prioritate fostelor sale colonii. Din acest motiv, Ministerul Cooperării era o instituție-cheie pentru elitele africane care au ajuns chiar să îl considere de-a lungul timpului „ministerul lor.”²⁹⁵

Mai mult decât atât, în forma sa inițială (înainte de a trece sub conducerea Ministerului francez al Afacerilor Externe), „bugetul Ministerului nu făcea nici obiectul scrutinului parlamentar nici nu era supus dezbaterii publice - pur și simplu era aprobat de Adunarea Națională.”²⁹⁶

²⁹¹Tom Young, *Readings in the International Relations of Africa*, Bloomington: Indiana University Press, 2015, p. 137.

²⁹²Bovcon, *op. cit.*, p. 10.

²⁹³Corneliu Bjola, Markus Kronprobst, *Understanding International Diplomacy. Theory, Practice and Ethics*, New York: Routledge, 2013, p. 110.

²⁹⁴Bovcon, *op. cit.*, p. 10.

²⁹⁵*Ibidem*.

²⁹⁶Ian Taylor, *The International Relations of Sub-Saharan Africa*, New York : Continuum, 2010.

Pe lângă aceste două structuri centrale, un rol secundar revenea și Ministerului francez al Afacerilor Externe, prin intermediul departamentelor sale responsabile de relațiile franco-africane. De asemenea, în subsidiar, deciziile erau adoptate și prin implicarea Ministerelor franceze ale Apărării și Finanțelor, dar și prin intermediul *Caisse Française de Développement*.²⁹⁷ Cu toate acestea, implicarea personală a președinților francezi era cea mai importantă trăsătură a modului de luare a deciziilor în cadrul regimului *Françafrique*. Implicarea sa era însă inclusiv de natură să afecteze transparența și funcționarea eficientă a sistemului pentru că cele mai importante decizii rămâneau la latitudinea liderului francez.

Remarcăm așadar că „o pleiadă de instituții, incluzând Ministerul Afacerilor Externe, Ministerul Cooperării, Ministerul Apărării, Ministerul Finanțelor, Agenția Franceză pentru Dezvoltare și Departamentul pentru Africa al Administrației Prezidențiale aveau atribuții în gestionarea relațiilor cu Africa.”²⁹⁸

De asemenea, o altă instituție importantă a regimului *Françafrique* a fost cea a summit-urilor anual franco-africane, lansate după încheierea procesului de decolonizare. Interesant este faptul că acestea au fost o creație africană la început. „Inițiativa de instituire a summit-urilor franco-africane anuale i-a aparținut unui lider politic african, președintele de atunci al Nigerului, Haman Diori, în anul 1973.”²⁹⁹

Dincolo de aceste structuri formale ale centrului de decizie al regimului *Françafrique*, un rol predilect i-a revenit însă componentei informale. Aceasta a fost la început creația sfătuitorului principal al președintelui de Gaulle în ceea ce privește politica față de Africa, Jacques Foccart. În ceea ce privește alcătuirea sa, aceasta „a fost compusă din relații personale puternice, asemănătoare celor de familie între liderii politici francezi și africani și rețelele paralele de elite politice și economice, organizate în jurul câtorva actori pivotali precum Foccart, Jean-Christophe Mitterand, Charles Pasqua și liderii companiei petrolifere franceze, Elf.”³⁰⁰

În acest sens, rolul lui Foccart este unul esențial. Acesta era cel care „a selectat un anumit număr de șefi de stat, *prieteni ai Franței*, care erau, în fapt guvernatorii cu piele neagră.”³⁰¹ Aceasta era modalitatea de funcționare a regimului al cărui principal artizan și modelator era Foccart. Acesta a asigurat sprijinul și loialitatea fostelor colonii față de Franța prin numirea acestor guvernatori de origine africană în fruntea fostelor colonii.

²⁹⁷ Bovcon, *op. cit.*, p. 10.

²⁹⁸ Bjola, Kronprobst, *op. cit.*, p. 110.

²⁹⁹ Tom Young, *Readings in the International Relations of Africa*, Bloomington: Indiana University Press, 2015, p. 137.

³⁰⁰ Bovcon, *op. cit.*, p. 11.

³⁰¹ François Xavier-Verschave, *De la Françafrique à Maliafrique*, Bruxelles : Éditions Tribord, 2004, p. 8.

Această componentă informală a relațiilor franco-africane este deopotrivă surprinzătoare și fascinantă. De altfel, ea este cea care în ultimă instanță evidențiază cel mai bine unicitatea și specificitatea relațiilor franco-africane și confirmă încadrarea acestora drept un regim internațional.

Prin intermediul acestor legături informale (care reprezentau în cele din urmă epicentrul deciziilor), relațiile franco-africane par a fi mai degrabă afaceri interne și nu legături inter-statale. Tocmai de aceea, ele pot fi considerate ca alcătuind un singur mare regim internațional deși vorbim de actori complet diferiți ca amplasare geografică, resurse politico-militare și socio-economice și evoluții istorice.

Toate aceste elemente oferă o imagine mai clară asupra modului de funcționare al regimului *Françafrique*. Se remarcă astfel relația de interdependență dintre Franța și fostele colonii, aranjamentele stabilite după decolonizare bazându-se pe un angajament de reciprocitate în cadrul căruia însă Franța avea un rol primordial, urmărindu-și cu prioritate atingerea intereselor naționale și a obiectivelor de politică externă.

Așadar, *Françafrique* poate fi considerat un regim internațional potrivit definiției lui Stephen Krasner pentru că în analiza și componența sa regăsim toate elementele considerate de teoretician ca făcând parte dintr-o asemenea structură a sistemului internațional. În același timp însă, dincolo de caracterul formal al acestor legături, este interesant modul în care relațiile informale au avut un rol central, esențial în construirea regimului *Françafrique*.

Aceste elemente sunt, de altfel, cele care îi oferă autenticitate și unicitate cu atât mai mult cu cât relațiile franco-africane pot fi privite mai degrabă ca fiind afaceri interne și nu neapărat relații inter-statale. Un rol major în crearea și mai ales în asigurarea viabilității acestei structuri i-a aparținut însă indubitabil Franței, care a fost încă de la început artizanul conexiunilor franco-africane de după decolonizare.

Françafrique este, în primul rând, o creație franceză, susținută și de unele elite africane care au căutat să obțină privilegii pe baza menținerii unei apropieri mai mari față de fosta metropolă. Tocmai de aceea, relația cu Africa a fost întotdeauna o componentă esențială a politicii externe a tuturor președinților francezi, inclusiv a actualului lider de la Élysée, Emmanuel Macron.

Așadar, regimul *Françafrique* a rezistat timp de decenii pentru că Franța însăși a fost garantul supraviețuirii și funcționării acestei structuri a sistemului internațional. Liderii de la Vichy au fost atât fondatorii regimului cât și forța menită să asigure echilibrul și viabilitatea sa de-a lungul timpului. Aceasta a stabilit principiile și regulile de funcționare și un proces

decizional care îi asigura preeminența în luarea deciziilor (necesar pentru asigurarea resurselor necesare și perpetuarea influenței sale în plan global) și, în același timp garanta eficiența și durabilitatea acestui sistem.

De altfel, acțiunile întreprinse de Franța odată cu debutul procesului de decolonizare pot fi considerate premise ale structurării modului de relaționare al acesteia cu statele africane. Măsurile adoptate de aceasta au devenit treptat piloni ai noilor forme de interacțiune cu fostele colonii în cadrul regimului internațional *Françafrique*. Decizia de a menține baze militare în state-cheie precum: Senegal, Coasta de Fildeș, Ciad, Gabon și încheierea unor acorduri în materie de apărare cu acestea reflectă nu doar disponibilitatea Franței de a interveni ci și urmărirea obiectivului asigurării unei dependențe militare a acestor state de puterea de la Vichy.

Tocmai de aceea, regimul *Françafrique* se baza pe un rol mai proeminent al fostei metropole care ghida acțiunile celorlalți actori. Acesta a funcționat o perioadă îndelungată, însă în contextul producerii unor schimbări geopolitice majore la nivel global după 1990, supraviețuirea sa a fost pusă sub semnul întrebării pentru că evoluțiile globale nu mai erau favorabile perpetuării unui sistem garantat doar de o singură mare putere.

După 1990 asistăm la o schimbare de paradigmă care a condus în cele din urmă și la redefinirea regimului internațional creat după decolonizare. Politica Franței față de Africa în etapa post 1990, poate fi privită fie ca un proces de adaptare, fie o situație de confuzie. Dacă principiul fondator al creării regimului *Françafrique* a fost *grandoarea/măreția* (element reflectat în mod direct prin intermediul intervențiilor în statele africane și trupele menținute aici chiar și în perioada post-independență ca un efort de menținere a statutului de mare putere/putere mijlocie), după 1990, evoluțiile au urmat o altă direcție.

La nivel intern, au fost o serie de factori care „au subminat regimul *Françafrique*: constrângeri bugetare, criticism public al naturii corupte a regimului *Françafrique* (...), fragmentarea în creștere a acestor rețele în diferite forme individuale de lobby în mediul de afaceri și dispariția anumitor figuri centrale ale *Françafrique* precum Foccart, Mitterand și Houphouët-Boigny.”³⁰²

Dintr-o altă perspectivă însă, așa cum am remarcat încă din primul capitol al lucrării, viabilitatea și durabilitatea *Françafrique* a fost puternic influențată și de transformările care s-au produs pe continentul african. Globalizarea, eforturile de emancipare a societăților africane, procesul de democratizare și diversificare politică pe care acestea l-au parcurs, au

³⁰² Bovcon, *op. cit.*, p. 7.

condus treptat la nevoia de regândire a relațiilor franco-africane și a politicii Franței față de fostele colonii.

După cum observă Maja Bovcon, „cele mai importante schimbări instituționale în politica franceză au avut loc în domeniile cooperării și apărării. După mai multe încercări nereușite, Guvernul francez a transferat Ministerul Cooperării sub autoritatea Ministerului Afacerilor Externe și a creat Comisia Interministerială pentru Cooperare și Dezvoltare.”³⁰³ Această transformare este una deosebit de importantă din perspectiva funcționalității regimului *Françafrique*.

După cum am putut observa anterior, Ministerul Cooperării era una dintre instituțiile-cheie din cadrul sistemului decizional al acestei structuri. Tocmai de aceea, amplasarea sa sub conducerea ministerului francez al afacerilor externe ilustrează o modernizare și reorientare a politicii Franței față de Africa care iese acum din sfera afacerilor interne, curente și devine parte a demersurilor franceze pe linie de politică externă.

Ministerul Cooperării a fost instituția care a asigurat constant perpetuarea relațiilor franco-africane după decolonizare. „Ministerul Cooperării era cunoscut informal drept Ministerul Africanilor, element care reflecta statutul special al Africii în cadrul birocrăției guvernamentale franceze.”³⁰⁴

De asemenea, în ceea ce privește sfera militară, un alt pilon esențial al instituționalizării relațiilor franco-africane sub forma unui regim internațional, se remarcă „profesionalizarea armatei, închiderea unor baze militare și repoziționarea forțelor franceze de pe teritoriul african. Toate aceste reforme urmăreau obiectivul de a avea o politică africană mai transparentă și coerentă și, mai presus de orice, mai puțin costisitoare.”³⁰⁵

Cu toate acestea, în pofida nevoii de modernizare și reformă, mult aclamată deopotrivă de liderii francezi și africani, relațiile franco-africane au continuat să se desfășoare potrivit principiilor, normelor și regulilor stabilite în cadrul regimului internațional, deși au cunoscut schimbări minore în modul de interpretare și desfășurare, prin intermediul unor instituții semi-formale: „Instituțiile franceze semi-formale favorizează apariția unui mecanism pentru asociațiile patron-client care se alătură expresiilor formalizate de putere statală, precum cea militară.”³⁰⁶

³⁰³ *Ibidem.*, p. 8.

³⁰⁴ Bach, Gazibo, *op. cit.*, 214.

³⁰⁵ Bovcon, *op. cit.*, p. 8.

³⁰⁶ Ian Taylor, *op. cit.*

Așadar, toate aceste schimbări produse în cadrul celor mai importante dimensiuni care alcătuiau regimul internațional *Françafrique* au fost ilustrative pentru viitoarea formă de cooperare franco-africană. Acestea pot fi considerate acțiuni premergătoare producerii unor schimbări majore deopotrivă în politica Franței față de Africa și în politica internă a statelor africane, acțiuni care au facilitat procesul de tranziție spre *Afrique-France*.

Astfel, nu vorbim de o lipsă de angajament din partea Franței față de fostele colonii și nici de o emancipare, independență totală a acestora față de fosta metropolă ci mai degrabă de o nouă paradigmă, cea a adaptării. Procesul de adaptare rămâne însă în continuare unul deloc facil și sinuos, în cadrul căruia remarcăm o Franță activă pe plan extern, care încă încearcă să mai facă apel la momente din trecut care reflectă simbioza franco-africană.

Putem considera că în cele din urmă apelurile inconsecvente ale Franței la regulile, principiile și procedurile de adoptare a deciziilor de tip *Françafrique*, reflectă o paradigmă de confuzie a liderilor francezi în abordarea raporturilor franco-africane în etapa post 1990. Noile realități politice și socio-economice de după 1990 au avut un impact major în reformarea regimului *Françafrique* și chiar au dus în cele din urmă la o inversare a raportului de forțe și la o redefinire atât de profundă a sa încât putem considera că mutațiile produse au creat în cele din urmă un nou regim, acela de *Afrique-France*.

Principiul fondator al *Françafrique* a dispărut și, implicit, au dispărut și principiile, normele și regulile subsecvente, ceea ce a alterat în mod direct și procedurile de luare a deciziilor. Noul regim creat, *Afrique-France* s-a conturat ca o realitate nouă și ilustrativă pentru noul mod de derulare al relațiilor franco-africane, guvernate acum de principii și reguli distincte, în definirea și stabilirea cărora elitele africane beneficiază de această dată de un rol important, spre deosebire de etapa anterioară, cea a *Françafrique*.

Afrique-France

Evenimentele petrecute în ultimele două decenii și evoluțiile care au avut loc deopotrivă pe continentul african, dar mai ales la nivel global, au condus în cele din urmă la redefinirea relațiilor franco-africane și la emergența a ceea ce am denumit încă din primul capitol al acestei lucrări drept *Afrique-France*.

Sfârșitul Războiului Rece și procesul de redistribuire a puterii care i-a urmat a modelat noi dinamici geopolitice, economice și sociale extrem de importante. Această regândire a sistemului internațional a avut un impact semnificativ atât asupra Franței cât și

asupra fostelor sale colonii africane, impunându-le nevoia de adaptare la noile realități și provocări de la nivel global.

Sesizăm că în acest context, „Africa, care a fost în mare parte cruțată de rivalitățile bipolare s-a regăsit prinsă într-o mare de contradicții, în special din cauza politicilor de ajustare macroeconomică care s-au constituit ca provocări la adresa modelelor preexistente de reglementare.”³⁰⁷

În același timp, Franța a trebuit să își readapteze politica în funcție de noua distribuție de putere, să stabilească noi reguli de cooperare și să identifice noi pârgii care să îi permită menținerea unui statut important în plan internațional, pe baza rolului său de stat aliat NATO, dar și de stat membru al UE. Am asistat treptat la o îndepărtare de la viziunea tradițională, promovată puternic de Charles de Gaulle, cea care a alimentat și condus la crearea regimului *Françafrique*. Astfel, „în contrast cu acea concepție tradițională susținută de adepții viziunii gaulliste asupra politicii internaționale, a apărut o viziune nouă, radicală și eterogenă, sprijinită de o parte a elitei politico-administrative franceze care se opunea culturii politice clasice franceze.”³⁰⁸ O astfel de viziune nouă a oferit un nou impuls relațiilor franco-africane și a condus la redefinirea vechiului regim internațional, pornind de la un nou fundament și stabilind noi principii, norme, reguli de funcționare și un mecanism diferit de adoptare a deciziilor.

Putem observa că „Nici Franța nici Africa nu erau pregătite pentru a înfrunta o asemenea provocare și toate părțile implicate au fost nevoite să improvizeze.”³⁰⁹ Devenea tot mai necesară o reformă a vechiului regim de interacțiune franco-african, fiind tot mai clar că vechile norme și structuri de adoptare a deciziilor nu își mai dovedeau funcționalitatea acum.

Am putut observa cum toate aceste transformări au avut o influență semnificativă asupra regimului franco-african. Tocmai de aceea, „fundamentele politice ale sistemului s-au prăbușit una după alta ca urmare a schimbărilor neașteptate din politica internațională.”³¹⁰ Încheierea Războiului Rece a însemnat sfârșitul bipolarismului și a condus la o redistribuire a puterii care a presupus și o regândire a modului de dialog și cooperare al Franței cu Africa pentru a evita intrarea acesteia în izolaționism la nivel global.

Astfel, „având în vedere pierderea treptată a stimei/respectului de care se bucura Franța în Africa, sprijinul redus pentru *Françafrique* în rândul maselor africane care s-au bucurat de o educație mai bună și de noua globalizare care promovează americanizarea

³⁰⁷ Bach, Gazibo, *op. cit.*, p. 214.

³⁰⁸ *Ibidem*, p.215.

³⁰⁹ *Ibidem*, pp.214-215.

³¹⁰ Bach, Gazibo, *op. cit.*, p. 214.

masivă, o Franță nostalgică pare să se agațe strâns de ultimii dictatori africani. *Françafrique* este posibil să mai aibă câțiva ani de continuitate însă nu foarte mulți.”³¹¹ Din această perspectivă, am asistat la producerea unor schimbări treptate în cadrul regimului internațional *Françafrique* care au condus în cele din urmă la apariția unui nou model de cooperare și funcționare în care liderii africani își vor asigura de această dată un rol central.

Schimbările în modul de funcționare ale regimului s-au manifestat în toate componentele sale, fie că avem în vedere principiile, normele, regulile sau procesul de adoptare a deciziilor. Schimbarea nu a fost în primă instanță una radicală, dar toate evoluțiile petrecute în modul de derulare a relațiilor franco-africane au reușit să altereze în cele din urmă chiar și principiul fondator al regimului *Françafrique*, *grandoarea/măreția*, țel suprem al politicii externe franceze de după încheierea procesului de decolonizare.

Având în vedere toate schimbările și procesele pe care le-au urmat după 1990 atât Franța cât și statele africane, a devenit tot mai clar că regulile stabilite anterior trebuie să fie modificate. Principul fondator al regimului *Françafrique* era considerat depășit și chiar periculos în a fi utilizat după 1990 mai ales în contextul proceselor de democratizare și emancipare care au avut loc după 1989 deopotrivă la nivel european și pe continentul african.

În același timp, un rol deosebit de important în stabilirea noii paradigme l-au avut numeroasele ONG-uri care au început să devină tot mai active în Africa mai ales după 1990 și care au avut un rol esențial în schimbarea discursului față de Africa. Dacă în anii 1960 și 1980 cele mai active ONG-uri erau *Volontaires du progrès*, de *Comité Catholique contre la faim et pour le développement* care accentuau în special, noțiunile de „cooperare” și „dezvoltare,” după 1990, suferința și sărăcia extremă din numeroase țări africane au devenit elemente de referință în discursul organizațiilor non-guvernamentale care au desfășurat activități în Africa.³¹²

Crearea *Médecins sans Frontières* și întreaga activitate pe care această organizație a început să o desfășoare în Africa, a schimbat radical percepția asupra statelor africane și, implicit a însemnat o regândire a relațiilor cu Franța din perspectiva noilor parametri de cooperare și dialog: „Africa a devenit întruchiparea sărăciei universale.”³¹³ Această schimbare de discurs a antrenat însă puternice modificări instituționale, inclusiv în cadrul regimului *Françafrique* pentru că situația existentă necesita un răspuns imediat și mai mult

³¹¹K. Martial Frindéhié, *Globalization and the Seduction of Africa's Ruling Class. An Argument for a New Philosophy of Development*, North Carolina: McFarland Company Inc. Publishers, 2010, p. 92.

³¹²Bach, Gazibo, *op. cit.*, p. 215.

³¹³*Ibidem*, p. 215.

decât orice, necesita o acțiune comună, la nivel global, o intervenție a comunității internaționale.

În acest context „instituțiile *Françafrique* au fost stigmatizate ca fiind redundante, concurente și au fost considerate niște birocratii ineficiente, generând sentimente suplimentare de culpabilitate (...) De asemenea, Franța a fost pusă la zid pentru că a creat, organizat și beneficiat de practici corupte, coroborat cu sprijinul pe care l-a acordat unor guverne-paria.”³¹⁴

Noile realități politice și socio-economice au imprimat un nou mod de lucru relațiilor franco-africane. Intervențiile unilaterale ale Franței pentru sprijinirea conducătorilor africani care erau favorabili vechiului regim, precum și menținerea unor drepturi și privilegii exclusive asupra resurselor fostelor sale colonii africane au fost considerate practici depășite și au stârnit critici puternice la nivel internațional, devenind tot mai evidentă nevoia reformării relațiilor franco-africane pe baze egale și o desprindere totală de modul de cooperare specific perioadei coloniale.

Putem considera că „adaptarea” și stabilirea unui „echilibru de forțe” între Franța și fostele colonii, au devenit principiile-cheie care au ghidat ulterior modul de redefinire al regimului internațional sub forma *Afrique-France*. Vechiul regim, în cadrul căruia Franța deținea un rol central și dezechilibrul raportului de forțe nu mai erau fiabile în contextul mișcărilor de democratizare de la sfârșitul anilor 1980 și a schimbărilor ulterioare produse la nivel mondial.

La nivel practic, vorbim de schimbări semnificative în cadrul tuturor sectoarelor-cheie care au asigurat, după decolonizare, instituționalizarea *Françafrique*: sectorul economic, militar/strategic și cultural. Spre exemplu, din perspectivă economică, am asistat la o diversificare a investitorilor străini în Africa și la o diminuare, în unele cazuri, a prezenței franceze în sectorul de investiții în cadrul fostelor colonii, unde se bucura anterior de o poziție privilegiată.

„China a înlocuit o mare parte a fostelor interese comerciale ale Franței. Valul de liberalizare și privatizare pe care Organizația Mondială a Comerțului (OMC) l-a impus a făcut ca multe economii africane să nu mai fie captive, așa cum erau în trecut, intereselor mediului francez de afaceri (...) Spre deosebire de trecut, în prezent, puține companii franceze mai au o strategie specifică pentru Africa.”³¹⁵

³¹⁴*Ibidem.*

³¹⁵Ian Taylor, *op. cit.*

Această nouă realitate este ilustrativă pentru evoluția și transformarea vechiului regim al *Françafrique* cu atât mai mult cu cât sectorul economic a fost unul dintre pilonii cei mai importanți ai relațiilor franco-africane. Franța a acordat o atenție deosebită constantă menținerii unor conexiuni economice cât mai strânse cu fostele colonii în special în sfera economică, cea mai elocventă/clară dovadă în acest sens fiind reprezentată de crearea monedei Africii francophone, CFA. Aceasta a fost modalitatea prin care Franța păstra rezerva de monedă a fostelor colonii în propria trezorerie, dar le garanta, în același timp, acestora stabilitatea economică și monetară, fiind artizanul întregului sistem.

Tocmai de aceea, „devalorizarea monedei (CFA) a reprezentat o schimbare în politica Franței față de Africa, o îndepărtare de fostele colonii și trecerea spre o abordare mai pragmatică și mai comercială (...). Presiunea pentru devalorizarea CFA a venit de la FMI și Banca Mondială și a fost facilitată de emergența unei noi generații de lideri politici francezi, care nu mai sunt atât de înamorați/deschiși de ideea ca plătitorii francezi de taxe să finanțeze autocrați corupți.”³¹⁶

Așadar, schimbările produse în cadrul clasei politice franceze au avut un impact direct și semnificativ asupra redefinirii relației cu Africa. Fiind artizanul regimului *Françafrique*, fosta metropolă a avut inițiativa schimbării regulilor de funcționare ale sistemului pe care l-a implementat după încheierea procesului de decolonizare pentru a se adapta mai bine noilor realități și evoluții la nivel global.

Din perspectiva palierului militar am asistat, de asemenea, la schimbări importante, inițiate de Franța și sprijinite de statele africane. În primul rând, a fost redus numărul trupelor staționate pe teritoriul unora dintre fostele colonii (Coasta de Fildeș și Gabonul sunt două exemple relevante) și, în același timp, modul de intervenție francez în a dezamorsa anumite conflicte apărute în aceste state a fost reinventat. Pentru a evita asocierea intervențiilor drept o formă de neocolonialism, Franța a evitat să își mai asume în mod unilateral decizia de intervenție. În acest sens, a recurs constant după 1990 și cu precădere după anii 2000 la legitimarea intervențiilor în cadrul unor organizații internaționale, cum este Organizația Națiunilor Unite (ONU), contribuind cu trupe la organizarea unor intervenții internaționale de această dată pe teritoriul fostelor sale colonii.

De asemenea, Franța a cunoscut o serie de schimbări importante la nivel politic și ideologic care au condus inevitabil la un alt mod de abordare a relației cu Africa. „Nu mai

³¹⁶*Ibidem.*

există în Franța o paradigmă capabilă să modeleze o politică africană nouă, proactivă și care să reunească consensul.”³¹⁷

A fost tot mai clar că elementele care au favorizat crearea regimului *Françafrique* s-au estompat pe măsură ce noile realități geopolitice și socio-economice au început să schimbe însăși structura sistemului internațional. Mai mult decât atât, atunci când chiar și principiul fondator al regimului și-a pierdut forța și semnificația, cooperarea franco-africană a fost lansată pe noi baze de dialog și interacțiune.

Am observat că această schimbare a devenit inevitabilă după ce temeiul său a fost modificat pentru că, în trecut, „proiectul gaullist pentru Africa, urmat în numele *grandorii/măreției* Franței, a permis ca multe interese să conveargă și să prospere. Odată ce acest proiect s-a prăbușit însă atât instituțiile care îi ofereau substanță cât și întreaga *structură de oportunități* s-au prăbușit. Acestea au fost urmate în cădere de relația franco-africană care oricum nu mai era la fel de înfloritoare ca înainte.”³¹⁸

„*Adieu Afrique* a fost termenul apărut la sfârșitul anilor 1990 pentru a descrie reformele instituționale în curs de la Ministerul Cooperării, precum și reducerea numărului de trupe franceze staționate în Africa cu 40%.”³¹⁹

În acest sens putem observa, că „diminuarea Ministerului Cooperării a schimbat, dar nu a destabilizat niciodată în mod fundamental natura puternic personalizată a relațiilor franco-africane.”³²⁰

Ceea ce a frapat însă și continuă să fascineze și în prezent, este modul în care relațiile franco-africane au reușit să se reinventeze constant încă din perioada decolonizării și mai ales în contextul schimbărilor produse în anii 1990. Astfel, „este de interes major faptul că asemenea instituții informale și semi-formale au arătat că se pot recupera rapid și pot fi suficient de flexibile atunci când sunt supuse atacurilor tocmai pentru că nu sunt constrânse/guvernate de orice altă responsabilitate așa cum este cazul altor arme ale statului.”³²¹

În același timp, interesant este și modul în care relațiile franco-africane au fost regândite după 1990. Pe de-o parte, putem observa o implicare și un rol pronunțat al Franței, artizanul regimului *Françafrique* care, în contextul propriilor transformări parcurse după 1990 a avut o serie de inițiative de reformă. Și mai important este însă rolul statelor africane,

³¹⁷ Bach, *op. cit.*, 219.

³¹⁸ *Ibidem*, p. 220.

³¹⁹ Taylor, *op. cit.*

³²⁰ *Ibidem*.

³²¹ *Ibidem*.

care, de această dată au contribuit, de asemenea, la imprimarea unei noi dinamici relațiilor franco-africane. Mai mult decât atât, acestea au urmărit în primul rând asumarea unei poziții egale în cadrul noului regim internațional și au început să își urmărească cu prioritate îndeplinirea intereselor naționale în raport cu Franța și chiar au început să le impună liderilor francezi subiecte pe agenda de discuții.

Unii lideri africani au devenit foarte vocali în acest sens și au criticat chiar poziția Franței față de aceste state atunci când aceasta era contrară intereselor statelor africane. Spre exemplu, guvernul gabonez a avertizat Franța că „Africa va găsi în mod indubitabil parteneri mai respectuoși față de demnitatea propriilor popoare și față de suveranitatea statelor sale.”³²² În mod direct, guvernul gabonez a adus în discuție eforturile de diversificare a relațiilor bilaterale și cu alte state, în special China, un partener care a început să ocupe un loc privilegiat în raport cu fosta putere colonială.

Fundamentul relațiilor franco-africane a fost încă de la început încrederea reciprocă și conexiunile strânse dintre liderii francezi și cei africani. „Asemenea legături personale puternice asigurau climatul de încredere necesară pentru consolidarea legăturilor politice.”³²³ Acestea au constituit punctul de plecare în crearea unui regim internațional între Franța și fostele colonii și au fost determinante ulterior pentru evoluțiile viitoare. Tocmai de aceea, relația cu Africa a fost întotdeauna un punct sensibil și prioritar pe agenda politicii externe franceze.

Concluzii

Este important să ne raportăm la *Françafrique* din perspectiva teoriei relațiilor internaționale pentru a putea înțelege mai bine atitudinea și implicarea Franței în afacerile interne ale fostelor colonii de-a lungul timpului, dar mai ales în ultimele decenii și în optica unor evenimente recente.

Modul particular în care Franța a interacționat cu fostele posesiuni africane atât pe parcursul, cât mai ales după încheierea procesului de decolonizare denotă caracterul unic, aparte al conexiunilor dintre Franța și statele africane. În același timp, acesta ilustrează modul în care, pornind de la legăturile istorice și având în vedere nevoia de adaptare a Franței la noile realități geopolitice, s-a conturat treptat, luând forma unui veritabil regim internațional,

³²²Reuters *apud* Ian Taylor, *op. cit.*

³²³Bach, Gazibo, *op. cit.*, p. 214.

bazat pe principii, norme și reguli comune de funcționare și urmând un model bine stabilit de adoptare a deciziilor.

Putem observa că în perioada postcolonială, Franța a stabilit cu fostele colonii africane o adevărată rețea de legături bazate pe interdependență în special în zone-cheie precum: comerț, sistemul monetar, sistemul educațional sau securitate.³²⁴ În consecință, intensitatea acestor legături a condus la o situație în care acestea să fie percepute ca un întreg, ca un unic mare regim, denumit mai apoi *Françafrique* și redefinit în etapa post 1990 drept *Afrique-France*.

Această regândire a regimului internațional care a condus în cele din urmă la apariția *Afrique-France* fascinează și surprinde prin reflectarea capacității de adaptare a structurii franco-africane la noi realități și evoluții în plan global. Această capacitate de reinventare constantă îi reconfirmă unicitatea și autenticitatea sa în cadrul sistemului internațional.

Pornind de la mutațiile și schimbările geopolitice produse după 1990 nu doar pe continentul african ci la nivel mondial, relațiile franco-africane au continuat să îmbrace forma unui regim internațional. Cu toate acestea, am asistat însă la o adaptare a principiilor, normelor și regulilor de funcționare și a fost stabilit, de asemenea, un nou model de proces de adoptare a deciziilor, în conformitate cu mutațiile și evoluțiile produse nu doar la nivel intern ci mai ales în interacțiunea dintre fosta metropolă și statele africane, modelându-se acum conform noii reșezări a sistemului internațional.

În virtutea acestor asumptii și urmărind, elementele și nivelurile de analiză specifice teoriei regimurilor internaționale, trei aspecte au fost avute în vederea analizării celor două concepte prin intermediul acestor lentile teoretice: principiile fondatoare ale regimului, regulile și procesul de adoptare a deciziilor.³²⁵

Este extrem de interesant de observat modul în care Franța a renunțat la ceea ce putem numi „retorica asimilării” în relația cu fostele colonii africane. În același timp, a fost abandonată ideea misiunii „civilizatoare a Franței” care risca să trezească animozități în cadrul fostelor colonii, nemaifiind acceptată de noile elite politice africane.

³²⁴ Bovcon, *op. cit.* p. 9.

³²⁵ *Ibidem*, p. 6

IV.2 „Rețeaua franco-africană.” Situația Coastei de Fildeș, a Gabonului și a Beninului

Analiza de rețea este, așa cum am menționat în cadrul capitolului teoretic (primul capitol al prezentei lucrări), cel ce-al doilea pilon care alcătuiește cadrul teoretic al lucrării de față, alături de teoria regimurilor internaționale. Această a doua opțiune, prezentată pe larg în cadrul primului capitol al tezei are rolul de a completa și extinde cadrul de analiză, prin introducerea unor elemente teoretice noi și a unor abordări mai recente în cadrul disciplinei, care își au originea în câmpul de studiu al sociologiei.

Pornind de la convingerea că analiza de rețea poate oferi o nouă perspectivă de cercetare studiului relațiilor franco-africane, în acest subcapitol vom încerca să analizăm conceptele de *Françafrique* și *Afrique-France* prin intermediul lentilelor teoretice ale analizei de rețea. Înainte de a verifica aplicabilitatea și utilitatea acestor premise teoretice provenite din sociologie, vom reaminti însă pe scurt principalele definiții și concepte pe care acestea le propun.

Reamintim că elementul fundamental al analizei de rețea, nucleul în jurul căruia converg toate argumentele de factură teoretică, este dimensiunea relațională. Pornind de la esența acestui concept care ocupă un loc central în cadrul analizei rețelei sociale, am putut observa că „unitățile implicate într-o tranzacție își derivă propriul sens, semnificația și identitatea din rolurile funcționale aflate într-o permanentă schimbare, pe care ele le îndeplinesc în cadrul interacțiunii respective.”³²⁶

Continuând acest argument, după cum am explicat în cadrul primului capitol al tezei, „analiza de rețea vizează identificarea unor modele în cadrul relațiilor, de tipul *hub-urilor*, clicilor sau broker-ilor/agenților și conectarea acelor relații cu obținerea unor rezultate de interes. Relațiile structurale sunt la fel sau chiar mai importante decât atributele unităților individuale în determinarea rezultatelor respective. Drept rezultat, convingerile/credințele și acțiunile agenților individuali nu sunt independente.”³²⁷

Scopul primar al analizei de rețea, privită acum drept o abordare teoretică în sfera relațiilor internaționale, este acela de a identifica și observa anumite modele de comportament în cadrul rețelelor constituite între diferiți actori, precum și de a analiza modul în care această dimensiune relațională influențează comportamentul acestora și conduce la

³²⁶Emirbayer, M. (1997) Manifesto for a Relational Sociology, *American Journal of Sociology*, vol. 103, no. 2, pp. 287 (pp. 281-317).

³²⁷Burton, Kahler, Montgomery, *op. cit.*

adoptarea și acceptarea unor convingeri similare, care constrâng comportamentul actorilor respectivi.

Reamintim principalele elemente constitutive ale analizei de rețea, care trebuie urmărite pe parcursul acestui subcapitol în observarea modului de constituire a relațiilor franco-africane și în analizarea dinamicii și evoluției acestora:

„Analiza de rețea vizează relațiile definite de o serie de conexiuni între noduri (sau agenți). Nodurile pot fi indivizi sau actori corporatiști, precum organizațiile sau statele. Analiza de rețea privește asocierile dintre noduri mai mult decât atribuțiile unor noduri particulare. Este fundamentată pe trei principii: nodurile și comportamentele lor sunt direct dependente, nu autonome, legăturile dintre noduri pot fi canale de transmisie atât a produselor materiale (spre exemplu, arme, bani sau boli) cât și a celor nemateriale (spre exemplu, informații, convingeri și norme) și modelele persistente de asociere între noduri creează structuri care pot defini, permite sau restricționa comportamentul nodurilor.”³²⁸

Continuând în linia reiterării premiselor constitutive ale analizei de rețea, pentru a facilita procesul de identificare a acestor componente în cadrul *Françafrique* și ulterior pentru *Afrique-France*, am putut observa că analiza de rețea privește actorii implicați în constituirea unor rețele drept noduri ale rețelei respective. Astfel, „în analiza de rețea, rețelele sunt definite drept orice set de legături stabilit între orice set de noduri.”³²⁹

Rețeaua este așadar definită prin conexiunile dintre aceste noduri, iar prin cele trei caracteristici care o definesc ilustrează nu doar rolul absolut fundamental al dimensiunii relaționale ci și modul în care apartenența la rețeaua respectivă condiționează acțiunile nodurilor și le determină în mod substanțial comportamentul, contribuind, de asemenea, la apariția unui set de valori comune și posesiuni de ordin material.

Fundamental pentru analiza de față rămâne însă aspectul originii, modului de creare a rețelelor în sfera relațiilor internaționale și modul în care analiza de rețea ca teorie a relațiilor internaționale oferă indicii despre apariția acestora în plan global. După cum susțin principalii teoreticieni în domeniu, „legăturile pot deriva dintr-un număr variat de surse: rețele directe care asigură conexiunea între oameni sau parteneri comerciali, rețele afiliate de alianțe, organizații, acorduri sau rețele care apar implicit între noduri legate prin identități comune, geografie sau alte caracteristici.”³³⁰

Aceste aspecte teoretice sunt esențiale și oferă noi perspective de analiză asupra relațiilor franco-africane, pe baza unor abordări recente în cadrul disciplinei, prin inserția unor noi concepte și teorii care își au originea în alte domenii, cum este sociologia. Analiza de rețea este o teorie deopotrivă inovatoare și complexă în cadrul teoriei relațiilor

³²⁸*Ibidem*, p. 562.

³²⁹*Ibidem*, p. 563.

³³⁰*Ibidem*, p. 563.

internaționale cu atât mai mult cu cât aceasta poate surprinde modul în care rețelele potențează poziția și puterea anumitor state aflate în cadrul acestora, conferindu-le noi posibilități de re poziționare în plan internațional.

Tocmai de aceea, în analizarea celor două concepte ale lucrării, *Françafrique* și *Afrique-France* vor fi urmărite toate elementele mai sus-prezentate ca fiind premise esențiale ale analizei de rețea. Vom acorda o atenție deosebită, într-o primă etapă, modului în care s-a constituit „rețeaua franco-africană” după încheierea procesului de decolonizare, iar ulterior, vom urmări modul în care aceasta a evoluat și a cunoscut o dinamică diferită care a dus în cele din urmă inclusiv la regândirea sa și la schimbarea completă a modului de interacțiune, concretizată prin ceea ce am numit trecerea spre *Afrique-France*.

Françafrique

Rețeaua franco-africană a fost, în primă instanță, asemenea regimului internațional, o creație eminamente franceză deși nu a aparținut în mod exclusiv Franței. Aceasta a fost creată la inițiativa liderilor francezi, dar s-a bucurat de participarea și contribuția unora dintre cei mai importanți și loiali membri ai sistemului, lideri africani precum primul președinte al Coastei de Fildeș, Boigny și primul președinte al Senegalului, Senghor. Aceștia au fost artizanii sistemului și, de asemenea, cele mai importante componente ale acestuia pentru o perioadă extrem de lungă, fiind elemente-cheie nu doar în asigurarea supraviețuirii sistemului ci și în dezvoltarea și evoluția sa ulterioară.

Un exemplu important în acest sens poate fi oferit chiar de situația președintelui Coastei de Fildeș, Boigny. Acesta a fost o vreme îndelungată deputat al Adunării Naționale Franceze până în anul 1958, poziție care „i-a oferit acces la coridoarele puterii din Paris pe care le-a utilizat cu scopul de a obține concesiile din partea Franței.”³³¹ Asemenea lui și alți lideri precum Omar Bongo, președintele Gabonului au început să își impună treptat propriile interese în relația cu Franța, condiționând accesul la resursele de care dispuneau de îndeplinirea propriilor obiective.

Remarcăm că o componentă esențială a „rețelei franco-africane” a fost dimensiunea informală, perspectiva relațională. „Rețelele de relații personale, dintre care cea mai

³³¹ Young, *op. cit.*, Bloomington: Indiana University Press, 2015, p.144.

cunoscută a fost *reseaux Foccart* și vizitele prezidențiale franceze regulate în Africa au ajutat în continuare la menținerea acestor legături.”³³²

Așadar, relațiile franco-africane, cunoscute și apreciate un timp îndelungat pentru unicitatea și intensitatea lor, au evoluat de-a lungul timpului, îmbrăcând în cele din urmă forma a ceea ce vom numi „rețeaua franco-africană.” Observăm că, din nevoia de a asigura durabilitatea și, în același timp, trasabilitatea relațiilor franco-africane „au fost create rețele informale pentru a guverna politica Parisului față de Africa. Președintele și cei mai apropiați consilieri ai săi se considerau noduri-cheie în aceste rețele.”³³³

Remarcăm importanța deosebită a politicii față de Africa la nivelul structurii decizionale franceze de vreme ce însuși președintele țării era un nod al rețelei, alături de cei mai importanți consilieri ai săi. Vorbim așadar de un cerc restrâns care asigura elaborarea și implementarea politicii franceze față de Africa, inclusiv după încheierea procesului de decolonizare.

De asemenea, de cealaltă parte, liderii africani „tradiționali” erau, la rândul lor, noduri esențiale care asigurau buna funcționare a rețelelor astfel create. Prin această simbioză creată, putem observa că toți actorii împărtășeau același set de valori, convingeri și credințe comune și lucrau împreună pentru ceea ce considerau a fi interese și obiective comune. În cadrul acestor rețele, Franța își asumase rolul de a asigura securitatea statelor africane, care ofereau în schimb protecției și sprijinului francez resursele și materiile prime necesare Franței, într-un schimb care inițial părea să fie avantajos mai degrabă puterii franceze. Ulterior însă, raportul de forță a început treptat să se schimbe, iar statele africane au devenit tot mai active și mai vocale în susținerea drepturilor lor.

Așadar, originea rețelei franco-africane are în primul rând o sursă directă de formare, dar și o componentă indirectă, implicită, rezultată din istoria colonialismului francez. Pe de o parte, am putut sesiza constituirea rețelei treptat, pe baza legăturilor directe și extrem de solide existente între liderii francezi și cei africani. Această componentă cu un puternic caracter personal și relațional a fost esența creării rețelei franco-africane și dimensiunea sa informală, dar foarte activă și eficientă în coordonarea și sincronizarea intereselor și obiectivelor urmărite.

Totodată, în subsidiar, dar la fel de important, vorbim de o constituire bazată pe legături indirecte, implicite. Acestea își au originea în istoria comună a colonialismului cu atât mai mult cu cât puterea franceză a acordat o atenție deosebită componentei culturale și

³³² *Ibidem*, p. 137.

³³³ Bjola, Kronprobst, *op. cit.*, p. 110.

identitare în cadrul imperiului său colonial, încercând să creeze omogenitate în cadrul tuturor coloniilor sale, să creeze o identitate comună, bazată pe promovarea modelului francez de cultură și civilizație.

În ceea ce privește nodurile care au contribuit la crearea rețelei franco-africane, putem observa că acestea au fost constituite atât din state ca actori principali (Franța și fostele colonii africane) la nivel macro, cât și din personalități importante ale rețelei (lideri francezi și africani și cei mai importanți consilieri ai acestora) la nivel micro. Rețeaua franco-africană s-a fundamentat încă de la început pe intensitatea legăturilor existente între elitele franceze și cele africane.

Legăturile dintre noduri erau unele extrem de puternice și reflectau dependența creată între actori, dependență care avea un rol esențial în modelarea comportamentului acestora. Pe de o parte, Franța urmărea dezvoltarea acestor state și le garanta securitatea, în vreme ce statele africane îi puneau la dispoziție resurse naturale și materii prime în schimbul garantării supraviețuirii și asigurării stabilității lor. Acesta era modul de funcționare al rețelei constituite după încheierea procesului de decolonizare.

Sesizăm absența unei autonomii, în special în cazul fostelor colonii, al căror comportament era condiționat complet de acțiunile și deciziile adoptate de liderii francezi. În același timp însă, inclusiv comportamentul Franței era dependent de aceste legături puternice și de modul în care evolua rețeaua franco-africană, iar în acțiunile Franței în plan extern se resimțea influența atenției deosebite pe care aceasta o acorda politicii africane, care ocupa un loc central în cadrul preocupărilor franceze și agendei sale în materie de politică externă.

Rețeaua avea o serie de canale de transmisie foarte bine conectate, existând o relație strânsă de interdependență între toți acești actori. Tocmai de aceea, după cum am putut observa și în cadrul celorlalte capitole ale lucrării, rețeaua franco-africană a fost timp de decenii un canal prin intermediul căruia au fost exportate și schimbate atât rezerve mari de bani cât și materii prime și resurse naturale.

Nu în ultimul rând, din perspectiva componentelor nemateriale, exista o legătură extrem de strânsă între noduri, concretizată atât prin împărtășirea unui set de norme și valori comune, cât și prin aprofundarea cooperării în domeniul cultural. Promovarea limbii, culturii și civilizației franceze a devenit o formă de creare a unei identități comune mai ales după decolonizare și a condus la dezvoltarea rețelei franco-africane.

În același timp, această interdependență resimțită a fost puternic influențată de modul în care Franța a reușit să inducă un sentiment de atașament foarte puternic între nodurile rețelei. Astfel, „Franța a cultivat un sentiment de asociere și de moștenire comună între

Franța și Africa care a fost un ciment al legăturilor dintre acestea. Atât în perioada colonialismului cât și după încheierea acesteia, proiectarea valorilor *universale* republicane franceze ale libertății, egalității și fraternității le-au oferit generațiilor de africani educați în Franța speranța progresului și perspectivele creării unui parteneriat cu Franța.”³³⁴ Toate aceste elemente au influențat într-o manieră semnificativă modul de dezvoltare și evoluție ulterioară a rețelei franco-africane.

Franța a mizat mult pe influența sa culturală și a acordat o atenție particulară asumării și îndeplinirii cu succes a misiunii sale „civilizatoare.” În exercitarea acestui rol, a încercat să construiască o identitate comună și un sentiment de apartenență la un set de valori pe care l-a promovat pentru că în viziunea franceză „imaginile, simbolurile și memoria colectivă au jucat de-a lungul istoriei un rol important în menținerea sprijinului necesar prezenței franceze în Africa atât în perioada colonială cât și după încheierea acesteia.”³³⁵

Aceasta a fost politica Franței de a crea un *modus vivendi* pentru fostele sale colonii, păstrându-și permanent un rol central în procesul de guvernare și beneficiind de un acces privilegiat la piețele de desfacere ale fostelor colonii (chiar o formă de monopol pe piață) și mai ales preeminență în exploatarea materiilor prime și a resurselor naturale de care dispuneau aceste state, la prețuri extrem de avantajoase.

Cu toate acestea, „aceste rețele și-au creat propriile probleme de guvernare. La nivel normativ există problema transparenței și a responsabilității. Aceste rețele acționează departe de ochiul public. Parlamentul a fost pentru o perioadă lungă de timp, șovăitor în a se angaja în procesul de reflecție asupra politicii față de Africa.”³³⁶

Afrique-France

După 1990, am putut sesiza, așa cum am văzut deja în capitolele anterioare o trecere spre *Afrique-France*. Din perspectiva analizei de rețea putem remarca o serie de similarități și diferențe față de rețeaua franco-africană. Nodurile rețelei au rămas la nivel macro aceleași (Franța și statele africane). La nivel micro putem însă observa o serie de schimbări, de ambele părți.

În primul rând, în ceea ce privește spectrul politic francez, politica față de Africa a rămas un atribut important al președintelui Republicii, dar nu a mai păstrat un caracter

³³⁴ Young, *op. cit.*, p. 137.

³³⁵ *Ibidem*, p. 136.

³³⁶ Bjola, Kronprobst, *op. cit.*, p. 110.

exclusiv asupra acesteia. Ministerul francez al Afacerilor Externe a început să aibă un rol major în definirea și implementarea politicii față de Africa, fie că vorbim de Francofonie sau acordarea asistenței oficiale pentru dezvoltare.

Din perspectiva părții africane, este, de asemenea, observabilă o schimbare. Dispariția liderilor tradiționali africani, cunoscuți pentru legăturile lor informale puternice cu liderii francezi și apariția noii clase politice africane, a marcat treptat o implicare tot mai mare în rețeaua africano-franceză a unei categorii mult mai extinse de actori, alături de un rol mai mare al societăților civile africane. Asistăm la o diversificare a nodurilor rețelei ceea ce a condus la modificarea tipului de interacțiune și la preeminența intereselor africane în această nouă ecuație.

După 1990 putem observa ceea ce mulți teoreticieni și analiști au definit drept „o politică de dezangajare” a Franței față de Africa sau o eventuală „normalizare” a relațiilor dintre Franța și Africa. În termeni de dezangajare, s-au remarcat câteva elemente importante: „reducerea numărului de *coopérants* care își desfășurau activitatea în Africa din anul 1980 în special în domeniul educațional, dar nu doar acolo, devalorizarea francului CFA, în 1994 reducerea forțelor militare franceze staționate în Africa în anii 1990 și refuzul tot mai mare de a interveni militar în Africa după controversa existentă asupra rolului Franței în genocidul din Rwanda din anul 1994.”³³⁷

Toate aceste elemente ilustrează, pe de o parte, noua politică a Franței în raport cu Africa, iar pe de altă parte, facilitează transformarea rețelei franco-africane și îi conferă noi posibilități de manifestare. Aceste schimbări înregistrate în politica franceză au avut o contribuție semnificativă la reformarea fostei rețele și chiar au creat premisele formării rețelei africano-franceze.

În același timp, la nivelul elitelor politice franceze și chiar și la nivelul societății franceze a apărut treptat ceea ce numeroși analiști și teoreticieni au definit drept „afro-pesimism,”³³⁸ un sentiment de detașare treptată de Africa și în același timp, o lipsă de interes pentru fostele colonii franceze din Africa. După instaurarea acestui sentiment, fosta politică franceză față de Africa a început să treacă în plan secund și să fie tot mai des criticată. Tocmai de aceea, președinții francezi din ultimele două decenii au fost mai rezervați în ceea ce privește politica față de Africa.

De asemenea, aceștia au pledat deschis în favoarea reformării și redefinirii relației cu Africa, militând chiar pentru o „ruptură” completă față de trecut. Treptat, politica față de

³³⁷ Young, *op. cit.*, pp. 135-136.

³³⁸ *Ibidem*, p. 142.

fostele colonii a început să fie apanajul Ministerului francez de Externe și nu în mod special a președintelui Republicii, iar liderii francezi au urmat o abordare diferită față de predecesorii lor, evitând o implicare directă în afacerile interne ale statelor africane sau o intervenție militară unilaterală pentru aplanarea conflictelor izbucnite, așa cum procedau în trecut.

Cei mai aprigi critici ai politicii franceze tradiționale față de Africa au devenit tot mai implicați și fervenți în comentariile lor. „Aceștia au pus sub semnul întrebării înțelepciunea urmării și aplicării unei politici care era tot mai des supusă atacurilor atât în interiorul Africii cât și la nivel internațional.”³³⁹

În acest context, comportamentele nodurilor sunt în continuare constrânse de relațiile de interdependență care există între aceștia însă într-un mod diferit de cel anterior. Elitele africane încep să condiționeze treptat accesul Franței la resursele de care aceștia dispun de îndeplinirea propriilor obiective, limitând marja de manevră de care Franța dispunea anterior cu atât mai mult cu cât aceștia se orientează spre o diversificare a legăturilor în plan extern cu alți actori precum SUA sau China.

La o primă vedere, rețeaua franco-africană a fost concentrată în jurul puterii și influenței franceze, care deținea un rol fundamental mai ales în modul de creare și structurare al acestui tip de legături. Cu toate acestea, „este esențial să nu concluzionăm din acest lucru că africanii erau simpli *beneficiari* ai acestei relații (...) Africanii au jucat un rol esențial în stabilirea ritmului și intensității schimbării.”³⁴⁰

Așadar, rețeaua franco-africană a devenit treptat rețeaua africano-franceză, inițial prin echilibrarea „balanței de putere” și ulterior chiar prin inversarea sistemului de influență în favoarea componentei africane care a început să își revendice tot mai acerb drepturile și să își promoveze obiectivele și interesele. În mod special aceștia au fost abili în a exploata *nevoia* Franței de Africa pentru a obține concesiile de la partea franceză.

De exemplu, la nivel socio-economic, mișcările politice și sociale africane au exploatat cu succes visul francez de a crea o Africă *modernă* în cadrul sistemului colonial pentru a obține îmbunătățiri semnificative asupra nivelului de salarizare de pe continentul african.”³⁴¹ Aceste schimbări importante s-au produs pe măsură ce liderii africani au devenit conștienți de statutul lor și de modul în care își pot impune propria politică. Ceea ce au realizat în acel moment a fost că „în vreme ce ei aveau *nevoie* de Franța, știau că și Franța are *nevoie* de ei și au reușit adesea să profite de acest lucru, de exemplu prin amenințarea că vor

³³⁹ Young, *op. cit.*, p. 142.

³⁴⁰ *Ibidem*, p.143.

³⁴¹ *Ibidem*, p.143.

apela la ajutorul altui stat ca SUA în cazul în care Franța nu voia să facă ceea ce aceștia își doreau.”³⁴²

În ceea ce privește originea noii rețele, africano-franceze, putem sesiza că apariția sa a fost dată atât de evoluțiile produse la nivel global cât și de schimbările care au avut loc inclusiv la nivel interpersonal. În primă instanță am asistat la transformarea structurii sistemului internațional în sens larg, după 1989. Această serie de transformări și evenimente a antrenat însă o serie de modificări inclusiv în cadrul societăților africane și au imprimat nevoia de emancipare și de desprindere totală de trecutul colonial.

În același timp însă, toate aceste modificări au favorizat apariția unei noi elite africane în cadrul căreia au început să se afirme o nouă clasă de lideri care nu doar că nu mai aveau experiența colonialismului, dar și-au asumat deschis misiunea de a elabora o politică nouă, în cadrul căreia să primeze interesele africane. De asemenea, aceștia nu mai aveau o istorie comun împărtășită cu actualii lideri francezi, iar legăturile personale, acea puternică componentă informală care a contribuit la solidificarea rețelei franco-africane au dispărut complet. Fosta rețea a devenit lipsită de esență și a fost treptat înlocuită de ceea ce numim drept rețeaua africano-franceză, în cadrul căreia nodurile sunt mult mai formale, iar liderii au revendicări diferite, în cadrul cărora încep să primeze interesele fostelor colonii africane.

Mai mult decât atât, după 1990, solicitările liderilor africani au devenit nu doar mai insistente ci și mult mai numeroase și au reflectat abilitatea elitelor africane de a fructifica nevoile Franței de resurse și limitele sale de intervenție în cadrul noului context geopolitic existent.

Noii lideri francezi (pentru a aminti doar câteva exemple recente: Nicolas Sarkozy, François Hollande sau Emmanuel Macron) au încercat să promoveze o politică diferită față de Africa. În acest sens, s-au remarcat discursurile acestora în care au amintit permanent nu doar de nevoia de reformă ci chiar au susținut puternic ideea de „ruptură” față de vechea politică africană a Franței, prin lansarea unei noi abordări, în conformitate cu noile realități politice, economice și sociale existente în prezent la nivel global.

O ruptură importantă în cadrul vechii rețele franco-africane s-a manifestat însă în primă instanță într-un sector deosebit de important al cooperării dintre Franța și fostele colonii africane: în cadrul sferei economice. Este interesant cum „anumite companii franceze nu mai sunt interesate de piețele africane - în ultimii 15 ani, investițiile franceze în Africa au

³⁴²*Ibidem*, p.144.

scăzut, iar omniprezentele rețele franceze capitaliste neocoloniale au fost treptat destructurate.”³⁴³

De asemenea, și în ceea ce privește palierul militar, au avut loc transformări importante. Franța a decis să retragă o parte semnificativă a trupelor staționate pe teritoriul unora dintre fostele sale colonii africane și, în același timp, a evitat să mai lanseze în mod unilateral intervenții militare menite să asigure menținerea la putere a unor lideri africani considerați a fi „prieteni tradiționali” ai puterii franceze, distanțându-se treptat de vechea sa politică față de Africa.

Nu în ultimul rând, sfera culturală a fost un alt domeniu în cadrul căreia rețeaua franco-africană a cunoscut schimbări semnificative. Treptat, noile elite africane, alături de societățile africane emergente au început să acorde o atenție tot mai mare propriei culturi și limbilor locale, băștinașe, îndepărtându-se treptat de uniformizarea în materie de cultură și civilizație (limbă, educație, norme, reguli, obiceiuri), menținută pentru o perioadă lungă de timp de Franța inclusiv după încheierea procesului de decolonizare.

IV.3. Trecerea de la *Françafrique* la *Afrique-France*- Studii de caz: Coasta de Fildeș, Gabon și Benin

Cel de-al treilea subcapitol al acestei ultime părți a lucrării se va concentra pe aplicarea celei de-a doua etape a grilei de analiză, cele patru criterii transversale identificate și prezentate în cadrul capitolului metodologic al lucrării. Vor fi urmărite în analiză elemente care vizează: relația cu fosta metropolă, cooperarea economică, cooperarea în domeniul militar și aspecte diplomatice.

Linia de argumentație va fi însă una extrem de aplicată și succintă și va încerca să prezinte într-o manieră cât mai sintetică și concentrată elementele empirice în cazul fiecăruia dintre cele trei state africane, cu atât mai mult cu cât situația acestora a fost abordată pe larg în cadrul celui de-al treilea capitol al tezei. Relația cu fosta metropolă va fi abordată cu precădere după 1990, printr-o raportare extrem de concentrată față de situația de dinainte de această perioadă de referință tocmai pentru a avea o înțelegere mai clară și a conferi vizibilitate schimbării de paradigmă produse în relațiile franco-africane după anul 1990.

Vor fi avute în vedere principalele aspecte care sunt relevante pentru fiecare dintre cele patru criterii, atât în perioada care a urmat procesului de decolonizare cât și după 1990,

³⁴³ Taylor, *op. cit.*

fără a oferi însă detalii suplimentare în cazul fiecărui argument. Totodată, aceste elemente vor fi prezentate ulterior sub forma unei analize comparative pentru a facilita nu doar înțelegerea în profunzime a problematicii ci mai ales pentru a avea o abordare cât mai clară asupra acestor evoluții care au rolul de a testa ipoteza centrală a lucrării și de a clarifica miza întregii teze.

Pentru a avea o imagine mai clară și a sesiza mai bine schimbarea produsă în relațiile franco-africane, toate transformările care au avut loc prin raportarea la cele patru criterii vor fi prezentate sintetic sub forma unui tabel la începutul subcapitolului. Ulterior, în continuare, vor fi explicitate și detaliate cu elemente concrete pentru a înțelege complexitatea acestui fenomen.

Așadar, subcapitolul va fi împărțit în patru părți distincte, pe baza celor patru criterii transversale de analiză deja menționate. De asemenea, fiecare dintre aceste părți va cuprinde, într-o primă etapă o scurtă detaliere a fiecărui criteriu pentru a putea avea o imagine mai clară asupra elementelor urmărite în cadrul argumentației, iar ulterior, într-o manieră comparativă vor fi menționate pe scurt și analizate toate aceste aspecte, în conformitate cu situația fiecăruia dintre cele trei state africane selectate drept studii de caz ale acestei lucrări.

Elemente de evaluare ale trecerii de la <i>Françafrique</i> la <i>Afrique-France</i>				
Criteriu	Relația cu fosta metropolă	Aspecte economice	Cooperare militară	Diplomație
<i>Françafrique</i>				
Coasta de Fildeș	Avansarea conceptului de <i>Françafrique</i> , vizita lui Ouattara la Paris în anul 2012, implicare în soluționarea crizei postelectorale, vizita lui Hollande în Coasta de Fildeș-2014, întrevedere Ouattara-Macron- 2017.	Franța- principalul partener comercial. Coasta de Fildeș era principalul beneficiar al asistenței oficiale pentru dezvoltare oferite de Franța.	Prezența unui număr semnificativ de trupe staționate pe teritoriul ivorian, acord de apărare franco-ivorian.	Implicarea în cel de-Al Doilea Război Civil Ivorian, intervenție franceză în soluționarea crizei postelectorale, recunoașterea deschisă și imediată a lui Alassane Ouattara drept președinte al Coastei de Fildeș.
Gabon	Numeroase vizite, participarea lui Nicolas Sarkozy la ceremonia funerară a lui Omar Bongo.	Acces privilegiat la resursele de petrol, prin companii franceze precum Elf, schimburi comerciale intense	Misiune militară staționată pe teritoriul gabonez, acord de apărare franco-gabonez.	Relații strânse între Omar Bongo și liderii francezi.
Benin	Multe vizite.	Numeroase schimburi comerciale, acces privilegiat pe piața benineză.	Acord de apărare.	Interacțiuni strânse între liderii francezi și cei beninezi.
<i>Afrique-France</i>				

Coasta de Fildeș	Apariția unui sentiment antifrancez, apariția unui discurs naționalist care condamnă puternic neocolonialismul francez.	Principalul partener comercial este China. Coasta de Fildeș nu mai ocupă primul loc în cadrul acordării asistenței oficiale pentru dezvoltare de către Franța. Anularea datoriei țării față de Franța, Cooperare comercială cu SUA și China	Reducerea numărului de trupe staționate, acord de apărare revizuit.	Căutarea sprijinului lui Ouattara (în calitatea sa de președinte al unor organizații regionale precum ECOWAS) pentru a legitima intervențiile franceze din zona Africii și pentru a suplimenta numărul de trupe existente. De asemenea, e sesizabilă o reinterpretare a relației cu Franța și o mai mare deschidere spre exterior și spre alți actori.
Gabon	Puține vizite, nivel scăzut de reprezentare (la nivel de ministru, nu șef de stat)	Diversificarea relațiilor comerciale cu actori precum China și SUA, Franța pierde monopolul asupra resurselor de petrol	Diminuarea numărului de soldați staționați, acord de apărare revizuit, încheierea unui acord de apărare cu SUA.	Preocupare din partea lui Ali Bongo de a avea legături puternice cu SUA.
Benin	Discurs antifrancez, condamnarea neocolonialismului	Schimburi comerciale reduse, prezența unui număr mic de firme franceze pe piață. În același timp, pledează pentru ideea de „decolonizare economică,” stat promotor al înlocuirii francului CFA cu o nouă monedă, eco.	Nu există trupe franceze staționate pe teritoriul beninez, doar școli de pregătire militară. Există cooperare militară doar în sensul asigurării unei pregătiri tehnice armatei benineze și în direcția unui schimb de bune practici pe această dimensiune cu partea franceză.	Promovarea unui puternic discurs anticolonial, câștigarea alegerilor prezidențiale de către Patrice Talon, care nu era considerat candidatul <i>Françafrique</i> .

Relația cu fosta metropolă

Primul criteriu urmărește să identifice și analizeze cu prioritate atât modul în care a fost construită interacțiunea cu Franța după încheierea procesului de decolonizare cât și evoluția acestor relații după 1990. Principalele elemente care vor fi luate în considerare pentru acest criteriu sunt: reuniunile dintre Franța și aceste state, discursurile relevante susținute de președinții francezi, vizite oficiale ale liderilor francezi sau ale conducătorilor africani și declarații comune susținute ale acestora.

Ca abordare generală, este notabilă apropierea permanentă a Franței de fostele sale colonii africane prin diferite acțiuni, mai ales la nivel diplomatic. Un astfel de exemplu, criticat la momentul respectiv și privit ca o formă de neocolonialism, a fost reprezentat de decizia Franței de a acorda „statutul puternic controversat de invitat de onoare acelor lideri africani (inclusiv reprezentanți ai Camerunului, Burkina Faso, Ciad, Congo, Senegal, Mali, Togo, Republica Centrafricană, Benin, Mauritania, Gabon, Niger, Coasta de Fildeș și Madagascar), invitați să participe, în data de 14 iulie 2010 la sărbătorirea Zilei Independenței Franței și pentru a comemora cea de-a cincizecea aniversare a independenței (acestor state) de stăpânirea colonială.”³⁴⁴

În această direcție, am observat încă din capitolul anterior că Gabonul și Coasta de Fildeș au fost unele dintre „statele preferate” ale Franței și unii dintre cei mai importanți și loiali clienți ai sistemului franco-african, inclusiv după încheierea procesului de decolonizare.

În cazul Coastei de Fildeș a fost vizibil un profund atașament față de ideea de *Françafrique*, termen care îi aparține primului președinte al acestui stat. Tocmai de aceea, în ceea ce privește relația cu fosta metropolă, am putut remarca o colaborare strânsă, un program încărcat de vizite bilaterale și o agendă de cooperare extrem de densă, inclusiv după 1990.

De altfel, însăși implicarea lui Nicolas Sarkozy în soluționarea crizei postelectorale din anul 2010 (chiar dacă în cele din urmă a optat pentru o intervenție legitimată în plan internațional, sub egida ONU) și susținerea pe care i-a acordat-o lui Alassane Ouattara în contextul desfășurării alegerilor prezidențiale, ilustrează legăturile puternice existente între cele două state.

Mai mult decât atât, ulterior, după alegerea sa în funcția de președinte al Coastei de Fildeș, Alassane Ouattara, a efectuat în anul 2012 o vizită oficială la Paris, iar, ulterior,

³⁴⁴ Dominic Thomas, *Africa and France. Postcolonial Cultures, Migrations and Racism*, Bloomington: Indiana University Press, 2013, p. 91.

președintele francez de atunci, François Hollande s-a aflat la Abidjan, în iulie 2014.³⁴⁵ Actualul președinte francez, Emmanuel Macron acordă, de asemenea, importanță menținerii unor relații puternice cu această fostă colonie africană. Tocmai de aceea, în data de 31 august 2017 a avut loc o întrevedere între președintele Coastei de Fildeș, Alassane Ouattara și președintele Franței, Emmanuel Macron.³⁴⁶

Pe de altă parte însă, după 1990, putem observa că „reinterpretarea raporturilor cu Franța a fost unul dintre pilonii edificiului ideologic al regimului de atunci. Începând cu anul 2003, o literatură densă produsă prin intermediul unor portretizări ale regimului răspândește acuzații despre neocolonialism și despre tentativa de recucerire militară a fostei colonii de către Franța.”³⁴⁷ Manifestările schimbării încep să se afirme tot mai clar, prin crearea unui discurs puternic antifranez, alimentat de sentimente naționaliste.

Relațiile Gabonului cu Franța au avut întotdeauna, așa cum am putut observa și în cadrul capitolului al treilea, un pronunțat caracter economic. Rezervele importante de petrol de care dispune Gabonul, au constituit permanent un factor de interes pentru Franța. După 1990 însă, așa cum am remarcat în cadrul capitolului precedent, liderii gabonezi au început să își urmeze propriile obiective și să impună o agendă proprie de discuții fostei puteri coloniale. Mai mult decât atât, venirea la putere a lui Ali Bongo a marcat o răcire și mai mare a relațiilor franco-gaboneze.

Acest aspect a devenit vizibil inclusiv în sfera contactelor politico-diplomatice la nivel înalt dintre cele două state. În ultimii ani, interacțiunea liderilor celor două țări nu a mai cunoscut o dinamică similară celei de dinainte (de reținut că la moartea președintelui Gabonului, Omar Bongo, președintele de atunci al Franței, Nicolas Sarkozy, a participat la ceremonia de omagiere) ci a cunoscut mai degrabă un *trend* descendent.

În acest sens, este notabil faptul că ultima întrevedere la nivel de președinte a avut loc în data de 14 septembrie 2015 și a fost reprezentată de o vizită de lucru a președintelui Ali Bongo Ondimba la Paris, în cadrul căreia a avut o întâlnire și cu președintele Republicii Franceze.³⁴⁸ În ultimii cinci ani însă, nu au mai fost organizate vizite la nivel înalt ci doar întrevederi în marja unor evenimente internaționale, fie vizite la Paris realizate de prim-ministrul gabonez sau vizite efectuate de diferiți miniștri francezi în Gabon. Este sesizabilă o diminuare a interacțiunii franco-gaboneze.

^{345***}, <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/country-files/cote-d-ivoire/>, accesat în 18 iulie 2020.

³⁴⁶*Ibidem*.

³⁴⁷ Roch Yao Gnabeli, « Les structures idéologiques de l'État Ivoirien entre ruptures et continuités », în Sergiu Mișcoiu, ; Sédqgbqn Hygin F. Kakai, Kokou Folly L. Hetcheli, *Recul démocratique et néo-présidentialisme en Afrique Centrale et Occidentale*, București ; Institutul European, p. 136.

^{348***}, <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/country-files/gabon/>, accesat în 19.07.2020.

În același timp, acest lucru reiese și din modul în care actualul președinte al Gabonului a ales să își construiască strategia de politică externă. Acesta a pledat deschis pentru o diversificare a relațiilor bilaterale și și-a îndreptat atenția spre o colaborare mai strânsă cu alți actori internaționali care încep să aibă un rol tot mai pregnant în Africa, cum este cazul SUA și China.

În ceea ce privește **situația Beninului**, se remarcă o abordare diferită a Franței în ultimii ani mai ales în contextul câștigării alegerilor prezidențiale de către Patrice Talon în detrimentul candidatului susținut de Franța. În vederea menținerii unei cooperări cât mai strânse cu fosta colonie africană, Beninul a devenit stat prioritar în acordarea asistenței franceze oficiale pentru dezvoltare.

În susținerea acestor demersuri, calendarul vizitelor bilaterale din ultimul an a fost unul extrem de încărcat, inclusiv în ceea ce privește componenta la nivel înalt. Ultima vizită realizată de președintele Talon la Paris a avut loc în data de 6 martie 2018, acesta fiind primit de președintele Emmanuel Macron la Palatul Élysée.³⁴⁹ Tot în anul 2018 au avut loc vizite ale diverșilor miniștri francezi la Cotonou în încercarea de a menține și diversifica cooperarea bilaterală în diferite sectoare (vizita ministrului de stat Jean-Baptiste Lemoyne și a ministrului francez al sportului, Laura Flessel).³⁵⁰

De asemenea, pe durata mandatului președintelui François Hollande, Patrice Talon a efectuat trei vizite la Paris fiind primit de președintele francez (aprilie, iulie, decembrie 2016).³⁵¹ În același timp, vizite ministeriale au loc în mod regulat asigurând o cooperare strânsă la nivel sectorial.

Mai mult decât atât, fostul președinte francez, Nicolas Sarkozy a acordat, la rândul său, o atenție deosebită păstrării legăturilor cu Beninul mai ales în contextul sesizării transformărilor parcurse de societatea benineză.

În cadrul unuia dintre turneele sale africane, adresându-se chiar unei audiențe în Benin, președintele francez, Nicolas Sarkozy a adus în discuție nevoia de reformare a relațiilor franco-africane, pe noi baze și forme de cooperare și a afirmat în acest sens că „trebuie să construim o nouă relație, mai curată, liberă de complexe, echilibrată, liberă de rezidurile trecutului și de ideile învechite care s-au menținut pe cele două maluri ale Mediteranei.”³⁵²

³⁴⁹ ***, <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/country-files/benin/>, accesat în 19.07.2020.

³⁵⁰ *Ibidem*.

³⁵¹ *Ibidem*.

³⁵² Taylor, *op. cit.*

Pe de altă parte însă, actualul președinte al Beninului a pledat încă din perioada campaniei electorale pentru o redefinire a modului de cooperare al țării sale cu Franța, iar după venirea sa la putere a devenit o voce importantă a statelor africane care militează pentru reformarea relațiilor Franței cu fostele colonii africane.

În acest sens, el a solicitat deschis „decolonizarea economică”³⁵³ de Franța și este unul dintre cei mai fervenți susținători ai renunțării la vechea monedă instituită de puterea franceză după decolonizare, francul CFA. Acesta pledează pentru obținerea unui statut egal și pentru stabilirea unor relații echilibrate în raport cu fosta putere colonială, declarând că: „trebuie să câștigăm jocuri de tip *win-win* acum. Iar vechile modele nu vor mai funcționa acum. Nu vor mai funcționa între africani și Europa, între africani și restul lumii, nu vor mai funcționa deloc.”³⁵⁴

Așadar, am putut sesiza în cadrul acestei prime părți a acestui subcapitol primele forme de manifestare a trecerii dinspre *Françafrique* spre *Afrique-France*, printr-o serie de elemente ce țin de evoluția relațiilor acestor state cu fosta metropolă. Noua dinamică imprimată relațiilor franco-africane după 1990 a devenit tot mai evidentă printr-o serie de elemente factuale.

Pe de o parte s-a remarcat reducerea numărului de vizite la nivel înalt în cazul anumitor foste colonii africane (Gabon) fie, dimpotrivă s-a manifestat prin intensificarea legăturilor în cazul acelor care nu mai sunt conduse de lideri care să favorizeze sistemul (Benin). De asemenea, în cazul interacțiunii cu alte colonii africane, am putut observa că relațiile franco-africane au fost complet reformate și orientate cu precădere spre sfera economică, printr-o raportare însă echilibrată, care să le ofere câștiguri și statelor africane pentru a asigura menținerea sprijinului acordat de acestea Franței în plan internațional (cum este cazul Coastei de Fildeș).

Aspecte de ordin economic

Acest al doilea criteriu, alături de cooperarea militară, este unul dintre cele mai relevante și concrete elemente de evaluare a trecerii de la *Françafrique* la *Afrique-France* pentru că se bazează pe o comparație de ordin cantitativ.

³⁵³ ***, “Benin President Orders Economic Decolonization From France”, Decembrie 2019, <https://taarifa.rw/benin-president-orders-economic-decolonization-from-france/>, accesat în 19.07.2020.

³⁵⁴ *Ibidem*.

De o manieră generală, raportarea Franței la fostele colonii din perspectivă economică pornea de la dorința sa de a-și asigura resursele necesare. Astfel, „în special în ceea ce privește aurul, putem spune că administrația colonială franceză a rămas fidelă viziunii sale globale asupra dezvoltării în Africa: alocarea strictului necesar pentru infrastructura și industriile de acolo în timp ce persoanele supuse metropolei lucrau cu lopata și târnăcopul.”³⁵⁵ Tocmai de aceea, vom încerca să identificăm cele mai importante schimbări produse pe această dimensiune.

Principalele aspecte care vor fi urmărite în analiza schimbărilor produse la nivelul cooperării economice între Franța și cele trei foste colonii africane vor fi: schimburile comerciale și identificarea unei „rezerve-cheie” pentru Franța din resursele de care dispun aceste trei state africane.

De asemenea, vom încerca să observăm și analizăm existența unei dependențe sau, ulterior (după 1990) a unei independențe economice reflectată în existența a cel puțin unui acord de schimb ce poate sugera existența colonialismului prin determinarea unilaterală a cantităților de export (de către Franța), determinarea unilaterală a prețurilor (de către Franța), monopolul accesului companiilor franceze. În același timp, în analizarea schimbării produse, prin trecerea spre *Afrique-France* vom analiza în ce măsură liderii africani au impus, după 1990 condiționalități de ordin economic Franței și au început să impună prețurile pentru resursele exportate.

În ceea ce privește **relațiile economice dintre Franța și Coasta de Fildeș**, acestea au fost construite inițial în jurul plantațiilor și exportului de boabe de cacao, pentru care această fostă colonie este cunoscută la nivel global. Totodată, este de remarcat că, în prezent, Coasta de Fildeș este principalul partener comercial al Franței în zona monedei CFA și al treilea cel mai mare partener comercial din zona Africii sub-Sahariene (după Africa de Sud și Nigeria).³⁵⁶ Acest aspect reflectă importanța deosebită pe care Franța i-o acordă fostei sale colonii africane, pe dimensiunea economică.

Potrivit informațiilor furnizate de site-ul Ministerului francez pentru Europa și Afaceri Externe, comerțul dintre cele două state a rămas stabil în anul 2016 (comparativ cu 2015), exporturile franceze către Coasta de Fildeș însumând 1,1 miliarde de euro (în special prin exporturi de echipamente mecanice, electrice și de computere, dar și produse agricole și farmaceutice), în vreme ce importurile Franței din Coasta de Fildeș au totalizat suma de 787

³⁵⁵ Labarthe, *op. cit.*, p. 114.

³⁵⁶***, <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/country-files/cote-d-ivoire/>, accesat în 26.07.2020.

milioane de euro (constând în importul de produse agricole, în special boabe de cacao și boabe de cafea).³⁵⁷

Un element și mai interesant, care reflectă o schimbare importantă în relațiile franco-ivoriene, vine din partea statului african. Putem observa cu ușurință că Franța nu mai este principalul partener comercial al Coastei de Fildeș, locul său fiind luat acum de China.³⁵⁸ Acest aspect este extrem de sugestiv în a ilustra această schimbare de paradigmă în sfera relațiilor economice, cu atât mai mult cu cât Franța ocupa, în trecut, un rol privilegiat în cadrul schimburilor comerciale cu fostele sale colonii africane.

Un alt element important este reprezentat de ajutorul acordat de Franța sub forma asistenței oficiale pentru dezvoltare. În această direcție, este de remarcat faptul că, inclusiv în perioada administrației Hollande (care s-a dovedit a fi mult mai precaută și a limitat și mai mult ajutorul oferit țărilor sărace pentru dezvoltare), Coasta de Fildeș s-a regăsit pe lista celor cinci state africane care au primit sprijin financiar francez, de regulă sub forma unor împrumuturi cu cerințe asemănătoare celor impuse de Banca Mondială. Este important să observăm că cea mai mare sumă de bani alocată, 300 milioane de euro, a fost îndreptată către Coasta de Fildeș, partener important al Franței.³⁵⁹

În același timp, în anul 2012 la sfârșitul lunii noiembrie, în primele luni ale mandatului președintelui Hollande, cele două țări au semnat la Abidjan un contract pentru dezvoltare, estimat să aducă Coastei de Fildeș 630 de milioane de euro pe parcursul a trei ani: „Franța este de partea voastră” (după cum a afirmat Ministrul Economiei, Pierre Moscovici).³⁶⁰ De altfel, inițiativa a fost bine primită de către liderii ivorieni, Primul Ministru, Daniel Kablan Duncan, mulțumind Franței pentru „eforturile neîncetate de sprijinire a Coastei de Fildeș în lupta sa pentru reconstrucție și dezvoltare,” cu atât mai mult cu cât conflictul de la finele anului 2010 „a lăsat o țară aproape în ruină.”³⁶¹ Putem constata deci că atitudinea Franței era una corespunzătoare situației date și a acționat prompt și favorabil statului vest-african.

³⁵⁷*Ibidem.*

³⁵⁸*Ibidem.*

³⁵⁹Paul Melly, Vincent Darracq, “A New Way to Engage? French Policy in Africa from Sarkozy to Hollande”, în *Chatam House*, mai 2013, p.14, https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/Africa/0513pp_franceafrica.pdf, accesat în 15.07.2020.

³⁶⁰***, « Côte d'Ivoire: la France accorde une aide de 630 millions d'euros pour reconstruire le pays », în *La Tribune*, 01.12.2012,

<http://www.latribune.fr/actualites/economie/international/20121201trib000734524/cote-d-ivoire-la-france-accorde-une-aide-de-630-millions-d-euros-pour-reconstruire-le-pays.html>, accesat în 26.07.2020.

³⁶¹*Ibidem.*

În același timp, o altă dimensiune importantă a cooperării economice franco-ivoriene este reprezentat de activitatea companiilor franceze pe piața fostei colonii africane. În această direcție, „sunt aproape 700 de companii franceze, inclusiv 200 de filiale care au reușit să facă din Franța țara care are cea mai puternică prezență în Africa sub-Sahariană. Venitul total pe care îl generează acestea reprezintă aproximativ 30% din PIB-ul acestui stat.”³⁶²

O a doua direcție a ajutorului furnizat de Franța Coastei de Fildeș în timpul mandatului lui François Hollande are în vedere anularea datoriei statului african față de fosta metropolă. Cea mai importantă acțiune a lui François Hollande în sprijinul Coastei de Fildeș rămâne cu siguranță anularea datoriei țării față de Franța în valoare de 4,67 miliarde de dolari.³⁶³

Această atitudine a fost justificată de Hollande prin aceea că țara nu se afla într-o situație economică înfloritoare iar returnarea unei datorii de asemenea proporții ar destabiliza-o și mai mult și nu i-ar mai permite orientarea către dezvoltarea viitoare. În data de 24 Iulie 2012, potrivit comunicatului de presă oferit de Ministrul Economiei Franței, Pierre Moscovici, s-a semnat un acord bilateral ce prevedea anularea respectivei datorii, această acțiune înscriindu-se într-o serie de acțiuni ale *Club de Paris*, prin care se urmărea susținerea/sprijinirea țărilor sărace puternic îndatorate Franței.³⁶⁴

De asemenea, în contextul înregistrării anterioare a unei scăderi a schimburilor comerciale dintre cele două state (în timpul mandatului lui Nicolas Sarkozy), în anul 2013, Ministrul Comerțului Exterior al Franței, Nicole Bricq a anunțat că dorește creșterea cu 50% a schimburilor comerciale dintre Coasta de Fildeș și Franța, obiectiv ce trebuia îndeplinit până în anul 2017, cu atât mai mult cu cât această țară africană face parte din cele 47 de state prioritare pentru comerțul exterior francez.³⁶⁵ În sprijinul acestei inițiative printre măsurile necesare se număra și creșterea implicării Franței în dezvoltarea infrastructurii ivoriene mai ales printr-o contribuție mai mare la terminarea șantierului podului Henri Konan Bedie.

Toate aceste elemente reflectă importanța acordată de Franța fostei colonii africane, inclusiv în etapa post 1990. Totodată însă, acestea ilustrează și nevoia acerbă a Franței de

³⁶²***, <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/country-files/cote-d-ivoire/>, accesat în 26.07.2020.

³⁶³***, "France forgives Ivory Coast's debt worth \$4bn", 26 Iulie 2012, <http://www.aljazeera.com/news/europe/2012/07/2012726171730989279.html>, accesat în 26.07.2020.

³⁶⁴***, http://www.tresor.economie.gouv.fr/5714_Cote-d'Ivoire-annulation-quasi-totale-de-dette-par-le-Club-de-Paris, accesat în 26.07.2020.

³⁶⁵Ministère de Finances et des Comptes Publics, http://www.tresor.economie.gouv.fr/8446_augmenter-les-echanges-entre-la-france-et-la-cote-divoire-de-50-dici-201, accesat în 26.07.2020.

resurse și modalitățile alternative prin intermediul cărora a încercat să își securizeze accesul la resursele asupra cărora avea un acces privilegiat în perioada colonială.

În același timp însă, procesul de distanțare de fosta putere colonială din perspectivă economică s-a concretizat și ca urmare a influenței unor alți actori și pe baza diversificării relațiilor economice ale Coastei de Fildeș cu state precum SUA sau China. Se remarcă în special o prezență puternică a Chinei, reflectată în modul în care au crescut împrumuturile chineze acordate Coastei de Fildeș: de la 0 în anul 2000, la 2,5 miliarde de euro în perioada 2010-2015.³⁶⁶

La rândul său, China a reușit să câștige acces pe piața ivoriană și chiar să obțină o serie de contracte menite să asigure îmbunătățirea infrastructurii și crearea unor facilități culturale ale acestui stat. China a devenit un partener important prin „construirea unor facilități sportive, dezvoltarea unui port și construirea unei autostrăzi de la Abidjan la Grand Bassam.”³⁶⁷ Toate aceste schimbări sunt deosebit de relevante pentru analiza de față și reflectă în mod direct evoluția relațiilor franco-africane din perspectivă economică și comercială, prin pierderea rolului privilegiat al Franței și prin diversificarea rutelor comerciale ale acestor state.

Nu în ultimul rând, o altă transformare importantă în sfera relațiilor economice franco-ivoriene s-a reflectat (ca în cazul multor alte foste colonii africane) în susținerea ideii renunțării la sistemul monetar propus și impus de Franța după decolonizare, și anume, francul CFA.³⁶⁸ Coasta de Fildeș (altădată cel mai important susținător al politicii franceze față de Africa) a devenit unul dintre cele opt state africane care promovează adoptarea monedei ECO și transferarea rezervelor de monedă din Trezoreria Franceză în Senegal.

În ceea ce privește **Gabonul**, acesta a reprezentat mereu sursa cea mai importantă de petrol a Franței. În același timp, în ceea ce privește ajutorul pentru dezvoltare, Gabonul a fost multă vreme unul dintre statele care se bucurau de o parte importantă a ajutorului financiar francez oferită sub forma asistenței oficiale pentru dezvoltare: „În Gabon, nivelul Asistenței Oficiale pentru dezvoltare și, în general, importanța resurselor financiare oferite de Franța reflectau preponderența obiectivului care urmărea să securizeze interesele economice

³⁶⁶ Landry Signé, “France-Africa relations challenged by China and the European Union”, 5 februarie 2019, <https://www.brookings.edu/blog/africa-in-focus/2019/02/05/france-africa-relations-challenged-by-china-and-the-european-union/>, 5 februarie 2019, accesat în 25.07.2020.

³⁶⁷ *Ibidem*.

³⁶⁸ ***, “Eight West African countries agree to sever common currency from France”, <https://www.france24.com/en/20191222-eight-west-african-countries-agree-sever-common-currency-france-ivory-coast-emmanuel-macron>, 22.12.2019, accesat în 26.07.2020.

considerabile ale Franței (importurile și exporturile dintre Gabon și Franța, prezența societăților franceze în sectorul petrolifer și cel al mineritului).”³⁶⁹

Ulterior însă, după 1990, Gabon a devenit unul dintre statele africane care au început să fie tot mai vocale și să întreprindă acțiuni concrete în procesul de îndepărtare de influența franceză. În acest sens, petrolul a devenit moneda de schimb în interacțiunea cu Franța și s-a reflectat în condiționarea accesului Franței la această resursă importantă prin impunerea propriei agende în raport cu fosta putere colonială și în dobândirea unui rol tot mai semnificativ atât în plan politic extern, cât mai ales în interiorul structurii decizionale franco-africane.

Mai mult decât atât, investitorii și companiile chineze au început să fie tot mai prezente și active pe piața petroliferă gaboneză. Întrebat, în cadrul unui interviu dacă acest element reflectă o îndepărtare de fosta metropolă, Ali Bongo a negat însă, susținând că „este vorba doar de *business* (...) totul pentru dezvoltarea Gabonului ,”³⁷⁰ așa cum a promis că va face încă din timpul campaniei electorale pentru alegerile prezidențiale.

Franța rămâne principalul furnizor al Gabonului în plan economic, cu o cotă de piață de 25%. Aproximativ 100 de filiale ale unor companii franceze au fost stabilite în Gabon, în sectoare-cheie, legate în special de resursele de care dispune Gabonul, în special în ceea ce privește „extragerea petrolului, minerit, industria lemnului, industria agroalimentară, concesiile în domeniul apei și electricității și sectorul bancar.”³⁷¹ În ceea ce privește importurile franceze, acestea vizează în principal „produsele industriei extractive (petrol și minereuri) și produse din lemn.”³⁷²

De asemenea, după 1990 s-au remarcat eforturile tot mai mari ale Gabonului de a deveni o economie post-petrolieră.³⁷³ În acest demers, a redus activitatea companiilor controlate de stat și a încercat să creeze o economie de piață, deschisă inclusiv către sectorul privat, ceea ce implicit a adus consecințe negative și asupra poziției privilegiate a Franței și monopolului pe care aceasta l-a deținut o perioadă îndelungată de timp în exploatarea rezervelor de petrol ale Gabonului prin intermediul unor companii franceze prezente pe piața africană precum Elf.

³⁶⁹Gilles Labarthe, François-Xavier Verschave, *L'or africain. Pillages, trafics & commerce international*, Marsilia: Agone, 2007, p. 130.

³⁷⁰Les Bongo père et fils. La famille en or de la FrançAfrique, 40 :50- 41 :06, https://www.youtube.com/watch?v=G5_mnainoWM, accesat în 6 .08. 2020.

³⁷¹***, <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/country-files/gabon/>, accesat în 26.07.2020.

³⁷²***, <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/country-files/gabon/>, accesat în 26.07. 2020.

³⁷³ World Trade Organization, https://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/tp168_e.htm, 28 iunie 2001, accesat în 26.07.2020.

Situația relațiilor economice ale Franței cu **Beninul** oferă ilustrări de o complexitate și mai mare în trecerea de la *Françafrique* la *Afrique-France*. Cooperarea franco-benineză este destul de limitată în sfera schimburilor economice, cu o balanță comercială favorabilă Franței. Astfel, „comerțul dintre Franța și Benin este caracterizat de un număr limitat al importurilor franceze (2,4 milioane de euro în anul 2018), alcătuit în special din câteva produse agricole și agroalimentare. Franța are un surplus comercial de 220,20 milioane de euro. Exporturile franceze au însumat în anul 2018, 222,7 milioane de euro. Produsele tradiționale exportate sunt reprezentate de produse farmaceutice și păsări de curte.”³⁷⁴

În ceea ce privește prezența companiilor franceze pe piața benineză, aceasta este una semnificativ mai redusă față de situația celorlalte state africane. Observăm că „aproximativ 40 de companii franceze sunt prezente în acest stat. Acestea sunt concentrate în special în sectorul agroalimentar, logistică și sectorul bancar și oferă locuri de muncă pentru 4000-5000 de oameni.”³⁷⁵ Sesizăm așadar că influența franceză în acest sector nu este una la fel de ridicată ca în cazul celorlalte foste colonii africane.

Mai mult decât atât însă, Beninul s-a profilat, după alegerea lui Patrice Talon drept președinte al țării ca unul dintre statele cele mai active și vocale în promovarea procesului de îndepărtare de fosta putere colonială. Patrice Talon a devenit inclusiv susținătorul renunțării la moneda impusă de Franța după decolonizare, CFA și militează permanent pentru adoptarea unei noi monede ECO, ceea ce ar însemna inclusiv retragerea rezervelor de monedă ale acestor state care sunt depozitate și în prezent în Trezoreria franceză. Chiar dacă, așa cum observăm și în cadrul capitolului III, această mișcare a sa poate fi privită mai degrabă ca o formă de consolidare a poziției sale în plan intern, ea rămâne totuși un aspect relevant pentru marcarea acestei schimbări de paradigmă care s-a produs după 1990 în cadrul relațiilor franco-africane.

Cooperare militară

Cel de-al treilea criteriu se va centra pe analizarea evoluției cooperării Franței cu cele trei studii de caz în domeniul militar. Vom avea în vedere identificarea unor elemente precum: existența unor acorduri de apărare cu prevederi clare privind asigurarea protecției fostei colonii în schimbul unor beneficii de ordin economic (importuri/exporturi, acces

³⁷⁴ ***, <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/country-files/benin/>, accesat în 26.07.2020.

³⁷⁵ *Ibidem*.

exclusiv la resurse, etc.), intervenții militare care au susținut deschis schimbarea sau apărarea conducerii curente sau protejarea populației franceze față de cea locală.

Domeniul cooperării militare a fost unul dintre cele mai importante elemente în asigurarea continuității relațiilor franco-africane după decolonizare. Astfel, „Africa este cel mai important teatru de operații al Franței mergând până în punctul în care, în timpul Războiului Rece, Franța era numită *jandarmul Africii* de vreme ce forțele sale militare erau desfășurate în mod continuu ca răspuns la diferite crize și urgențe.”³⁷⁶

După cum am putut remarca și în cadrul celorlalte părți ale lucrării, în eforturile de a asigura continuitatea în relația cu Africa, după încheierea procesului de decolonizare, Franța a încheiat o serie de acorduri de apărare cu fostele colonii africane care i-au permis atât menținerea unor trupe staționate pe teritoriul acestor state cât și intervenția în cazul unor conflicte interne și crize postelectorale apărute ulterior.

În acest sens, aceasta a încheiat imediat după decolonizare o serie de acorduri cu toate fostele colonii. Aceste acorduri se înscriau în două categorii principale: acorduri de apărare (care le ofereau statelor africane posibilitatea de a solicita direct Franței asistență militară) și acorduri de cooperare militară (prin intermediul cărora Franța se angaja să le ofere acestor state consiliere tehnică, școlarizarea personalului în cadrul academiilor militare franceze, precum și tehnică și echipamente militare pentru a contribui la formarea armatelor naționale africane).³⁷⁷

După 1990 însă, au început să apară semnale de schimbare, noii lideri francezi pledând deschis pentru reforma relațiilor franco-africane și în ceea ce privește palierul militar. Punctul de cotitură în această direcție a fost reprezentat de genocidul din Rwanda, din anul 1994, intervenția mult prea tardivă a Franței stârnind critici puternice din partea comunității africane și deschizând calea spre reforma cooperării militare dintre Franța și Africa.

Nicolas Sarkozy a reușit să facă un pas important în această direcție, pe durata mandatului său. Prin decizia sa de „a renegocia numeroasele acorduri de apărare ale Franței cu fostele colonii africane a fost descrisă drept *cel mai puternic semnal* prin intermediul căruia Parisul va schimba postura sa față de continent.” În același timp, Sarkozy a declarat că

³⁷⁶ Swedish Defence Research Institute, “France- A continuing Military Presence in Francophone Africa”, în *Studies in African Security*, FOI Memo 6814, Project No. A11904, august 2019.

³⁷⁷***, <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/05679328508448700?journalCode=tadl19&>, accesat în 28.07.2020.

toate acordurile vor fi disponibile public, ceea ce poate fi considerat un pumnal în inima naturii secrete și corupte a *Françafrique*.³⁷⁸

În paralel, treptat, a avut loc un proces de diminuare a numărului de soldați staționați pe teritoriul fostelor colonii africane, iar intervențiile în afacerile interne ale acestor state au început să fie realizate sub egida unor organizații internaționale precum ONU, nemaifiind acțiuni unilaterale ale Franței. Cu toate acestea, deși reformarea relațiilor africane pe dimensiunea militară a devenit o temă preferată a tuturor președinților francezi din ultimii ani și a fost enunțată permanent în discursurile acestora, trupele franceze au rămas staționate pe continentul african, amintind mereu de interesele franceze asupra continentului african.

În prezent, Franța asigură o prezență militară constantă în zona estică, centrală și vestică a Franței, totalizând un număr de 8700 de trupe (inclusiv ramuri de apărare și trupe speciale), dintre care jumătate sunt staționate permanent pe teritoriul fostelor colonii africane.³⁷⁹ Dreptul de intervenție este asigurat prin intermediul acordurilor bilaterale în materie de apărare pe care le-a încheiat și redefinit după 1990 cu majoritatea fostelor sale colonii africane.

Din perspectivă militară, modul în care Franța percepe cooperarea cu Africa este extrem de sugestiv pentru felul în care aceasta își construiește arhitectura de securitate. Putem observa că Franța face o conexiune directă între securitatea internă și anumite zone din regiunea Sahel, inclusiv președintele francez actual, Emmanuel Macron declarând că „o amenințare care se produce la doar câțiva kilometri distanță, în Mali va lovi rapid bărbații și femeile din Franța dacă nu intervenim hotărât și în forță.”³⁸⁰

În acest sens, așa cum am remarcat și în cadrul celui de-al treilea capitol, cooperarea franco-ivoriană a fost una extrem de strânsă inclusiv în domeniul militar. **Coasta de Fildeș** găzduiește și în prezent trupe franceze pe teritoriul său. Acestea „vin în continuarea acordului de parteneriat de apărare din anul 2012 (între Franța și Coasta de Fildeș).”³⁸¹ În acest sens, trupele însumează 700 de soldați francezi care au drept misiune atât protejarea resortisanților cât și realizarea unor operații civil-militare, implementarea cooperării militare dintre Franța și Coasta de Fildeș și susținerea unor operații militare sub egida ONU.³⁸²

În același timp, situația apartine a Coastei de Fildeș în cadrul nucleului politicii franceze a devenit vizibilă și în ultimii ani, fiind unul dintre statele în cazul cărora Franța nu a ezitat să

³⁷⁸Taylor, *op. cit.*

³⁷⁹ Swedish Defence Research Institute, *op. cit.*

³⁸⁰*Ibidem.*

³⁸¹ ***, <https://www.defense.gouv.fr/operations/forces-de-presence/cote-d-ivoire/dossier-de-reference/les-forces-francaises-en-cote-d-ivoire>, accesat în 27.07.2020.

³⁸²*Ibidem.*

intervină atunci când și-a simțit periclitare interesele, în contextul alegerilor prezidențiale din anul 2010. Franța s-a implicat direct în soluționarea crizei postelectorale și a susținut desfășurarea operației militare Licorne, în componența căreia s-a regăsit un număr important de trupe franceze.

În prezent, cooperarea franco-ivoriană în sectorul militar este într-un continuu proces de reformare și modernizare, mai ales pe dimensiunea combaterii terorismului și islamismului atât la nivel regional cât și la nivel internațional. Cu ocazia unei vizite în Coasta de Fildes, președintele francez Emmanuel Macron a afirmat: „Sper că putem să îi oferim acestei operații noi profunzimi, o nouă forță și să câștigăm o luptă care este esențială pentru stabilitatea și securitatea regiunii Sahel.”³⁸³

Referitor la **cooperarea franco-gaboneză** în domeniul militar, se remarcă, de asemenea, existența unor trupe franceze staționate pe teritoriul fostei colonii franceze din Africa. Astfel, „Franța a desfășurat în Gabon una dintre cele patru baze militare permanente poziționate în Africa. (alături de cele din Dakar, Djibouti și Coasta de Fildes).”³⁸⁴ Acestea însumează un număr de 370 de soldați și contribuie la protejarea intereselor franceze prin desfășurarea și sprijinirea altor operații militare din zonă.³⁸⁵

Interesant este însă modul în care, cu precădere în ultimii ani, Gabonul a parcurs un proces treptat de distanțare față de puterea franceză inclusiv în domeniul militar, desprinzându-se treptat de ideea recunoașterii Franței drept unic garant al securității gaboneze. În această direcție, s-a orientat spre cooperarea cu alți actori și a încheiat acorduri de apărare cu state precum SUA (Acord referitor la apărare, exerciții de pregătire și alte servicii de apărare- a intrat în vigoare în data de 7 septembrie 2018).³⁸⁶

În ceea ce privește **situația Beninului**, putem observa că acesta este singurul dintre cele trei state africane pe care le-am ales drept studii de caz, care nu are o cooperare foarte strânsă cu Franța în domeniul militar. În acest sens, putem sesiza că nu există o bază militară aflată pe teritoriul său și nici un acord de cooperare care să ilustreze o legătură la fel de strânsă ca în cazul celorlalte două state africane.

În același timp însă, există o bună colaborare (ca în cazul multor alte foste colonii africane), Franța concentrându-se pe sprijinirea Beninului în dezvoltarea propriilor capacități

³⁸³ *** , “Macron visits French troops in Ivory Coast on visit to boost fight against Islamists”, *France24*, <https://www.france24.com/en/20191220-france-french-president-macron-christmas-africa-didier-drogba-ivory-coast-soldiers-islamist-militant-gbagbo-mali-burkina-faso>, accesat în 28.07.2020.

³⁸⁴ *** , <https://www.defense.gouv.fr/operations/forces-de-presence/gabon/dossier/les-elements-francais-au-gabon>, accesat în 27.07.2020.

³⁸⁵ *Ibidem*.

³⁸⁶*** , <https://public-preview-server.prod.cstreetsandbox.com/18-907/>, accesat în 28.07.2020.

de acțiune în acest sector. Astfel, „acțiunea militară franceză constă în dezvoltarea aptitudinii Forțelor Armate Benineze (FAB) în participarea la operații internaționale de menținere a păcii: în special în implementarea conceptului african-european de reconsolidare a capacităților africane de menținere a păcii (RECAMP).”³⁸⁷

De asemenea, o expresie a acestui angajament de asigurare a modernizării sistemului militar beninez este reflectată prin prezența, pe teritoriul acestei țări „a două școli naționale cu vocație regională (...) pentru a forma stagiarii țării, precum și stagiați ai țărilor din Africa de Vest.”³⁸⁸ Deși într-o manieră mult mai diluată față de cazul celorlalte două state africane alese pentru analiză, sesizăm că există o cooperare a Franței în domeniul militar și cu Beninul, acest element fiind parte a eforturilor mai largi ale Franței de a menține cât mai aproape aceste state.

Diplomație

Ultimul criteriu al grilei de analiză este denumit generic „diplomație” și vizează analizarea demersurilor de ordin politico-diplomatic întreprinse de Franța în raport cu fostele sale colonii africane. În special, vor fi urmărite aspecte precum: inferențe de ordin politic, și anume: manipularea alegerilor sau manipularea electoratului în favoarea unui anumit candidat, sprijin vădit al unui așa-numit candidat *Françafrique* sau, dimpotrivă, detașarea electoratului și a candidaților de politica franceză și de liderii de la Élysée și finanțarea campaniilor președinților francezi, alături de un rol decisiv în numirea cabinetului guvernului francez.

Acest criteriu este, unul dintre cele mai relevante pentru că dimensiunea politică și practica influențării alegerilor și susținerii unui candidat preferat al Franței, au fost unele dintre instrumentele cele mai importante utilizate de Franța în eforturile de menținere a relațiilor postcoloniale. În același timp, este sfera în cadrul căreia schimbarea a devenit extrem de vizibilă, reflectând, totodată, formarea unei noi clase politice, a unor noi elite africane și emergența unei societăți civile africane care respinge complet practicile trecute, de tip colonial.

Coasta de Fildeș se remarcă și de această dată drept un studiu de caz privilegiat cu atât mai mult cu cât alegerile prezidențiale din 2010 au reiterat practici de tip colonial prin

³⁸⁷ ***,<https://bj.ambafrance.org/Les-objectifs-de-la-cooperation-militaire-et-de-defense>, accesat în 27.07.2020.

³⁸⁸ *Ibidem*.

susținerea candidatului preferat, Alassane Ouattara, precum și implicarea în soluționarea crizei postelectorale. Chiar dacă intervenția nu a fost una unilaterală, ci a fost legitimată sub egida ONU, această mișcare a fost însă una destul de riscantă, a produs scepticism și a stârnit critici în plan internațional, fiind considerată o reminiscență a trecutului colonial. De altfel, sentimentul antifrancez „a cunoscut o creștere în Coasta de Fildeș în perioada crizei din 2002-2011, care a debutat printr-o intervenție militară franceză care a permis arestarea lui Laurent Gbagbo.”³⁸⁹

Ulterior, deși prin recunoașterea lui Ouattara, Sarkozy a reușit să cimenteze relațiile între Franța și Coasta de Fildeș, bucurându-se acum de sprijinul noului președinte ales, acțiunile sale au fost privite însă cu reținere, considerându-se în cele din urmă că a câștigat candidatul care era cel mai apropiat de președintele francez.

Însăși intervenția militară a Franței în cadrul crizei postelectorale a fost privită cu mult scepticism mai ales datorită mandatului pe care trupele franceze l-au avut dar și datorită modului în care au permis arestarea lui Gbagbo. Acestea nu au stopat vandalizarea casei acestuia sau arestarea violentă a sa urmată de plasarea sub custodia ONU și nici nu s-a opus sancțiunilor impuse anterior de Uniunea Europeană lui Gbagbo, familiei sale și altor apropiați.³⁹⁰

Mai mult chiar, Ministrul de Externe francez, Alain Juppé l-a denunțat pe Gbagbo și refuzul său de a se supune cerințelor comunității internaționale, spunând că numai prin predarea sa deliberată s-ar putea evita reapariția acțiunii militare: „Am cerut ONU să îi garanteze siguranța personală precum și pe cea a familiei sale și să îi organizeze plecarea. Franța se află acolo pentru a facilita acest lucru.”³⁹¹

În același timp, numărul de soldați francezi a fost suplimentat cu încă 400, preluând controlul asupra orașului Abidjan. În pofida tuturor criticilor aduse însă, acțiunea ONU, cumulată cu acțiunea Franței au reușit să readucă o oarecare stabilitate și au permis recunoașterea oficială a lui Ouattara în funcția de președinte al țării. De asemenea, faptul că Nicolas Sarkozy a fost singurul lider al unui stat occidental, vestit prezent la jurământul lui Ouattara pentru învestirea în funcția de președinte dovedește intensitatea legăturilor dintre cele două state.

³⁸⁹François Giovalucchi, « Afrique-France, les miroirs grossissants », în *Esprit*, iulie/august 2020, https://esprit.presse.fr/article/francois-giovalucchi/afrique-france-les-miroirs-grossissants-42834?fbclid=IwAR3UmTe6YCxRxPTonC3HWw0nxblmmpcJCHTTt1kwzIspK8lBsolCu_kOz7U, accesat în 1 august 2020.

³⁹⁰ Alex Vines, "Learning from Côte d'Ivoire" în ChatamHouse, 5 Aprilie 2011, <http://www.chatamhouse.org/media/comment/view/162769>, accesat în 29 iulie 2020.

³⁹¹ Crumley, *op. cit.*

Ulterior, deși legăturile dintre Franța și Coasta de Fildeș au continuat să se desfășoare la o intensitate crescută, modul obișnuit de interacțiune dintre cele două state a cunoscut o dinamică diferită. Alassane Ouattara a început să dobândească o importanță tot mai mare în plan regional (în anul 2012 devenind pentru o perioadă de doi ani și jumătate președinte al ECOWAS, după cum am amintit și în cadrul celui de-al treilea capitol al lucrării) și a început să impună propria politică liderilor francezi care au nevoie acum de sprijinul acestuia și al organizațiilor regionale din care acesta face parte sau pe care le conduce pentru a-și susține celelalte intervenții în spațiul african, fără a stârni critici din partea comunității internaționale, asigurându-și legitimitatea desfășurării acelor intervenții.

Politica actualului președinte ivorian, Alassane Ouattara este extrem de ilustrativă ca reflecție a schimbării. Astfel, „producția ideologică la vârful statului se fundamentează în mod constant pe trei elemente: (...) o reinterpretare a relației cu fosta putere colonială și, prin extensie, cu marile puteri străine (...) , deschiderea țării spre exterior (...) și statutul populației rezultate din imigrație vest-africană, variind între integrare și diferențiere identitară.”³⁹² Toate aceste elemente descriu politica noilor lideri africani, desprinsă de practicile trecutului colonial și adaptată evoluțiilor de la nivel global.

Situația Gabonului este una aparte la rândul său mai ales în contextul în care, inclusiv după 1990 la conducerea țării s-a aflat exclusiv Omar Bongo, iar, ulterior, transferul de putere a fost asigurat sub forma unor așa-zise alegeri prezidențiale, care au fost însă câștigate de fiul acestuia, Ali Bongo. Sunt binecunoscute relațiile privilegiate și speciale existente între elitele franceze și cele africane, Omar fiind unul dintre cei mai respectați lideri africani la Élysée, acesta fiind și unul dintre motivele menținerii unor relații politice și economice extrem de strânse, legate în special de exploatarea rezervelor de petrol de care a dispus mereu Gabonul și care reprezentau o necesitate de prim ordin pentru Franța.

Venirea la putere a lui Ali Bongo a însemnat însă, așa cum am putut observa și în cadrul celui de-al treilea capitol al lucrării, o schimbare radicală de viziune și abordare din partea Gabonului. Relațiile cu Franța nu au mai reprezentat o prioritate pentru noul lider african care s-a orientat spre o diversificare și extindere a relațiilor bilaterale. Tocmai de aceea, preluarea conducerii țării de către Ali Bongo poate fi considerată un moment de cotitură și chiar de ruptură care a marcat o schimbare completă de dinamică în relațiile franco-gaboneze. Franța nu doar că a pierdut accesul privilegiat la resursele de petrol, dar, în

³⁹²Roch Yao Gnabali, « Les structures idéologiques de l'État Ivoirien entre ruptures et continuités », în Sergiu Mișcoiu, ; Sédqgbqn Hygin F. Kakai, Kokou Folly L. Hetcheli, *Recul démocratique et néo- présidentielisme en Afrique Centrale et Occidentale*, București ; Institutul European, p. 144.

același timp, intensitatea legăturilor dintre Franța și fosta colonie a scăzut. Acest aspect s-a reflectat atât în diminuarea interacțiunii personale dintre liderii francezi și cei africani cât și în reducerea numărului de vizite și a nivelului acestora.

Modul în care au evoluat **relațiile franco-benineze** este însă expresia cea mai clară a acestei schimbări de paradigmă manifestată prin trecerea spre *Afrique-France*. Rezultatul alegerilor prezidențiale din Benin a reflectat în mod clar dorința de desprindere a fostei colonii africane de reminiscentele colonialismului, prin triumful candidatului care nu era considerat ca aparținând *Françafrique* (nu se bucura de sprijinul Franței). În același timp, rezultatele alegerilor au reflectat apariția unui fenomen politic nou pentru fostul spațiu colonial: formarea unei societăți civile benineze puternice, care militează pentru schimbarea relațiilor cu Franța, element reflectat în special prin susținerea arătată candidatului care nu era asociat cu relațiile de tip *Françafrique*.

De asemenea, preluarea funcției de președinte al țării de către Patrice Talon a marcat o nouă etapă în relațiile franco-benineze. Acesta a devenit un susținător puternic al redefinirii relațiilor franco-africane și a pledat deschis nu doar pentru nevoia de reformă ci și pentru promovarea unei culturi africane, a propriilor valori, adoptând o politică tot mai independentă față de Franța. Nu în ultimul rând, acesta s-a promovat atât în timpul campaniei prezidențiale cât și ulterior drept un candidat african „autentic,” un reprezentat al societății benineze și un cunoscător al nevoilor și intereselor africane, pe care și-a asumat deschis să le promoveze cu intensitate pe durata mandatului său de președinte al Beninului.

Concluzii

Relațiile Franței cu fostele colonii se remarcă, așa cum am putut observa pe parcursul întregii lucrări, prin modul unic de constituire și mai ales de desfășurare și evoluție. Unicitatea și caracterul lor aparte sunt, pe de-o parte, rezultatul eforturilor Franței de a-și menține statutul de mare putere, dar, în același timp, acestea sunt expresia unei simbioze formate între liderii francezi și cei africani, care a condus la crearea unui mod de interacțiune inedit în sfera relațiilor internaționale.

Această formă unică de relaționare între Franța și fostele sale colonii africane a suscitat de-a lungul timpului interesul jurnaliștilor și teoreticienilor din domeniul relațiilor internaționale mai ales din cauza modului diferit de formare, spre deosebire de celelalte imperii coloniale, și în special din cauza evoluției sale diferite și extrem de interesante. Vorbind despre specificitățile sistemului colonial francez, Antoine Glaser consideră că

„principala particularitate a acestui sistem este politica asimilării (...) aceasta este astfel baza ambiguității relației franco-africane.”³⁹³

Așa cum am observat, intensitatea și complexitatea acestor legături a condus la crearea unor conexiuni definite în literatura de specialitate drept *Françafrique*. Sistemul a funcționat mult timp și s-a dovedit a fi eficient atât pentru partenerii africani, cât mai ales pentru fosta metropolă. În esență, Franța acorda sprijin liderilor africani loiali, menținându-i la putere, fostele colonii africane către Franța asigurând inclusiv finanțarea partidelor politice franceze.³⁹⁴

Schimbarea nucleului și modului de desfășurare și a raportului de forță dintre Franța și fostele sale colonii a condus însă în cele din urmă la trecerea spre ceea ce am numit drept *Afrique-France*. După cum am demonstrat în cadrul acestui capitol, aceste legături au îmbrăcat forma unui veritabil regim internațional, conform definiției și criteriilor de constituire al acestuia, așa cum au fost acestea definite de teoreticianul Stephen Krasner.

Pornind de la principiul fondator al „măreției/grandorii,” Franța, împreună cu fostele colonii din Africa au pus bazele unui regim definit de norme și principii clare și au urmat un proces bine stabilit de adoptare a deciziilor, toate aceste elemente asigurând durabilitatea și funcționalitatea îndelungată a acestui sistem comun. Tocmai de aceea, relația cu Africa a reprezentat permanent o prioritate pentru toți liderii francezi, inclusiv după încheierea procesului de decolonizare pentru că „în mod tradițional, liderii francezi au continuat fantezia gaullistă că Franța este o mare putere, iar Africa a fost o parte integrantă în urmărirea acestui obiectiv- o scurtătură pentru atingerea prestigiului internațional .”³⁹⁵

În același timp, continentul african s-a aflat permanent în centrul preocupărilor franceze pentru că Africa era singurul continent unde Franța mai putea *schimba cursul istoriei cu doar câteva sute de oameni*.³⁹⁶ Ulterior, schimbările apărute în plan internațional și modificările structurale pe care le-au urmat societățile africane au condus la redefinirea regimului internațional, sub o formă care a ilustrat rolul tot mai proeminent dobândit de fostele colonii în relația cu Franța, prin trecerea la *Afrique-France*.

Am putut observa că „astăzi, bătălia centrală pentru a dezvolta statele africane este lupta care constă în dezvoltarea, la toate nivelurile, a mecanismelor de solidaritate și de

³⁹³***, *Focart l homme qui manipula l Afrique documentaire France*, 21 februarie 2018, <https://www.youtube.com/watch?v=rGfTkEr-AB4>, 14 :05- 14 :25, , accesat în 20.08.2020.

³⁹⁴Les Bongo père et fils. La famille en or de la FrançAfrique, 56 :40- 56 :50, https://www.youtube.com/watch?v=G5_mnainoWM, , accesat în 6.08.2020.

³⁹⁵Taylor, *op. cit.*

³⁹⁶Louis de Guiringaud *apud* Taylor, *op. cit.*

construcție economică, socială și politică pentru a se detașa (de fostele puteri coloniale).”³⁹⁷ Tocmai de aceea începând cu 1990, statele africane duc o luptă pentru a-și promova propriile valori și pentru a combate regulile jocului,³⁹⁸ afirmând o politică independentă de Franța.

Pornind de la aceste elemente, ultima parte a acestui subcapitol a continuat aplicarea grilei de analiză stabilite în cadrul celui de-al doilea capitol (capitolul metodologic), prin raportarea la cele patru criterii transversale: relația cu fosta metropolă, aspecte de ordin economic, cooperarea militară și diplomația.

Am remarcat existența unor elemente concrete ale schimbării apărute în relațiile franco-africane post 1990, care s-au manifestat pe toate planurile (cu grade de intensitate diferite) și care au reflectat transformările produse în interacțiunea Franței cu fostele colonii africane, acestea începând să dobândească un rol tot mai important și să își urmărească în mod activ îndeplinirea propriilor interese și obiective în plan extern.

Doar pentru a aminti succint care au fost schimbările produse, am notat că în procesul de trecere de la *Françafrique* la *Afrique-France* au avut loc schimbări între Franța și cele trei foste colonii africane alese drept studii de caz atât în ceea ce privește sectorul economic, cât și în ceea ce privește cooperarea în domeniul militar și palierul diplomatic. De altfel, relațiile fostei metropole cu aceste state, la nivel general, au cunoscut schimbări importante, aspect reflectat atât în numărul de vizite efectuate de liderii francezi în fostele colonii sau de liderii africani la Paris, cât mai ales în ceea ce privește nivelul de reprezentare, care a fost unul mult diminuat față de perioada de după încheierea procesului de decolonizare și până la începutul anilor 1990.

Din perspectivă militară, am putut observa pierderea rolului de „jandarm al Africii,” pe care Franța și-l asumase voluntar după încheierea perioadei colonialismului. În prezent, politica Franței față de Africa și implicarea sa militară nu mai ocupă un rol privilegiat sau dominant pe continentul african, unde devine tot mai vizibilă prezența altor actori precum UE; SUA sau China.

Nici în ceea ce privește dimensiunea economică, relațiile franco-africane nu mai amintesc de tranzacțiile comerciale din trecut: „exporturile franceze cu destinația Africa Sub-sahariană nu mai reprezintă nici măcar 2% din totalul veniturilor mondiale franceze.

³⁹⁷François-Xavier Verschave, conferință, Faculté St Charles de Marseille, le 28 mars 2002 sur l'invitation de l'association SPID sur les relations françafricaines, intitulée "L'envers de la dette", 1:30:00- 1:30:58, <https://www.youtube.com/watch?v=fKyA-snMrcI>, accesat în 6.08.2020.

³⁹⁸*Ibidem*.

Exporturile franceze către statele din zona francului reprezentau 5,1 miliarde dolari în anul 2019, valoare inferioară exporturilor cu Republica Cehă.”³⁹⁹

Situația celor trei state a fost una similară în privința anumitor domenii de cooperare, utilizate drept criterii transversale ale grilei de analiză și cu mici variațiuni pe anumite componente. Din toate elementele prezentate, se distinge rolul privilegiat al Coastei de Fildeș în relația cu Franța, bazat atât pe un trecut colonial extrem de intens cât și pe legături extrem de puternice între liderii francezi și cei ivorieni.

Tocmai de aceea, Coasta de Fildeș a păstrat conexiuni extrem de puternice cu fosta metropolă, inclusiv în ultimii ani, aspect reflectat inclusiv prin sprijinirea (chiar dacă indirectă) candidatului Alassane Ouattara (care a ieșit în cele din urmă triumfător în cursa electorală) și prin implicarea în soluționarea crizei postelectorale. Cu toate acestea însă, relațiile franco-ivoriene au evoluat semnificativ în ultimii ani, îndepărtându-se de modul tradițional de desfășurare, în care Franța dicta în cea mai mare măsură asupra principiilor de dialog și a modului de adoptare a deciziilor în cadrul relației bilaterale.

În ceea ce privește situația Gabonului, cele mai clare modificări de substanță în relația cu Franța s-au manifestat asupra relațiilor economice și militare. Rezervele importante de petrol de care dispune Gabonul au devenit moneda de schimb în raport cu fosta putere colonială, iar după venirea lui Ali Bongo la putere noua dinamică a devenit tot mai vizibilă, printr-o detașare tot mai mare de influența franceză și apropierea de alți actori în domeniile în care în trecut Franța ocupa un loc privilegiat: militar (SUA) și economic (China).

Cazul Beninului arată și mai clar această schimbare de paradigmă, aici efectele fiind resimțite la cel mai înalt nivel: alegerile prezidențiale. Practica influențării acestui mecanism democratic nu și-a mai găsit ecou în anul 2016, când Patrice Talon, actualul președinte al Beninului a câștigat scrutinul electoral tocmai prin distanțarea completă de ideea de *Françafrique*.

Așadar, este tot mai clar că după 1990 am asistat la o schimbare profundă a relațiilor franco-africane „tradiționale.” Statele africane au început să se îndepărteze de Franța în domeniile-cheie de cooperare de altădată și au început să își promoveze puternic obiectivele și interesele naționale. Franța, la rândul său, a cunoscut o schimbare importantă în modul în care își construiește acum politica față de Africa francofonă. În acest sens, cea mai acută

³⁹⁹ Giovalucchi, *op. cit.*

problemă a Franței în relația cu Africa este acum aceea că „Franța nu mai are o mare viziune pe care să o împărtășească cu Africa.”⁴⁰⁰

În același timp, schimbările apărute în relația Franței cu Africa își au originea și în elemente ce țin de modul în care s-a schimbat mentalitatea liderilor africani. Aceștia au început să dobândească „conștiința progresului,” cu atât mai mult cu cât până în acel moment „nu exista nici măcar un singur președinte african ales în mod legitim în ultimii 15 ani.”⁴⁰¹

Mai mult decât atât, se remarcă creșterea unui puternic „sentiment antifrancez, prin natura sa dificil de măsurat, care a variat în funcție de diferitele conjuncturi politice și de intensitatea intervenționismului francez.”⁴⁰² Acest element reflectă transformările profunde produse în cadrul relațiilor franco-africane, precum și ireversibilitatea acestui proces.

Noile elite africane alimentează acest sentiment și încurajează stigmatizarea Franței pentru erorile colonialismului și pentru manifestările de tip neocolonialist. Această condamnare a trecutului (puternic promovată de Ali Bongo și Patrice Talon) reflectă atât noua paradigmă de definire a relațiilor franco-africane cât și desprinderea completă de practicile trecutului.

⁴⁰⁰Giovalucchi, *op. cit.*

⁴⁰¹Verschave, *op. cit.*, 2004, p. 64.

⁴⁰²Giovalucchi, *op. cit.*

Concluzii generale

Pornind de la unicitatea și totodată complexitatea relațiilor franco-africane postcoloniale, lucrarea de față și-a propus să identifice apariția și modul de manifestare al unei discontinuități importante în relațiile franco-africane, definite prin ceea ce am considerat a fi trecerea de la *Françafrique* la *Afrique-France*.

Miza principală a lucrării a fost aceea de a analiza această tranziție semnificativă, cu implicații profunde pentru modul în care relațiile franco-africane au evoluat în ultimele decenii. Având drept punct de pornire noile realități existente în relațiile franco-africane după 1990 și noul mod de interacțiune care devine tot mai vizibil mai ales în prezent, am încercat pe de-o parte să identificăm modalitatea prin care să descriem cât mai clar și concis ce a însemnat de fapt această schimbare (eforturi materializate prin formularea și testarea ipotezei centrale de cercetare și a ipotezelor secundare ale lucrării), iar ulterior să analizăm succint, dar totodată aprofundat valențele acestei schimbări, domeniile concrete de manifestare ale acesteia.

În același timp, un obiectiv important al tezei a fost acela de a identifica cel mai potrivit cadru teoretic de definire a relațiilor franco-africane, care să fie relevant totodată și pentru etapa post 1990. Unicitatea și complexitatea relațiilor franco-africane a impus o sondare atentă a disciplinei teoriei relațiilor internaționale dată, atât de dorința de a alege o teorie care să surprindă natura și evoluția acestor relații în ansamblul lor, cât și de încercarea de a aduce o perspectivă nouă asupra fenomenului, prin abordarea unor teorii mai nou apărute în cadrul disciplinei.

Tocmai de aceea, analizarea evoluției relațiilor franco-africane prin intermediul premiselor teoretice oferite de teoria regimurilor internaționale și analiza de rețea a facilitat procesul de înțelegere a fenomenului și a demonstrat aplicabilitatea deopotrivă a teoriilor clasice cât și a noilor abordări în domeniu asupra unor subiecte mai puțin abordate de cercetătorii din domeniul relațiilor internaționale, cu excepția celor francezi.

Totodată, grila de analiză a fost extrem de utilă în conexarea dimensiunii teoretice cu cea empirică și în validarea ipotezei centrale a lucrării. Ipotezele secundare și criteriile transversale au avut un rol esențial în decantarea modului de interacțiune dintre Franța și cele trei studii de caz alese: Coasta de Fildeș, Gabon și Benin atât în etapa de dinainte de 1990 cât mai ales în perioada de după.

Având drept punct de pornire toate aceste aspecte, am putut constata că această scurtcircuitare și reinversare a relațiilor franco-africane a fost considerată un element fundamental în regândirea politicii Franței față de Africa și în reflectarea evoluției statelor africane mai ales în etapa post 1990. Nefiind exclusiv un fenomen motivat de factori externi și cu atât mai puțin coordonat unilateral (de Franța), redesenarea relațiilor franco-africane sub forma *Afrique-France* este extrem de relevantă în ilustrarea evoluției statelor africane din mai multe perspective. În primul rând, așa cum am putut observa în cadrul celor trei studii de caz ale lucrării, aceasta a fost (în mod surprinzător dacă ne raportăm la trecutul colonial) rezultatul unui proces intrinsec parcurs de statele africane în ultimele decenii.

Am putut constata că această schimbare nu poate fie atribuită exclusiv însă contextului internațional diferit de după 1990. Schimbarea a fost ghidată și de dorința liderilor africani de schimbare, de dispariția figurilor clasice ale rețelei franco-africane, de apariția unor noi elite africane (care cel puțin la nivel de discurs pledează pentru o desprindere totală de fosta putere colonială) și de venirea la putere a unor noi lideri francezi (Hollande, Macron) care nu doar că nu au o istorie strânsă de relații personale cu liderii africani, dar conștienți fiind atât de profunzimea procesului de globalizare cât și de noile caracteristici ale sistemului internațional actual, înțeleg nevoia de reformă a politicii față de Africa și lipsa de aplicabilitate a politicilor de tip neocolonial care existau în trecut.

Devine tot mai clar că Franța însăși și-a văzut rolul subminat și a asistat la un proces de inversare de forțe. De această dată, rolul de coordonator al relației franco-africane a fost treptat preluat de liderii africani pentru care dialogul cu Franța rămâne o componentă a politicii externe, dar are o dimensiune mult mai tranzacțională.

Dacă în trecut (după cum aminteam în primul capitol), Africa asigura combustibilul necesar funcționării acestei mașini numită *Françafrique*, iar Franța era șoferul, ghidul, liderul, după 1990 și mai ales în prezent, putem observa că realitatea este una complet diferită. Africa reprezintă în continuare o sursă importantă de „combustibil,” de materii prime pentru Franța, dar nu mai este dispusă să îi ofere un acces privilegiat. Deschiderea piețelor africane spre alte rute și actori comerciali precum China sau SUA dovedește limitele influenței actuale a Franței în fostele sale colonii africane.

Liderii africani au devenit tot mai mult conștienți de importanța materiilor prime de care dispun și s-au angajat într-un proces de diversificare a legăturilor comerciale și în urmărirea unei politici externe mult mai ambițioase în general, în care legătura cu Franța reprezintă doar o parte a dialogului politico-diplomatic derulat în plan extern.

Mai mult decât atât, modelul francez, în toate dimensiunile sale- politic, economic, social, militar, cultural- nu mai prezintă un interes sporit pentru societățile africane care în trecut au fost parte a Imperiului Colonial Francez, iar acest aspect devine tot mai pregnant în ultima perioadă. Liderii africani încep să se profileze ca actori importanți în plan regional (Alassane Ouattara a devenit președintele ECOWAS pentru un mandat), sistemul monetar impus de Franța după încheierea decolonizării devine tot mai contestat, președintele Beninului, Patrice Talon devenind unul dintre promotorii înlocuirii monedei CFA cu ECO. De asemenea, din perspectivă culturală, modelul american începe să devină tot mai atrăgător, actualul președinte al Gabonului, Ali Bongo urmărind asigurarea unui parteneriat cât mai strâns cu SUA inclusiv pe această dimensiune.

Devine tot mai clar că relația cu Franța, deși rămâne pe agenda noilor lideri africani, cunoaște totuși o dinamică diferită de cea de dinainte de 1990, ceea ce este un lucru inedit dacă ne raportăm la interacțiunile franco-africane din perioada colonială care au fost expresia unui sistem colonial unic, centrat în jurul urmăririi și dezvoltării unei politici de civilizare și asimilare asumată în mod deschis de Franța la vremea respectivă.

În ilustrarea acestui proces de transformare, lucrarea a fost structurată în patru capitole dedicate pe de-o parte realizării unui cadraj teoretic și metodologic al lucrării și, pe de altă parte, prezentării unor elemente istorice și actuale relevante pentru miza principală a lucrării.

Primul capitol a vizat într-o primă etapă realizarea unei prezentări cât mai succinte a evoluției relațiilor franco-africane după încheierea procesului de decolonizare. Această retrospectivă istorică a fost împărțită sub forma a două secvențe: etapa 1960-1990 și etapa de după 1990, urmărind într-o manieră complementară atât principalele momente de referință de la nivel global care au avut un impact în restructurarea relațiilor Franței cu fostele colonii africane cât și evenimentele produse în interiorul statelor africane care au avut implicații pentru relația acestora cu Franța.

O a doua parte a primului capitol a fost dedicată procesului de conceptualizare, de definire și operaționalizare a celor două concepte-cheie ale lucrării: *Françafrique* și *Afrique-France*. În acest demers de definire a termenilor-cheie ai lucrării, am urmărit o abordare cronologică, pornind de la originea termenilor și decantând treptat, urmând secvențialitatea momentelor istorice, modul în care aceștia au evoluat sau au fost ulterior utilizați de-a lungul timpului.

Ultimele două părți ale capitolului s-au axat pe prezentarea principalelor premise ale celor două teorii alese: teoria regimurilor internaționale și analiza de rețea. În evidențierea

principalelor concepte și abordări ale celor două teorii, am urmărit realizarea unei prezentări cât mai clare și totodată concise a acestora și am exemplificat definițiile și abordările (în special în cazul teoriei regimurilor internaționale) după care ne vom ghida în evaluarea *Françafrique* și *Afrique-France* din perspectivă teoretică.

În vreme ce primul capitol a clarificat aspectele de natură conceptuală și a definit cadrul teoretic, **cel de-al doilea capitol** al tezei a prezentat metodologia de cercetare și a trasat grila de analiză. Pornind de la identificarea principalelor întrebări de cercetare, a fost stabilită ipoteza centrală a lucrării și ipotezele secundare. În același timp, au fost definite cele patru criterii transversale menite să faciliteze realizarea unei analize comparative și să contribuie la facilitarea cristalizării analizei. De asemenea, în cel de-al doilea capitol al lucrării a fost prezentată metodologia de cercetare, axată pe metoda studiului de caz multiplu ca nucleu al aparatului metodologic, dublată însă de metoda analizei de proces și cea de documente ca metode-suport, secundare. Metoda studiului de caz a fost aleasă drept metoda-nucleu a cercetării pentru că, în absența unor metode precum interviurile sau focus-grupuri, aceasta oferă gradul cel mai mare de profunzime și complexitate analizei.

Cel de-al treilea capitol al tezei a marcat trecerea spre elemente mai concrete, de factură empirică. Acesta a urmărit situația fiecăruia dintre cele trei studii de caz alese spre a fi supuse analizei în cadrul acestei lucrări: Coasta de Fildeș, Gabon și Benin și a descris succint principalele elemente care au arătat o schimbare importantă în modul de derulare al relațiilor franco-africane. În acest proces am urmat un filon istoric fără a ne concentra însă asupra descrierii tuturor momentelor parcurse de cele trei state după 1990 (războaie civile, alegeri, intervenții externe) și concentrându-ne cu precădere pe acele elemente pe care le-am considerat ca fiind definitorii pentru marcarea schimbării de paradigmă pe care am definit-o sub forma ipotezei centrale a lucrării.

Nu în ultimul rând, **cel de-al patrulea capitol** al lucrării a fost partea cea mai importantă din perspectiva validării sau infirmării ipotezei de cercetare centrale a tezei. Acesta a fost centrat, într-o primă parte pe aplicarea cadrului teoretic, respectiv identificarea aplicabilității teoriei regimurilor internaționale și a analizei de rețea asupra conceptelor de *Françafrique* și *Afrique-France*. În același timp însă, în ultima parte a capitolului a fost aplicată grila de analiză asupra celor trei studii de caz, inclusiv prin raportarea sub forma unui tabel a principalelor elemente identificate ca fiind similare sau diferite, pe baza celor patru criterii transversale propuse în cadrul capitolului metodologic.

Având în vedere toate aceste aspecte, pe baza tuturor elementelor prezentate în cele patru capitole am putut verifica validitatea ipotezei centrale a lucrării. Toate elementele

analizate au demonstrat că relațiile franco-africane au cunoscut o nouă dinamică după 1990, care a condus în cele din urmă la trecerea de la *Françafrique* la *Afrique-France*.

În acest punct final al lucrării, trebuie făcute însă o serie de precizări, legate de trei aspecte fundamentale: **aplicabilitatea argumentelor, limitele lucrării și posibilele dezvoltări ulterioare**. În privința primului aspect, ipotezele se susțin, așa cum am demonstrat deja, schimbările produse în cadrul relațiilor franco-africane (prin trecerea de la *Françafrique* la *Afrique-France*) având reflecții clare în domenii precum cel economic, cultural, politic și chiar și în sectorul militar. De asemenea, ipotezele secundare și-au regăsit validitatea pe parcursul capitolelor trei și patru ale tezei, iar obiectivele specifice au fost, de asemenea, îndeplinite.

Aplicabilitatea grilei de analiză nu poate asuma însă un caracter universal, general-valabil și tocmai aici survin și limitele lucrării. Deși am optat pentru metoda studiului de caz multiplu tocmai din dorința de a demonstra cât mai clar validitatea argumentelor și susținerea ipotezei centrale a lucrării, nu putem asuma emiterea unei ipoteze cu valoare generală, universală.

Limitele intervin din cauza caracteristicilor și evoluției istorice totuși diferite a statelor africane care au făcut parte în trecut din Imperiul Colonial Francez. Alte foste colonii africane au urmat un curs istoric complet diferit, inclusiv după încheierea procesului de decolonizare și cu atât mai mult după 1990, spre deosebire de cele trei studii de caz alese. Situația Africii de Nord este una complet diferită dacă ne raportăm la cazurile Algeriei, Marocului sau Tunisiei. Chiar și în alte state africane care au fost colonii franceze în trecut. De asemenea, realizarea unor interviuri în statele respective ar fi putut spori profunzimea analizei și ar fi completat metodologia de cercetare utilizată în cadrul cercetării.

Tocmai de aceea, **o dezvoltare ulterioară a tezei** ar putea fi susținută mai ales de necesitatea extinderii argumentelor și sferei de aplicare. Abordarea situației unor state precum Gambia sau Senegal ar putea aduce noi argumente care să susțină ipoteza centrală a lucrării și ar oferi noi perspective asupra modului de derulare a relațiilor franco-africane în prezent.

Dincolo de aceste elemente însă, lucrarea își păstrează importanța și relevanța prin abordarea unui subiect mai puțin obișnuit pentru un cercetător din spațiul est-european (care abundă în studii centrate mai degrabă pe zona statelor post-sovietice) cu atât mai mult cu cât majoritatea cercetărilor referitoare la această tematică vin pe filieră franceză din cauza interesului strâns legat și a istoriei comun împărtășite. În același timp, aduce o contribuție importantă asupra aplicabilității teoriilor relațiilor internaționale asupra acestor evoluții și fenomene care se desfășoară în spațiul african.

BIBLIOGRAFIE

Cărți și capitole în cărți

1. Adebajo, Adekeye, Ismail Rashid, *West Africa's Security Challenges. Building Peace in a Troubled Region*, Londra: Lynne Rienner Publishers, 2004.
2. Arnold, Guy, *Historical Dictionary of Civil Wars in Africa*, ediția a doua, Lanham, Maryland: The Scarecrow Press, 2008.
3. Bach, Daniel C., Gazibo, Mamaoudou, *Neopatrimonialism in Africa and Beyond*, Londra și New York: Routledge, 2012; Badie, Bertrand, *Humiliation in International Relations. A Pathology of Contemporary International Systems*, Oxford, Portland: Hart Publishing, 2017.
4. Baglione, Lisa A., *Writing a Research Paper in Political Science. A Practical Guide to Inquiry, Structure, and Methods*, Los Angeles, Londra, New Delhi, Singapore, Washinton DC, Boston: Sage, Copress, 2016.
5. Bamba, Abou B., *African Miracle, African Mirage. Transnational Politics and the Paradox of Modernization in Ivory Coast*, Ohio: Ohio University Press, 2016.
6. Bat, Jean Pierre, *Syndrome Foccart*, Paris: Gallimard, 2012, p. 723.
7. Bernard, H. Russell, *Research Method in Anthropology. Qualitative and Quantitative Approaches*, Ediția a 4-a, Oxford: AltaMira Press, 2006.
8. Betts, Raymond F., *Europe in Retrospect : A Brief History of the Past Two Hundred Years*, Lexington: D.C. Heath and Company, 1979, http://www.britannia.com/history/euro/4/2_1.html, accesat în 02.04.2018
9. Beylignont, Georges B., *Côte d'Ivoire et Afrique Francophone*, Paris: L'Hermattan, 2012.
10. Bjola, Corneliu, Markus Kronprobst, *Understanding International Diplomacy. Theory, Practice and Ethics*, New York: Routledge, 2013, p. 110.
11. Bryman, Alan, *Social Research methods, Fourth Edition*, Oxford: Oxford University Press, 2012.
12. Fawole, W. Alade, *The Illusion of the Post-Colonial State. Governance and Security Challenges in Africa*, New York: Lexington Books, 2018.
13. Frindéthié, Martial, *Globalization and the Seduction of Africa's Rulling Class. An Argument for a New Philosophy of Development*, North Carolina: McFarland Company Inc. Publishers, 2010.
14. Glaser, Antoine, *Arrogant comme un français en Afrique*, Paris: Fayard, 2016.
15. Glaser, Antoine, *AfricaFrance. Quand les dirigeants africains deviennent les maîtres du jeu*, Paris: Pluriel, 2017.

16. Glaser, Antoine, Smith Stephen, *Comment la France a perdu l'Afrique*, Paris: Calmann- Lévy, 2005.
17. Griffiths, Martin, O'Callaghan, Terry, *International Relations: The Key Concepts*, Londra și New York: Routledge, 2002.
18. Hasenclever, Andreas, Mayes, Peter, Rittberger, Volker, *Theories of international regimes*, Londra: Cambridge University Press, 1997.
19. Howarth, David, Torfing, Jacob, *Discourse Theory in European Politics*, New York: Palgrave MacMillan, 2005. Verschave, François-Xavier, *La Françafrique, le plus long scandale de la République*, Paris: Stock, 2003.
20. Klotz, Audie, Praksh, Deepa, *Qualitative Methods in International Relations. A Pluralist Guide*, Hampshire: Palgrave Macmillan, 2008.
21. Krasner, Stephen D. (Ed.), *International Regimes*, Ithaca and London: Cornell University Press, 1983.
22. Keohane, Robert O, Nye, Joseph, *Putere și interdependență*, București: Editura Polirom.
23. Labarthe, Gilles, Verschave, François-Xavier, *L'or africain. Pillages, trafics & commerce international*, Marsilia: Agone, 2007.
24. Mbah, Jean-Ferdinand, *La construction de l'état au Gabon (1957-2009)*, Paris: L'Harmattan, 2015.
25. Melly, Paul, Darracq, Vincent "A New Way to Engage? French Policy in Africa from Sarkozy to Hollande," în *Chatam House*, mai 2013, https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/Africa/0513pp_france_africa.pdf, accesat în 15.07.2020.
26. Mintz, Alex, Russett, Bruce, *New Directions for International Relations. Confronting the Method.-of-Analysis Problem*, 2005.
27. Mișcoiu, Sergiu, Kakai, Hygin Sédqgbqn F., Kokou, Hetcheli Folly L., *Recul démocratique et néo- présidentialisme en Afrique Centrale et Occidentale*, București ; Institutul European.
28. Ndiaye, Malick, *Où va la Côte d'Ivoire?*, Paris: L'Hermattan, 2011.
29. Pesnot, Patrick, *Les dessous de la Françafrique*, Paris: Nouveau Monde Éditions.
30. Rieker, Pernille, *French Foreign Policy in A cgahnging Wolrd. Practising Grandeur*, Cham: pagrave MacMillan, 2017.
31. Shanguhya, Martin S., Falola, Toyin, Editori, *The Palgrave Handbook of African Colonial and Postcolonial History*, New York: Pgrave Macmillan, 2018.
32. Smith Stephen, Glaser, Antoine *Ces Messieurs Afrique. Le Paris-Village du continent noir*, Paris : Calmann Lévy.
33. Taylor, Ian, *The International Relations of Sub-Saharan Africa*, New York: Continuum, 2010.

34. Thomas, Dominic, *Africa and France. Postcolonial Cultures, Migrations and Racism*, Bloomington: Indiana University Press, 2013.
35. Verschave François-Xavier, *De la Françafrique à Maliafrique*, Bruxelles : Éditions Tribord, 2004.
36. Yin, Robert K., *Case Study Research. Design and Methods*, Ediția a IIa, Thousand Oaks, New Delhi, Londra: Sage Publications, 2003.
37. Young, Tom, *Readings in the International Relations of Africa*, Bloomington: Indiana University Press, 2015.

Articole de specialitate

1. Bovcon, Maja, "Françafrique and regime theory," în *European Journal of International Relations*, 23 August 2013, <http://ejt.sagepub.com/content/early/2011/08/23/1354066111413309>, accesat în 15.04.2018.
2. Chafer, Tony, "Chirac and 'la Françafrique': No Longer a Family Affair," *Modern & Contemporary France*, 13:1,p. 12, <https://doi.org/10.1080/0963948052000341196>, accesat în 25.03.2018.
3. Collet, Moya, "Ivorian identity constructions: ethnicity and nationalism in the prelude to civil war," în *Nations and Nationalism*, vol.12, nr.4, University of New South Wales, Australia, 2006.
4. Collier, David, "Understanding process tracing," în *Political Science and Politics* 44, nr. 4 (2011), pp. 823 - 830, <http://polisci.berkeley.edu/sites/default/files/people/u3827/Understanding%20Process%20Tracing.pdf>, accesat în 24.03.2019.
5. Emirbayer, M. (1997) Manifesto for a Relational Sociology, *American Journal of Sociology*, vol. 103, no. 2, pp. 281-317.
6. Gerring, John, "The Case Study: What it s and What it Does," în *The Oxford Handbook of Political Science*, DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199604456.013.0051, iulie 2011
Stren, Richard E. „Urban Policy and Political Conflict in Africa: A Study of the Ivory Coast by Michael A. Cohen,” în *The American Political Science Review*, Vol.71, No.2.
7. Giovalucchi, François, « Afrique-France, les miroirs grossissants,” în *Esprit*, iulie/august 2020, https://esprit.presse.fr/article/francois-giovalucchi/afrique-france-les-miroirs-grossissants-42834?fbclid=IwAR3UmTe6YCxRxPTonC3HWw0nxbImmpcJCHTTt1kwzIspK8lBsolCu_kOz7U, accesat în 1.08.2020.
8. Hafner-Burton, Emilie M, Kahler, Miles, Montgomery, Alexander H, "Network Analysis for International Relations," în *International Organization*, 2009, https://ilar.ucsd.edu/_files/publications/studies/2009_network-analysis.pdf, accesat în 20.04.2018.

9. Haggard, Stephan, Beth, Simmons A.. 1987, "Theories of international regimes," în *International Organization*, 41, no. 3: 491, pp. 491-492.
10. Krasner, Stephen, "Structural causes and regime consequences: Regimes as intervening variables," în *International Organization*, 36(2), 1982, pp. 185-205.
11. Lupulescu, Grigoreta-Iulia, "Theoretical Approaches on Françafrique. Theory of International Regimes," în *Studia Europaea*, nr. 2/2019, ISSUE DOI: 10.24193/subbeuropaea.2019.2, decembrie 2019, pp. 279-293.
12. Mann, Gregory, „Locating Colonial Histories: Between France and West Africa” în *The American Historical Review*, aprilie 2005, Vol. 110, No. 2.
13. Mearsheimer, John, "The False Promise of International Institutions," în *International Security*, Vol. 19, No. 3 (Winter, 1994-1995), pp. 5-49.
14. Peach, Derek, "Process-Tracing Methods in Social Science," <http://oxfordre.com/politics/view/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-176>, accesat în 24.03.2019.
15. Piccolino, Giulia, "David against Goliath in Côte d'Ivoire? Laurent Gbabo's War against Global Governance," în *African Affairs*, 21 decembrie 2011, 111/442.
16. Randolph, Justus J., "A Guide to Writing the Dissertation Literature Review," în *Practical Assessment, Research & Evaluation*, Vol 14, Nr. 13, pp. 1-13.
17. Rittberger, https://www.researchgate.net/publication/254898594_Regime_Theory_in_International_Relations, accesat în 18.04.2018.
18. Sırada , Abdurrahim, "Understanding French Foreign and Security Policy towards Africa: Pragmatism or Altruism," în *Afro Eurasian Studies Journal*, Vol 3. Issue 1, 2014, pp. 100-122.
19. Vines, Alex, "Learning from Côte d'Ivoire" în *ChatamHouse*, 5 Aprilie 2011, <http://www.chatamhouse.org/media/comment/view/162769>, accesat în 29.07.2020.
20. Young, Oran, "Regime Dynamics: The Rise and Fall of International Regimes," în Krasner, *International Regimes*, pp. 277-297.

Documentare

1. ***, *Focart l'homme qui manipula l'Afrique documentaire France*, 21 februarie 2018, <https://www.youtube.com/watch?v=rGfTkEr-AB4>, 14 :05- 14 :25, , accesat în 20.08.2020.
2. ***, *Françafrique La raison d'Etat*, 22 decembrie 2012, <https://www.youtube.com/watch?v=jXOPPI9aO-E>, 1 :17 :15- 1 :17 :19, accesat în 20.08.2020.
3. ***, *Les Bongo père et fils. La famille en or de la Françafrique*, 40 :50- 41 :06, https://www.youtube.com/watch?v=G5_mnainoWM, accesat în 6 august 2020.

4. Verschave, François-Xavier, Conferință, Faculté St Charles de Marseille, le 28 mars 2002 sur l'invitation de l'association SPID sur les relations françafricaines, intitulée "L'envers de la dette," 1:30 :00- 1 :30 :58, <https://www.youtube.com/watch?v=fKyA-snMrcI>, accesat în 6.08.2020.

Rapoarte, documente oficiale

1. France Diplomatie <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/country-files/benin/>, accesat în 19.07.2020.
2. France Diplomatie, <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/country-files/cote-d-ivoire/>, accesat în 18.07.2020.
3. France Diplomatie, <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/country-files/gabon/>, accesat în 19.07.2020.
4. Ministère de Finances et des Comptes Publics, http://www.tresor.economie.gouv.fr/8446_augmenter-les-echanges-entre-la-franc-e-et-la-cote-divoire-de-50-dici-201_, accesat în 26.07.2020.
5. Swedish Defence Research Institute, "France- A continuing Military Presence in Francophone Africa," în *Studies in African Security*, FOI Memo 6814, Project No. A11904, august 2019.
6. World Trade Organization, https://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/tp168_e.htm, 28 iunie 2001, accesat în 26.07.2020.

Surse electronice

1. ***,« Côte d'Ivoire: la France accorde une aide de 630 millions d'euros pour reconstruire le pays », în *La Tribune*, 01.12.2012,
2. <http://www.latribune.fr/actualites/economie/international/20121201trib000734524/cote-d-ivoire-la-france-accorde-une-aide-de-630-millions-d-euros-pour-reconstruire-le-pays.html>, accesat în 26.07.2020.
3. ***, "France forgives Ivory Coast's debt worth \$4bn," 26 Iulie 2012, <http://www.aljazeera.com/news/europe/2012/07/2012726171730989279.html>, accesat în 26.07.2020.
4. ***, http://www.tresor.economie.gouv.fr/5714_Cote-dIvoire-annulation-quasi-totale-de-dette-par-le-Club-de-Paris, accesat în 26 iulie 2020.
5. ***, <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/05679328508448700?journalCode=tadl19&>, accesat în 28.07.2020.

6. ***, <https://www.defense.gouv.fr/operations/forces-de-presence/cote-d-ivoire/dossier-de-reference/les-forces-francaises-en-cote-d-ivoire>, accesat în 27.07.2020.

7. ***, "Macron visits French troops in Ivory Coast on visit to boost fight against Islamists," *France24*, <https://www.france24.com/en/20191220-france-french-president-macron-christmas-africa-didier-drogba-ivory-coast-soldiers-islamist-militant-gbagbo-mali-burkina-faso>, accesat în 28.07.2020.

8. ***, <https://www.defense.gouv.fr/operations/forces-de-presence/gabon/dossier/les-elements-francais-au-gabon>, accesat în 27.08.2020.

9. ***, <https://public-preview-server.prod.cstreetsandbox.com/18-907/>, accesat în 28.07.2020.

10. *** AFP, «La "Françafrique," des liens sulfureux entre Paris et l'Afrique de l'Ouest », în *Le Point Politique*, 29.11.2017, disponibil la adresa: https://www.lepoint.fr/politique/la-francafrique-des-liens-sulfureux-entre-paris-et-l-afrique-de-l-ouest-29-11-2017-2176095_20.php, accesat în 20.06.2019.

11. *** AFP, «Bénin : pour Lionel Zinsou, la "Françafrique" est un « mythe », în *Jeune Afrique*, 01.12.2015, disponibil la adresa: <https://www.jeuneafrique.com/283210/politique/benin-lionel-zinsou-francafrique-mythe/>, accesat în 20.06.2019.

12. ***, "Businessman Talon wins Benin presidential race as Zinsou concedes defeat," 21 martie 2016, <https://www.dw.com/en/businessman-talon-wins-benin-presidential-race-as-zinsou-concedes-defeat/a-19131175>, accesat în 22.02.2020.

13. ***, "Benin President Orders Economic Decolonization From France," Decembrie 2019, <https://taarifa.rw/benin-president-orders-economic-decolonization-from-france/>, accesat în 19.07. 2020.

14. ***, "Eight West African countries agree to sever common currency from France," <https://www.france24.com/en/20191222-eight-west-african-countries-agree-sever-common-currency-france-ivory-coast-emmanuel-macron>, 22.12.2019, accesat în 26.07.2020.

15. ***, <https://bj.ambafrance.org/Les-objectifs-de-la-cooperation-militaire-et-de-defense>, accesat în 27. 07.2020.

16. ***, « La France en Afrique », în *Politique africaine*, n°5, mars 1982.

17. ***, "France's Macron outlines new approach to African policy," <https://www.bbc.com/news/world-africa-42151353>, 27 noiembrie 2017, accesat în 3.01.2020.

18. ***, "Eight West African countries agree to sever common currency from France," <https://www.france24.com/en/20191222-eight-west-african-countries-agree-sever-common-currency-france-ivory-coast-emmanuel-macron>, 22 decembrie 2019, accesat în 2.01.2020.

19. ***, "France says 'preoccupied' by conditions of Gabon election results release," 31.08.2016, <http://www.reuters.com/article/us-gabon-election-france-idUSKCN1162FC>, accesat în 02.09.2018.

20. Agence France Presse, « En 1958, de Gaulle engageait le début de la décolonisation », în *Jeune Afrique*, 24.10.2014, <http://www.jeuneafrique.com/Article/DEPAFP20100824T094152Z/afrique-brazzaville-francophonie-decolonisation-independances-de-1960-en-1958-de-gaulle-engageait-le-debut-de-la-decolonisation.html>, accesat în 2.04.2019.

21. Allison, Simon, "Analysis: Benin's election is a setback for la Francafrique," 22.03.2016, <https://www.dailymaverick.co.za/article/2016-03-22-analysis-benins-election-is-a-setback-for-la-francafrique/>, accesat în 20.06.2019.

22. Chanda, Tirthankam, «Comment Omar Bongo est devenu un acteur majeur de la Francafrique», 8 iunie 2019, <http://www.rfi.fr/fr/afrique/20190608-omar-bongo-gabon-france-francafrique-foccart-houphouet-boigny-cote-ivoire>, accesat în 21.04.2020.

23. Chirot, Daniel, "The Debacle in Côte d'Ivoire" în *Journal of Democracy*, vol.17, nr.2, Academic Research Library, 2006.

24. Cocks, Tim, "French policy shift leaves Gabon's Bongo out in the cold," în *Reuters*, <https://www.reuters.com/article/us-gabon-election-france/french-policy-shift-leaves-gabons-bongo-out-in-the-cold-idUSKCN11Y1D0>, 28 septembrie 2016, accesat în 4.01. 2020.

25. Daily Observer, "Big Read: Félix Houphouët-Boigny: Builder of modern Ivory Coast," 5 Februarie 2009, <http://observer.gm/afrika/gambia/article/big-read-felix-houphouet-boigny-builder-of-modern-ivory-coast>, accesat în 22.02.2020.

26. De Gaulle, Charles « Discours de Brazzaville le 21 août 1958 » în *Charles-De-Gaulles.org*, <http://www.charles-de-gaulle.org/pages/l-homme/dossiers-thematiques/de-gaulle-et-le-monde/de-gaulle-et-lrsquoafrique-vers-l-independance->

[1944-1960/documents/discours-de-brazzaville-le-21-aout-1958.php](#), accesat în 02.04.2018.

27. Daldorph, Brenna, "Benin's peaceful election hailed as good news for all Africa," 21 martie 2016, <http://www.rfi.fr/en/africa/20160321-benin-s-peaceful-election-hailed-good-news-all-africa>, accesat în 23.02.2020.
28. Doyle, Michael, "Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs," în *Philosophy and Public Affairs*, vol. 12, nr. 3, 1983, pp. 205-235.
29. Duerksen, Mark, "The Testing of Benin's Democracy," 29 mai 2019, <https://africacenter.org/spotlight/the-testing-of-benin-democracy/>, accesat în 1.03.2020.
30. Evans, Alistair Boddy, "A very Short History of Côte d'Ivoire," [f.a.], <http://africanhistory.about.com/od/ctedivoir1/a/def-Cote-d-Ivoire.htm>, accesat în 18.04.2020.
31. Gomart, Thomas, Hecker, Mark (editori), "Macron, diplomat. A New French Foreign Policy?," https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/gomart_hecker_macr_on_diplomat_new_french_foreign_policy_2018.pdf, aprilie 2018, accesat în 3.01.2020.
32. Hundeyin, David, "The «French Colonial Tax»: A misleading heuristic for understanding Francafrigue," 21 noiembrie 2019, <https://www.theafricareport.com/20326/the-french-colonial-tax-a-misleading-heuristic-for-understanding-francafrigue/>, accesat în 20.04.2020.
33. Lavallée, Emmanuelle, Lochard, Julie, "French Neo-Colonialism? French African Trade after Independence," martie 2016, <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=5a-lavallee-lochard-2016.pdf&site=24>, accesat în 05.04.2018.
34. Løkke, Ann Kristina, Sørensen Pernille Dissing, *Theory Testing using Case Studies*, www.ejbrm.com/issue/download.html?idArticle=335, accesat în 31.03.2019.
35. Macé, Célian, Malagardis, Maria, "Francafrigue : Ali Bongo tue le Gabon du père," 7 septembrie 2016, https://www.liberation.fr/planete/2016/09/07/francafrigue-ali-bongo-tue-le-gabon-du-pere_1489002, accesat în 31.03.2020.
36. Malagardis, Maria, «Bénin : Zinsou, le candidat qui aimerait faire oublier la Francafrigue," <https://www.liberation.fr/planete/2016/03/04/benin-zinsou-le->

candidat-qui-aimerait-faire-oublier-la-francafrique_1437440, 4 martie 2016, accesat în 25.01.2020

37. Mateso, Martin, «Bénin : Patrice Talon enfin président après une longue traversée du désert», 21.03.2016, https://www.francetvinfo.fr/monde/afrique/benin/benin-patrice-talon-enfin-president-apres-une-longue-traversee-du-desert_3060941.html, accesat în 25.01.2020.
38. Mbog, Raoul, «Bénin : pourquoi Lionel Zinsou a perdu», în *Le Monde*, 21.03.2016, https://www.lemonde.fr/afrique/article/2016/03/21/benin-pourquoi-lionel-zinsou-a-perdu_4887278_3212.html, accesat în 25.01. 2020.
39. News Wires, "Ouattara, Sarkozy sign security deal in Paris," în France24, <http://www.france24.com/en/20120126-ouattara-ivory-coast-sarkozy-france-treaty/>, 26.01.2012, accesat în 23.02.2019.
40. O'grady, Siobhán, "Meet Ali Bongo Ondimba, Obama's Man in Africa," în *Foreign Policy*, <https://foreignpolicy.com/2016/04/05/meet-ali-bongo-ondimba-obamas-man-in-africa/>, 5 aprilie 2018, accesat în 4.01.2020.
41. Pilling, David, "A Revolution in Africa's Relations with France is afoot," <https://www.ft.com/content/8894ad6e-2650-11ea-9a4f-963f0ec7e134>, accesat în 3.01.2020.
42. Piot, Olivier, « L'élève modèle de la « Françafrique » », octombrie 2016, <https://www.monde-diplomatique.fr/2016/10/PIOT/56405>, accesat în 19.04.2020.
43. Roberts, Tyson, "Here's why Benin's election was a step forward for African democratic consolidation. And why it wasn't," 22 martie 2016, <https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2016/03/22/heres-why-benins-election-was-a-step-forward-for-african-democratic-consolidation-and-why-it-wasnt/>, accesat în 22.02.2020.
44. Salaudeen, Aisha, "France is set to end the use of the 75-year-old controversial CFA franc in West Africa," <https://edition.cnn.com/2019/12/23/afrika/france-stops-use-of-cfa/index.html>, 23 decembrie 2019, accesat în 2.01.2020.
45. Signé, Landry "France-Africa relations challenged by China and the European Union," 5 februarie 2019, <https://www.brookings.edu/blog/africa-in-focus/2019/02/05/france-africa-relations-challenged-by-china-and-the-european-union/>, accesat în 3.01.2020.

46. Smith, Patrick, "Ali Bongo: We told Sarkozy we didn't want to know about Françafrique," 9 iulie 2012, <https://www.theafricareport.com/6941/ali-bongo-we-told-sarkozy-we-didnt-want-to-know-about-francafrique/>, accesat în 4.04.2020.
47. Songwe, Vera, "Benin's landmark elections: An experiment in political transitions," 2 martie 2016, <https://www.brookings.edu/blog/africa-in-focus/2016/03/22/benins-landmark-elections-an-experiment-in-political-transitions/>, accesat în 5.04.2020.
48. Sprinz, Detlef F., Wolinski, Yael, *Cases, numbers, models: International Relations Research Methods*, revizuit în noiembrie 2002, [http://www.sscnet.ucla.edu/polisci/faculty/trachtenberg/syllabi/lists/harvard/moravcsik%20\(sprinz%20wolinsky\).pdf](http://www.sscnet.ucla.edu/polisci/faculty/trachtenberg/syllabi/lists/harvard/moravcsik%20(sprinz%20wolinsky).pdf), accesat în 2.03.2019.
49. Tih, Felix, Tesamba, James, "8 African nations to withdraw cash reserves from France," 15.11.2019, <https://www.aa.com.tr/en/africa/8-african-nations-to-withdraw-cash-reserves-from-france/1646104>, accesat în 5.03.2020.
50. Vaillant, Franz, «France-Gabon : pétrole, intérêts et vigilance», <https://information.tv5monde.com/afrique/france-gabon-petrole-interets-et-vigilance-125900>, accesat în 21.06. 2019.
51. Winsor, Morgan, "Benin Presidential Election 2016: Guide To Candidates, Key Issues, Rules And Results," 3 mai 2016, <https://www.ibtimes.com/benin-presidential-election-2016-guide-candidates-key-issues-rules-results-2330639>, accesat în 1.03.2020.